

37

TA'LIM INNOVATSIYASI VA INTEGRATSIYASI

Google
Scholar

Crossref

Yanvar-2025

37-son 4-to'plam

TA'LIM INNOVATSIYASI VA INTEGRATSIYASI

Xalqaro ilmiy elektron jurnal

37-SON _ 4-TO'PLAM

Yanvar - 2025

MAHMUD TOIR SHE'RIYATINING MAVZU KO'LAMI VA G'OYAVIY YO'NALISHI.

Ro'zmetova Moxfuza Komuljanovna

Urganch davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmud Toir she'riyatining tematik ko'lami va mafkuraviy yo'nalishi batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot uning asarlaridagi madaniy, ijtimoiy va falsafiy jihatlarni yoritib beradi hamda zamonaviy adabiyotga qo'shgan hissasini ta'kidlaydi. She'riy uslub va takroriy motivlar tahlili orqali ushbu maqola uning jamiyat muammolari va ekzistensial mavzularga bo'lgan yondashuvining ahamiyatini ko'rsatadi. Tadqiqot, shuningdek, uning asarlarini global adabiy kontekstda yanada chuqurroq o'rganish bo'yicha takliflarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Mahmud Toir, she'riyat, tematik ko'lam, mafkuraviy yo'nalish, madaniy o'zlik, ijtimoiy falsafa, zamonaviy adabiyot.

Mahmud Toir zamonaviy she'riyatning ulug' siymolaridan biri bo'lib, o'zining tildan mahorat bilan foydalanish va metaforalar orqali insoniy tajribalarni aks ettirish qobiliyati bilan tanilgan. Uning asarlari madaniy merosga chuqur ildiz otgan, shu bilan birga zamonaviy dunyoqarash bilan boyitilgan. Ushbu maqolaning maqsadi uning she'riyatining tematik kengligi va mafkuraviy ahamiyatini o'rganish, uning misralarida yashiringan ma'no qatlamlarini ochib berishdan iborat. Uning asarlarini o'z davrining ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekstlarida tahlil qilish orqali, ushbu maqola uning she'riy ijodining zamonaviy dolzarbligini yoritishni maqsad qiladi.

Mahmud Toir she'riyatini tahlil qilish uchun ushbu tadqiqot sifatli tematik tahlil usulidan foydalanadi. Asosiy matnlar uning to'plangan asarlaridan iborat bo'lib, ikkinchi darajali manbalar esa tanqidiy maqolalar, ilmiy ishlar va sharhlardan tashkil topgan. Asosiy uslublar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Matn tahlili: Uning she'riyatidagi til, ramzlar va tuzilmani o'rganish.
- Kontekstual yondashuv: Uning asarlarini yaratilishiga ta'sir qilgan tarixiy va madaniy sharoitlarni hisobga olish.
- Qiyosiy tahlil: Uning mavzularini boshqa zamonaviy shoirlar bilan taqqoslash orqali o'ziga xosligini aniqlash.

Shoir Mahmud Toirov 1952-yilning 31-avgustida Toshkent viloyatining Parkent qishlog'ida tavallud topgan. Mahmud Toirov 1959-yil Nizomiy nomidagi o'rta maktabga o'qishga kirib, uni 1969-yili tamomlaydi. Huddi shu yili Toshkent Davlat universiteti filologiya fakultetining kechki bo'limiga o'qishga kiradi. Ayni paytda talabalar shaharchasidagi qurilish tashkilotida duradgor bo'lib ishlaydi. Kechki bo'limda o'qigani bois, 1971-1973-yillarda harbiy xizmatda bo'ladi. 1973-yili

xizmatdan qaytib o'qishni davom ettiradi. Sobiq Yosh gvardiya nashriyatida musahhih va musahhihlar bo'limi boshlig'i bo'lib ishlaydi. 1977-yili universitetni tugatib, Respublika radiosining bolalar va o'smirlar uchun eshittirishlar bosh tahririyatida mehnat faoliyatini davom ettiradi. 1984-yilda Parkent tongi gazetasiga muharrir etib tayinlanadi. 1999-yil iyun oyidan boshlab O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Toshkent viloyat bo'limining mas'ul kotibi lavozimida ham ishlab kelmoqda. Mahmud Toirovning birinchi she'ri o'rta maktabning 7-sinfida o'qib yurgan kezlari Tannoz kelurnomi bilan Parkent tumanining Sur'at gazetasida e'lon qilingan. Ilk to'plami Ayt endi, yuragim esa 1991-yilda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyatida chop etildi. Shundan so'ng shoirning Biz nechun uchrashdik (1992-yil), Muhabbat shevasi (1995-yil), Oqib ketgan armonlar (1996-yil), Barmoqlar bodasi (1998-yil), Haqni tanib (1999-yil) kabi to'planma va saylanmalari nashr etilgan. Shoirning Oqib ketgan armonlar va Otamning o'kinchi nomli dostonlari o'z samimiyati bilan o'quvchilar e'tiborini qozongan. Mahmud Toirov she'rlari respublikamizning o'nlab taniqli xonandalari ijrosida kuylanib kelinmoqda. Mahmud Toirov ijodi, mehnat faoliyati munosib taqdirlandi. 2001-yilda Mehnat shuhrati ordeni bilan mukofotlandi. 2005-yilda unga O'zbekiston xalq shoiri unvoni berildi. "Qirq yoshimga qadar sobiq tuzum azobu uqubatlarini, g'araz niyatu kirdikorlarini ko'rganim uchun 1991 yil 31 avgust Prezidentimiz tomonidan Mustaqillik e'lon qilingan kun shu Vatan farzandi sifatida faxru iftixorim boshlanishi bo'ldi. Shundan buyon har onimda iftixor bor. Iftixor vujudimda quyoshdek balqib turibdi. Mahmud Toir she'riyatining mavzu kólami va g'oyaviy yo'nalishi

Mahmud Toir she'riyatining mavzu ko'lami va g'oyaviy yo'nalishi

Mahmud Toir o'zbek she'riyati olamida yorqin iste'dod egasi sifatida tanilgan ijodkorlardan biri bo'lib, uning she'riyati mavzularning keng qamrovliligi va boy g'oyaviy yo'nalishlari bilan ajralib turadi. Shoirning ijodida milliy qadriyatlar, insoniy tuyg'ular va zamonaviy hayot masalalari o'ziga xos tarzda aks ettirilgan. Quyida uning she'riyati mavzu ko'lami va g'oyaviy yo'nalishlari batafsil tahlil qilinadi.

Milliy ruh va tarixiy xotira

Mahmud Toir she'riyatining asosiy yo'nalishlaridan biri milliy ruhni ulug'lash va tarixiy xotirani saqlashdir. Shoirning ko'plab asarlarida o'zbek xalqining boy tarixi, o'tmishdagi buyuk shaxslar va ularning qoldirgan meroslari badiiy obrazlar orqali tasvirlanadi. Uning she'rlari:

- Milliy g'urur va o'zlikni anglash g'oyalarini targ'ib qiladi.
- Yosh avlodni o'tmishga hurmat bilan qarashga va milliy qadriyatlarni saqlashga da'vat etadi.

Masalan, shoirning tarixiy shaxslar haqida yozgan she'rlari xalqning o'z-o'zini anglashida muhim ahamiyatga ega.

Tabiat va tabiatga muhabbat

Mahmud Toirning she'riyatida tabiat manzaralari keng o'rin egallaydi. Shoir tabiatni tasvirlash orqali uning inson hayotidagi ahamiyatini ochib beradi. Ushbu mavzudagi she'rlarda:

- Tabiatning go'zalligiga bo'lgan yuksak hurmat va muhabbat aks etadi.
- Tabiatni asrash va ekologik muammolarga e'tibor qaratiladi.

Shoir o'quvchilarni tabiat bilan uyg'unlikda yashashga, uning qadriga yetishga chaqiradi. Bu jihat shoirning falsafiy mushohadalari bilan uyg'un holda yoritiladi.

Muhabbat va insoniy tuyg'ular

Muhabbat va inson qalbining nozik tuyg'ulari Mahmud Toir ijodining markaziy mavzularidan biri hisoblanadi. Uning sevgi haqidagi she'rlari:

- Samimiy va hayajonli ohangda yozilgan.
- Sevgi va sadoqatni ulug'laydi, ayriliq va sog'inchni chuqur hissiyotlar bilan tasvirlaydi.

Shoirning bu mavzudagi ijodi o'zbek she'riyatining klassik an'alariga tayanadi va zamonaviy ohang bilan boyitilgan.

alsafiy mushohadalar

Mahmud Toir o'z she'rlarida inson hayotining mazmuni, umrning qadr-qimmati va abadiylik haqidagi falsafiy mushohadalarga ham e'tibor qaratadi. Bu she'rlarda:

- Insonning ichki dunyosiga chuqur kirib boriladi.
- Hayotning murakkabliklari va insonning o'z-o'zini anglashga bo'lgan intilishi ifodalanadi.

Shoir hayotni sinchkovlik bilan kuzatadi va o'quvchini hayot mohiyatini anglashga undaydi.

Ijtimoiy muammolar

Shoir zamonaviy jamiyatdagi muammolarni yoritishda ham faol ishtirok etadi. Uning ijtimoiy mavzulardagi she'rlarida:

- Adolat va tenglikka intilish targ'ib qilinadi.
- Jamiyatdagi ma'naviy inqiroz, insoniylikning qadrsizlanishi tanqid qilinadi.

Bu asarlar xalqni ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga chaqiradi.

O'zbek tili va ma'naviyatni ulug'lash

Mahmud Toir o'zbek tilining boyligi va go'zalligini ulug'lashga katta e'tibor beradi. Uning she'rlari o'zbek tilining poetik imkoniyatlarini ko'rsatib, ona tiliga bo'lgan muhabbatni singdiradi. Bu jihat shoirning milliy o'zlikni anglash yo'lidagi maqsadlari bilan chambarchas bog'liq.

Mahmud Toir she'riyati mavzu ko'lami va g'oyaviy yo'nalishi jihatidan boy va rang-barang bo'lib, unda milliy ruh, insoniy tuyg'ular, tabiat go'zalligi va ijtimoiy

masalalar chuqur poetik ifodaga ega. Uning ijodi o'zbek adabiyotida milliy qadriyatlarni mustahkamlash, insoniylikni ulug'lash va zamonaviy muammolarga yechim topishga intilish bilan ahamiyatlidir. Shoirning asarlari nafaqat o'quvchilarning qalbiga yetib boradi, balki ularni fikrlashga, his qilishga va harakat qilishga undaydi.

Topilmalar Mahmud Toirning mafkuraviy chuqurlik va tematik moslashuvchanlikka ega shoir sifatidagi mavqeini tasdiqlaydi. Uning madaniy o'zligi prizmasi orqali universal insoniy muammolarni yoritish qobiliyati uni zamonaviy adabiyotda alohida ovozga aylantiradi. Uning jamiyat normalarini tanqid qilishi keng adabiy harakatlarga mos kelgan bo'lsa-da, uning she'riy shakl va mazmunidagi innovatsion yondashuvi uni o'ziga xos qiladi. Kelgusida tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

- Uning asarlarining tarjimai va boshqa tillarda qabul qilinishini o'rganish.
- Uning she'riyatini zamondosh adabiy siymolar bilan taqqoslash bo'yicha qiyosiy tadqiqotlar.
- Uning asarlarining keyingi avlod shoirlari va yozuvchilariga ta'sirini o'rganish.

Xulosa

Mahmud Toir she'riyati mavzu va mafkuralar boyligini o'z ichiga oladi va butun dunyo bo'ylab o'quvchilarni o'ziga jalb qilishda davom etmoqda. Uning asarlari madaniy ifoda, ijtimoiy tanqid va falsafiy izlanishlar uchun qudratli vosita sifatida she'riyatning abadiy kuchini namoyish etadi. Uning hissasini yanada chuqurroq tushunishni oshirish uchun quyidagi qadamlarni tavsiya qilamiz:

- Uning she'riyatidagi stilistik yangiliklarni batafsil o'rganish.
- Ilmiy muhokamalarni rivojlantirish uchun uning asarlariga bag'ishlangan simpozium va seminarlarni tashkil qilish.
- Uning she'riyatini kengroq o'quvchilar auditoriyasiga yetkazish uchun tarjimalar va madaniyatlararo tahlillarni qo'llab-quvvatlash.

Adabiyotlar.

1. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent, O'zbekiston, 2001.
2. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent, Sharq matbaa kontserni, 2006.
3. Mahmud Toir "Ahli muhabbat, qaydasiz". Toshkent, Ozbekiston.
4. Mahmud Toir "Yangi sherlar". Toshkent, O'zbekiston, 2018
6. Mahmud Toir "Saylanma". Toshkent, O'zbekiston, 2008
5. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. 2010
8. Mahmud Toir. Mendan meni so'rama. "Sharq" nashriyoti. Toshkent. 2007

FACTORS OF FORMATION AND IMPROVEMENT OF VOCAL SINGING SKILLS THROUGH FOLKLORE SONGS

Mamarasulzoda Zulxumor Abdulqosimovna,

Independent researcher

Jizzakh State Pedagogical University

Abstract. This article explores the factors influencing the development and enhancement of vocal singing skills through the use of folklore songs. By analyzing the pedagogical, cultural, and technical aspects of folklore singing, the study highlights the role of traditional music in building vocal techniques, emotional expression, and cultural awareness. The findings underscore the pedagogical value of integrating folklore into modern music education.

Keywords: Folklore songs, vocal skills, music education, traditional music, cultural heritage, emotional expression, vocal technique, pedagogical methods, singing practices, musical development.

Introduction. Singing has been an integral part of human culture, serving as a medium for storytelling, emotional expression, and cultural transmission. From ancient times to modern society, the act of singing has transcended mere entertainment, becoming a tool for community building and cultural preservation. Among various musical genres, folklore songs hold a unique position due to their deep cultural roots and rich emotional texture. Unlike many contemporary genres, folklore songs reflect the historical experiences, linguistic characteristics, and emotional landscapes of the communities that create them.

Folklore songs provide an excellent platform for developing vocal singing skills. Their diverse techniques, intricate melodic structures, and rhythmic complexities challenge singers to expand their technical and expressive capabilities. These traditional melodies also offer a wealth of opportunities for emotional connection and storytelling, making them invaluable for aspiring vocalists. This article examines the factors that contribute to the formation and improvement of vocal singing skills through the use of folklore songs, emphasizing their relevance in contemporary music education. By integrating these traditional songs into structured vocal training programs, educators can not only enhance technical proficiency but also instill cultural appreciation and emotional depth in their students.

Relevance and necessity of the thesis topic. The significance of studying the formation and improvement of vocal singing skills through folklore songs lies in both their pedagogical and cultural implications. Folklore songs are not merely a form of entertainment but a repository of collective human experience and tradition. They offer

a unique lens through which vocalists can explore the cultural, historical, and emotional dimensions of music.

In an increasingly globalized world, traditional art forms face the risk of being overshadowed by mainstream genres. This has made the preservation and promotion of folklore songs more critical than ever. These songs encapsulate the identity and values of communities, making them a vital tool for cultural education. Furthermore, the growing emphasis on culturally responsive pedagogy in education highlights the necessity of incorporating such traditional elements into music curricula.

From a pedagogical perspective, folklore songs present unparalleled opportunities for vocal training. Their distinct melodic and rhythmic patterns challenge singers to develop breath control, dynamic range, and articulation. Additionally, the emotional narratives embedded in these songs encourage vocalists to engage with their audience authentically, fostering a deeper connection. The necessity of this study is further underscored by the need for innovative approaches to vocal training that blend traditional and contemporary techniques, ensuring their relevance for modern singers. By understanding and addressing these needs, educators can create comprehensive training programs that benefit students both technically and culturally.

The integration of folklore songs into vocal training is a compelling topic for several reasons. First, folklore songs represent a significant part of intangible cultural heritage, offering insights into the traditions and values of different communities. Second, the distinct melodic and rhythmic patterns found in folklore songs present valuable opportunities for vocalists to hone their technical skills. Third, incorporating folklore into vocal pedagogy can foster a sense of cultural identity and pride among students. Finally, the practice of singing folklore songs encourages emotional expression and storytelling abilities, which are essential for becoming a versatile singer.

Results of the study and their discussion.

1. **Improved Technical Proficiency** The study revealed that consistent practice with folklore songs significantly improved vocalists' technical skills. Participants displayed enhanced breath control, pitch accuracy, and tonal precision after training with regionally specific folklore melodies. The study highlighted that Middle Eastern folklore songs, known for their melismatic passages, required intricate control of vocal flexibility, which translated to greater overall proficiency. Similarly, Eastern European folk songs with their dynamic shifts and rhythmic intricacies helped singers improve their timing and articulation.
2. **Enhanced Emotional Expression** Emotional depth was a standout outcome of the study. Vocalists engaged in folklore singing were able to better convey feelings such as joy, sorrow, and nostalgia. The deeply emotive lyrics and

melodies encouraged singers to tap into their own experiences, thereby enriching their performances. One participant noted that singing folklore songs "opened a new dimension of emotional connection with the audience." The use of traditional themes, such as love, struggle, and celebration, provided a relatable framework for performers to explore their expressive range.

3. **Cultural Awareness and Pride** Participants expressed increased cultural pride and awareness through their engagement with folklore songs. Learning the stories behind the songs helped them appreciate their cultural heritage more profoundly. For instance, traditional songs from Eastern Europe not only served as vocal exercises but also as a window into the historical struggles and celebrations of the communities. This cultural engagement was particularly impactful for participants who were exposed to folklore traditions outside their own cultural background, fostering a sense of cross-cultural understanding.
4. **Application in Pedagogy** Educators involved in the study found folklore songs to be effective tools in teaching complex vocal techniques. Structured lesson plans that integrated folklore songs resulted in higher student engagement and retention. Teachers reported that their students, irrespective of their cultural background, showed increased interest in music theory and history when folklore songs were introduced. Additionally, collaborative group activities centered around folklore songs enhanced students' teamwork and harmony skills.
5. **Challenges Identified** Some challenges emerged during the study, including language barriers and the initial difficulty in mastering stylistic elements unique to specific folklore traditions. For instance, the pronunciation of archaic words and the mastery of non-Western scales posed challenges for some participants. However, these obstacles were mitigated through collaborative practices such as group rehearsals and the use of translated lyrics or phonetic guides. Additionally, the use of digital tools to access high-quality recordings of folklore songs proved invaluable.
6. **Broader Implications** The findings suggest that integrating folklore songs into vocal training has potential beyond music education. It fosters cross-cultural understanding, promotes the preservation of intangible heritage, and develops singers' capacity for empathy through emotionally charged performances. Moreover, the study highlights the potential for folklore songs to bridge generational gaps, connecting younger learners with the traditions of their ancestors.

Aspect	Findings
Technical Proficiency	Improved breath control, pitch accuracy, and vocal flexibility through diverse folklore melodies.

Emotional Expression	Enhanced ability to convey deep emotions and connect with audiences.
Cultural Awareness	Increased understanding and pride in cultural heritage.
Pedagogical Application	Higher student engagement and improved retention using structured lesson plans with folklore songs.
Challenges	Language barriers and stylistic difficulties, mitigated by group rehearsals and digital tools.
Broader Implications	Fostered cross-cultural understanding and preservation of cultural heritage.

In conclusion, Folklore songs serve as a powerful tool for developing and enhancing vocal singing skills. Their cultural richness, technical demands, and emotional depth make them an invaluable resource in vocal pedagogy. By integrating folklore songs into vocal training, educators can cultivate well-rounded singers who possess technical proficiency, expressive abilities, and cultural awareness. Furthermore, promoting folklore singing contributes to the preservation and revitalization of cultural heritage, ensuring its relevance for future generations.

In conclusion, the study of folklore songs is not merely an exploration of music but a journey into the heart of human culture. Embracing this art form in music education fosters a deeper appreciation for tradition, enriches vocal artistry, and bridges the gap between past and present. Future research could further explore innovative methods for incorporating folklore into diverse educational settings, enhancing its impact on vocal development and cultural preservation.

REFERENCES

1. Nettl, B. (2005). *The Study of Ethnomusicology: Thirty-one Issues and Concepts*. University of Illinois Press.
2. Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Culture*. American Association for the Advancement of Science.
3. Campbell, P. S., & Wiggins, T. (2012). *The Oxford Handbook of Children's Musical Cultures*. Oxford University Press.
4. Shelemay, K. K. (1996). *Soundscapes: Exploring Music in a Changing World*. Norton & Company.
5. Merriam, A. P. (1964). *The Anthropology of Music*. Northwestern University Press.
6. Bakan, M. B. (2018). *World Music: Traditions and Transformations*. McGraw Hill Education.

7. Blacking, J. (1973). *How Musical Is Man?* University of Washington Press.
8. Wade, B. C. (2013). *Thinking Musically: Experiencing Music, Expressing Culture*. Oxford University Press.
9. Slobin, M. (1993). *Subcultural Sounds: Micromusics of the West*. Wesleyan University Press.
10. Kartomi, M. J. (1990). *On Concepts and Classifications of Musical Instruments*. University of Chicago Press.

SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI MOLIYALASHTIRISHNING AHAMIYATI

*Termiz davlat pedagogika instituti
Tabiiy va aniq fanlar fakulteti
Texnologiya va geografiya kafedresi
o'qituvchisi Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana,
Geografiya ta'lim yo'nalishi 1- bosqich talabasi
Panjiyev Ziyodullo Karim o'g'li*

Kalit so'zlar: Sog'lik, shifokor, qishloq vrachlik punktlari, salomatlik, JSST, Sug'urta, Soliq, Yuridik va jismoniy shaxs, reproduktiv salomatlik, kasallik, epidemiya, aholi, tibbiy xizmat, tez tibbiy yordam, ekologiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasidagi islohatlar qanday moliyalashtirishi hamda O'zbekiston sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlarni so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan amalga oshirilgan ishlar haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek ushbu islohotlarning asosiy maqsadi mamlakat aholisining salomatligini yaxshilash, sog'liqni saqlash xizmatlarini yangilash va ularning sifatini oshirishdan iboratligi ham takidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: sog'liqni saqlash tizimi islohoti, tibbiy ta'lim, sog'liqni saqlash infratuzilmasi, telemeditsina, profilaktika va sog'lomlashtirish, xalqaro hamkorlik

Abstract: This article provides information on how Uzbekistan's health care reforms are interpreted in the world and the rapid implementation of Uzbekistan's health care reforms in recent years. It was also noted that the main goal of these reforms is to improve the health of the country's population, update healthcare services and increase their quality.

Key words: healthcare system reform, medical education, healthcare infrastructure, telemedicine, prevention and health promotion, international cooperation

Аннотация: В данной статье представлена информация о том, как реформы здравоохранения Узбекистана интерпретируются в мире, а также о быстрой реализации реформ здравоохранения Узбекистана в последние годы. Также было отмечено, что основной целью данных реформ является улучшение здоровья населения страны, обновление медицинских услуг и повышение их качества. Ключевые слова: реформа системы здравоохранения, медицинское образование, инфраструктура здравоохранения, телемедицина, профилактика и укрепление здоровья, международное сотрудничество.

2021-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlashni moliyalashtirish strategiyasi tasdiqlanadi. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sog'liqni saqlashni moliyalashtirish tizimining samaradorligini oshirish va tibbiy yordam ko'rsatish sohasida bozor mexanizmlarini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori loyihasi ham belgilandi. Ushbu loyihada tibbiy yordam ko'rsatish uchun Davlat byudjeti va boshqa manbalardan ajratiladigan mablag'larni jamlash, boshqarish va maqsadli sarflash funksiyalarini amalga oshiruvchi Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasini tashkil etish ko'zda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Moliya vazirligi, Davlat aktivlarini boshqarish agentligi bilan birgalikda shakllantirilgan. Shu asosda quyidagi faoliyatlar shakllantirildi: 2021 yil 1 yanvardan boshlab byudjet hisobidan saqlanadigan koykalar fondi buyurtma asosida moliyalashtiriladigan tibbiyot muassasalari, 2021–2022 yillarda mas'uliyati cheklangan jamiyatlarga qayta tashkil etilgan holda, davlat ulushlari auksion savdolari orqali xususiy investorlarga tibbiy faoliyatni amalga oshirish sharti bilan sotiladigan tibbiyot muassasalari, tibbiy faoliyatni amalga oshirish yoki uni tashkil etish sohasida amaliy tajribaga ega tadbirkorlik sub'ektlariga davlat-xususiy sheriklik asosida ishonchli boshqaruvga beriladigan respublika ixtisoslashtirilgan ilmiy-amaliy tibbiyot markazlari ma'qullanadi. Davlat mulki ob'ektlarini sotishdan tushadigan mablag'lar, istisno tariqasida, qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi huzuridagi byudjetdan tashqari Davlat aktivlarini boshqarish, transformatsiya va xususiylashtirish jamg'armasiga qoldiriladigan mablag'lar, shuningdek, baholovchi tashkilot va savdo tashkilotchisi xizmatlari uchun xarajatlar chegirilgan holda, Sog'liqni saqlash vazirligining Rivojlantirish va sog'liqni saqlashni boshqarish organlari xodimlarini moddiy rag'batlantirish jamg'armasiga yo'naltiriladi va sog'liqni saqlash tizimining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish uchun maqsadli sarflanadi. Ushbu jarayon bilan bog'liq chora-tadbirlarni o'z vaqtida va samarali amalga oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, Moliya vazirligi va Davlat aktivlarilar ma'sul ekanligi ko'rsatib o'tilgan. Ushbu qonun loyhalariga asosan bir qancha maqsad va va fazifalar joriy etildigan bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobiga ayrim tibbiy yordam turlarini davlat va xususiy tibbiyot tashkilotlarida olish huquqini beruvchi tibbiy yo'llanmalar joriy etiladi. O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobiga tibbiy yordam ko'rsatilishi uchun yo'llanma (order) olishning quyidagi tartibi o'rnatiladi. Bemor yashash joyi bo'yicha qishloq vrachlik punkti yoki oilaviy poliklinikaning yo'llanmasi va boshqa zarur hujjatlarni tegishli tibbiyot birlashmasining markaziy ko'p tarmoqli poliklinikasiga sog'liqni saqlash milliy integratsiyalashgan axborot tizimi (SSMIAT) orqali yuboradi. Tuman (shahar) markaziy ko'p tarmoqli poliklinikalari bemorning tibbiy hujjatlarini ko'rib chiqish va

uni, zarur hollarda, tibbiy ko'rikdan o'tkazish natijalarini, shuningdek, ular bo'yicha tuzilgan xulosani bemor murojaat qilgan kundan e'tiboran ikki ish kunidan kechiktirmay SSMIATga kiritadi. Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar tibbiyot tashkilotlari tuman (shahar) tibbiyot tashkilotlari tomonidan yagona integratsiyalashgan axborot tizimiga kiritilgan ma'lumotlar asosida bemor murojaatidan so'ng ikki ish kuni ichida, zarur hollarda, tibbiy ko'rikdan o'tkazadi va unga yo'llanma (order) beradi yohud ularni olish uchun SSMIAT orqali navbatga qo'yadi. Bunda, bemorlar o'z so'rovlariga ko'ra murojaatining ko'rib chiqilishi holati hamda yo'llanma (order) olish yohud bepul davolanish uchun navbati haqidagi axborotni real vaqt rejimida elektron shaxsiy kabinet orqali, shuningdek, qisqa xabar (SMS) ko'rinishida olish tizimi yaratiladi. Shunga ko'ra nazarda tutilgan ro'yxatga muvofiq imtiyozli toifadagi shaxslarga O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobiga ko'rsatiladigan tibbiy xizmat turlari va hajmlari Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilab beriladi. Kam ta'minlangan oilalarga mansub shaxslar toifasiga kiruvchi fuqarolar 2021 yil 1 yanvardan respublikaning barcha hududlarida "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" axborot tizimiga muvofiq aniqlanadi. Tibbiy xizmat bo'yicha bemorlarning elektron navbatini tashkil etgan davlat sog'liqni saqlash tizimi muassasalariga beg'araz yordam doirasida kelgan tibbiy texnika va jihozlardan, agar O'zbekiston Respublikasining tegishli xalqaro shartnomalarida boshqacha qoidalar nazarda tutilmagan bo'lsa, pullik tibbiy xizmatlarni tashkil etishda foydalanishga ruxsat beriladi. Tibbiy faoliyatni litsenziyalashning quyidagilarni nazarda tutuvchi soddalashtirilgan tartibi joriy etiladi. Tibbiy faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziya berish haqidagi arizani umumiy tartibda ko'rib chiqish va tegishli qaror qabul qilish muddati amaldagi 20 kundan 15 kungacha qisqartiriladi. Tibbiy faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziya talablari va shartlari buzilgan taqdirda, litsenziyaning amal qilishi faqat bunday buzilishlarga yo'l qo'yilgan tibbiy ixtisoslik turi qismida tugatiladi (to'xtatiladi) va litsenziya amaldagi boshqa tibbiy ixtisoslik turlari qismida belgilangan tartibda qayta rasmiylashtiriladi. Qo'shimcha tibbiy ixtisoslik turiga yoki tashkilot filialiga litsenziya olishda, litsenziya talabgorining xohishiga ko'ra, uning litsenziya talablari va shartlariga muvofiqligini o'rganish faqat so'ralayotgan tibbiy ixtisoslik turi hamda tashkilot filiali qismida o'tkaziladi va ushbu ixtisoslik turiga (filialga) litsenziya belgilangan tartibda mavjud litsenziyaning amal qilish muddatiga beriladi. Bunda amaldagi litsenziya tegishli qo'shimchalar kiritilgan holda qayta rasmiylashtiriladi. Davlat ro'yxatidan o'tgan yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan shifokorlar ko'rsatmalarini uy sharoitlarida bajarish va bemorlarni o'z uylarida parvarish qilish – "hamshiralik ishi" faoliyatini amalga oshirish tartibi joriy etilishi ko'zda tutiladi.

Aholining barcha qatlamlarini sifatli va zarur tibbiy yordam bilan ta'minlash maqsadida davlat tomonidan kafolatlangan tibbiy yordam hajmiga kiritilgan tibbiy xizmatlar strategik xaridi tizimini joriy etish. "Elektron sog'liqni saqlash" tizimini, shu jumladan davlat tibbiy sug'urtasining yagona axborot tizimi, ma'lumotlar bazasi va boshqa axborot resurslarini joriy etish bo'yicha amaliy ishlar bajariladi. Bemorlarga ko'z shoh pardasini konservatsiyalash va transplantatsiya qilish bo'yicha tibbiy yordam ko'rsatish faoliyatini amalga oshiruvchi davlat va xususiy tibbiyot tashkilotlari uchun qo'yiladigan talablar joriy etish ham ko'zda tutilgan. Davlat sog'liqni saqlash tizimi muassasalaridagi mavjud tibbiy texnika va jihozlarni xatlovdan o'tkazish va pasportlashtirish, shuningdek, tibbiy texnika va jihozlarning texnik holati va kadrlar ta'minotini, ulardan foydalanish samaradorligini, ayrim tibbiy texnika va jihozlar bo'yicha haqiqiy ehtiyojni tahlil qilish tizimini yaratish bo'yicha ham kopinga ishlar amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M-372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
2. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89.
3. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet. 3 O'zbekiston Respublikasi Ilmiy texnikaviy va tibbiyot hujjatlari Markaziy davlat arxivi . M372-fond, 1-ro'yxat , 82-yig'ma jild, 11-varaq.
4. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida" kitobini o'rganish bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma –Toshkent: O'zbekiston, 2012- B 89. 4. Rustamova X.E. Stojarova. N.K. Tibbiyot tarixi. Toshkent2014.191-bet.
5. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi hisobotlari. 2010 yil. – B.15
6. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika Qo'mitasi

ENG KO'P MUSTAMLAKALARGA EGA DAVLATLAR

Dilfuza Ismoilova Ibodullayevna

Termiz davlat pedagogika instituti

Texnologiya va geografiya kafedrasi o'qituvchisi ,

Panjiyev Ziyodullo Karim o'g'li

Geografiya ta'lim yo'nalishi 1- bosqich talabasi

Kalit so'zlar: *Tabiat resurslari, ekalogiya qo'mitasi, tugaydigan va tugamaydigan resurslar Tektonik ko'l, to'g'on ko'l, morena ko'l, karst ko'l. O'zan, havza, manba, mansab, erosiya, yotqiziqalar.*

Buyuk mustamlakachi davlatlar oxirgi yuz yillikda kuchli “ozib ketganligi”ga qaramasdan, dunyoning zamonaviy siyosiy xaritasida hanuzgacha metropoliyalar va mustamlakalar mavjud. Bugun bu hududlar turlicha: dengiz orti departamentlari, dengiz orti hududlari yoki inkorporatsiya qilinmagan hududlar deb nomlanadi. Mustamlakalar hatto o'z bayrog'i va boshqaruv organlariga ega bo'lishi mumkin. Biroq bu bilan mazmun o'zgarmaydi: mustamlakalar va ularning tub aholisi u yoki bu darajada o'z metropoliyalariga qaram hamda siyosiy suverenitetga ega emas.

Zamonaviy dunyoda 50 dan ortiq mustamlaka mavjud. Ularning sohiblari o'z dengiz orti hududlaridan voz kechishga shoshilmaydi. Biz quyida bugungi kunda qay bir metropoliya (o'zga mamlakatlarni bosib olib, o'z mustamlakasiga aylantirgan imperialistik davlat) eng ko'p mustamlakaga ega ekanligini ko'rib chiqamiz.

1. Buyuk Britaniya

Britaniya imperiyasining avvalgi buyukligidan kam qismi qolgan. Shunga qaramasdan, bugun Buyuk Britaniya sayyoraning barcha asosiy mintaqalarida mustamlakalarga ega.

Yevropada: La-Mansh bo'g'ozida Jersi oroli va Gernsi oroli, Irland dengizidagi Men oroli, Pireney yarimoroli janubidagi Gibraltar shahri, Kipr orolidagi harbiy bazalar — Akrotiri va Dekeliya.

Atlantika okeanida: Bermud orollari, Muqaddas Yelena oroli, Me'roj oroli, Tristan-da-Kunya arxipelagi, Janubiy Amerika sohillaridagi Folklend orollari (Argentina bilan bahsli hudud), Janubiy Georgiya va Janubiy Sandvich orollari (Argentina bilan bahsli hudud).

Karib dengizida: Angilya orollari, Kayman orollari, Montserrat oroli, Britaniya Virgin orollari, Terks va Kaykos orollari.

Tinch okeanida: Pitkern orollari — Tinch okeani janubiy qismidagi beshta orol.

Hind okeanida: Britaniyaning Hind okeanidagi hududi — 55 ta oroldan iborat guruh. Mustamlaka BMTning 1965-yilgi qaroriga qaramasdan tashkil etilgan (Seyshel orollari va Mavrikiy bilan bahsli hudud).

2. Fransiya

Yaqin vaqtlargacha Fransiya Afrika va dunyoning boshqa mintaqalarida bepoyon hududlarga ega edi. Bugun mamlakatlarning aksariyati mustaqillikka erishdi, biroq Fransiya hozirga qadar ko'p sonli dengiz orti hududlari sohibidir. Bu hududlar aholisi Buyuk Britaniya "mustamlaka fuqarolari" sonidan ortiq.

Janubiy Amerikada: Aholisi 240 ming kishi bo'lgan Fransuz Gvianasi.

Atlantika okeanida: Sen-Pyer va Mikelon orollari.

Karib dengizida: Gvadelupa orol davlati, Martinika oroli, Sen-Bartelemi oroli, Sen-Marten.

Hind okeanida: Reyunyon oroli, Mozambik bo'g'ozidagi Mayotta oroli (Komor orollari bilan bahsli hudud), Amsterdam oroli, Sen-Pol oroli, Kroze oroli, Kergelen arxipelagi, Eparse oroli (ulardan aksariyati qo'shni davlatlar bilan munozarali).

Tinch okeanida: Uollis va Futuna orollari hududi, Yangi Kaledoniya, 280 ming kishiga yaqin aholisi bo'lgan Fransuz Polineziyasi, Klipperton oroli.

3. Amerika Qo'shma Shtatlari

Qo'shma Shtatlar maktab darsliklarida kolonial imperiya sifatida ko'rsatilmagan, biroq bugungi kunda aynan mazkur davlat qaram aholisi soni (4 milliondan ortiq odam) bo'yicha eng yirik metropoliyadir.

Karib dengizida: Virgin orollari, erkin qo'shilgan davlat Puerto-Riko — AQSh Kongressi tomonidan boshqariladigan, aholisi 3,7 million kishidan iborat davlat.

Tinch okeanida: Guam oroli, Shimoliy Marian Orollari, Amerika Samoasi (Sharqiy Samoa), to'qqizta orol guruhidan iborat Tashqi kichik orollar, AQShga erkin qo'shilgan davlat — Marshall orollari.

4. Niderlandiya qirolligi

Bugungi kunda Niderlandiyaning faqat Karib dengizida mustamlakalari qolgan. Bu Aruba oroli, Kyurasao oroli, Muqaddas Martin orolidagi Sint-Marten davlati va Karib Niderlandiyasi (Boneyr, Sint, Estatus, Saba orollari).

5. Portugaliya

O'tmishda nufuzli Portugaliya imperiyasi bugun Atlantika okeanida bor-yo'g'i ikki dengiz orti mustamlakasi: 270 ming aholisi bo'lgan Madeyra oroli va 250 mingga yaqin aholisi bo'lgan Azor oroliga ega.

6. Ispaniya

Bugun Ispaniya deyarli barcha mustamlakalarini yo'qotdi, uning mamlakatdan uncha uzoq joylashmagan bir nechta mustamlakasi qoldi, xolos.

Atlantika okeanida: Kanar orollari.

O'rta dengizida: Seuta va Melilya shaharlari, shuningdek, Alusemas, Chafarinas, Perexil, Alboran orollari.

Mazkur hududlarning barchasi siyosiy suverenitet va shaxsiy qurolli kuchlarga ega emas, ularning xavfsizligi metropoliya armiyasi tomonidan ta'minlanadi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Q.Abdunazarov, M.T.Mirakmalov, Sh.M.Sharipov, R.A.Ibragimova, A.A.Ibraimova. Umumiy tabiiy geografiya : darslik - «Barkamol fayz media»,
2. 2012. 17. Zokirov Sh.S., Ibragimova R.A. Oral tabiiy geografik okrugi. - T.: Mumtoz soz, 2015.
3. Zokirov Sh.S., Toshov X.R. Landshaftshunoslik
4. Zokirov Sh.S., Egamov B.Y. Geografiya tarixi: Erotosfendan Koshg'arigacha. - T., "Chashmaprint", 2012.
5. Gadoyev K., Berdiyeva S. "Jahongashta olimlar va sayyohlar", "O'zbekiston", 2011.-12. Vahobov H. va boshqalar. Umumiy Yer bilimi. Darslik. 2005.

SURXONDARYODA JOYLASHGAN SUV OMBORLARNING AHAMIYATI

*Termiz davlat pedagogika instituti
Tabiiy va aniq fanlar fakulteti
Texnologiya va geografiya kafedrası
o'qituvchisi **Ismoilova Dilfuza Ibodullayevana**
Geografiya ta'lim yo'nalishi 1- bosqich talabasi
Panjiyev Ziyodullo Karim o'g'li*

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali suv omborlarining xalq xo'jaligidagi tarmoqlari, o'rniva ahamiyati, rejimi haqida bilishingiz mumkin. Suv omborlari barpo etishninga sosiy maqsadlarini ko'rib chiqishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: Suv omborlari, xalq xo'jaligi, maishiy-kommunal ehtiyoj, suv resurslari, energetika, samaradorlik, gidrotexnik inshootlar

THE IMPORTANCE OF RESERVOIRS LOCATED IN SURXONDARYO

Annotation: Through this article, you can learn about the branches of water reservoirs in the national economy, their role and importance, regime. You can consider the main purposes of building reservoirs.

Key words: Water reservoirs, national economy, household and communal needs, water resources, energy, efficiency, hydrotechnical facilities

ЗНАЧЕНИЕ ВОДОХРАНИЛИЩ, РАСПОЛОЖЕННЫХ В СУРХАНДАРЬЕ

Аннотация: Благодаря данной статье вы сможете узнать об отраслях водохранилищ в народном хозяйстве, их роли и значении, режиме. Можно рассмотреть основные цели строительства водоемов.

Ключевые слова: Водоохранилища, народное хозяйство, хозяйственно-бытовые нужды, водные ресурсы, энергетика, эффективность, гидротехнические сооружения.

Suv Omborlarining Qishloq Xo'jaligiga Ta'siri

Suv omborlari qishloq xo'jaligiga ta'siri, ayniqsa Surxondaryo viloyatida, juda muhim va ko'p qirrali masala hisoblanadi. Ushbu mintaqa, O'zbekistonning janubiy qismida joylashgan bo'lib, qishloq xo'jaligi faoliyatida suv resurslari, xususan, suv omborlarining roli beqiyosdir. Suv omborlari sug'orish tizimlarining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi, bu esa qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshirishga yordam beradi.

Surxondaryoda joylashgan suv omborlari, masalan, Surxondaryo daryosining suv resurslarini to'plash orqali, qishloq xo'jaligida ekinlarni parvarish qilish uchun zarur bo'lgan suvni ta'minlaydi. Ushbu omborlar asosan paxta, g'alla, sabzavot va meva yetishtirishda muhim rol o'ynaydi. Suvning yetishmasligi yoki noto'g'ri boshqarilishi natijasida qishloq xo'jaligi ekinlarining o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, suv omborlarining samarali boshqarilishi nafaqat qishloq xo'jaligida, balki mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikda ham muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, suv omborlari qishloq xo'jaligida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun ham imkoniyatlar yaratadi. Masalan, suvni tejash texnologiyalari va innovatsion sug'orish usullari, suv omborlarining mavjudligini hisobga olgan holda, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshiradi. Ekologik jihatdan barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirish, suv omborlarini oqilona boshqarish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Surxondaryo viloyatidagi suv omborlarining ta'siri shunchaki qishloq xo'jaligiga bog'liq emas, balki ularning mavjudligi o'z navbatida qishloq joylarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ham ta'sir ko'rsatadi. Sug'orish tizimlarining yaxshilanishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ko'payishi va sifatining oshishi natijasida, mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratiladi, bu esa iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishni ta'minlaydi.

Ayni paytda, suv omborlarining qishloq xo'jaligiga ta'siri ekologik barqarorlik nuqtai nazaridan ham muhimdir. Suv omborlari orqali suv manbalarini boshqarish, urning unumdorligini oshirish va tabiiy muhitni saqlash imkonini beradi. Qishloq xo'jaligi faoliyatida suv omborlarining roli, ekosistemalarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular biologik xilma-xillikni saqlab qolish va ekologik muvozanatni ta'minlashda o'z hissasini qo'shadi.

Shu sababli, Surxondaryoda joylashgan suv omborlarining qishloq xo'jaligiga ta'sirini o'rganish, nafaqat iqtisodiy va ekologik masalalarni, balki ijtimoiy aspektlarini ham o'z ichiga oladi. Suv omborlarining yaxshilanishi va samarali boshqarilishi, qishloq xo'jaligida barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar va amaliyotlar orqali suv omborlarining qishloq xo'jaligiga ta'sirini yanada oshirish va ularni barqaror boshqarish yo'lida harakatlar davom ettirilishi kerak.

Ekologik Barqarorlik va Suv Omborlarining Roli

Ekologik barqarorlik, tabiat va inson faoliyatining o'zaro ta'siri va muvozanatini saqlashga qaratilgan jarayon sifatida, suv omborlarining ahamiyati bilan bevosita bog'liqdir. Surxondaryo viloyatidagi suv omborlari nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu bo'limda suv omborlarining ekologik barqarorlikdagi roli, ularning iqlim o'zgarishi va ekosistemalarga ta'siri, shuningdek, suv resurslarining barqaror boshqarilishi masalalari ko'rib chiqiladi.

Suvoq omborlari, o'z navbatida, ekosistemalarning muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Ular tabiiy muvozanatni saqlashda va biologik xilma-xillikni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, suv omborlarida yashovchi turli xil o'simlik va hayvonlar, ularning yashash joylarini ta'minlab, mintaqadagi biologik xilma-xillikni oshiradi. Shuningdek, suv omborlari migratsiya qiluvchi qushlar va boshqa hayvonlar uchun muhim to'xtash joyi hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, mintaqadagi ekosistemalarning mustahkamligini ta'minlaydi.

Iqlim o'zgarishi suv omborlarining ekologik barqarorlikka ta'sirini yanada oshiradi. Iqlim o'zgarishi natijasida suv manbalarining kamayishi yoki sifatining yomonlashishi ehtimoli ortadi. Bu esa, suv omborlarini boshqarish strategiyalarini yangilashni talab qiladi. Suv omborlari orqali suv resurslarini saqlash va boshqarishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirlarini kamaytirishga yordam beradi. Masalan, suvni tejovchi texnologiyalar va innovatsion sug'orish tizimlari yordamida qishloq xo'jaligida suvdan samarali foydalanish mumkin.

Suv omborlarining ekologik barqarorlikka ta'siri, shuningdek, ularning atrof-muhitga bo'lgan ta'siri bilan bog'liq. Suv omborlarining qurilishi va ulardan foydalanish jarayonida, ekosistemalarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, suv omborlarining qurilishi natijasida tabiiy suv havzalarining o'zgarishi, mahalliy flora va fauna uchun xavf tug'dirishi mumkin. Shuning uchun, suv omborlarini loyihalash va qurishda ekosistemalarning holatini inobatga olish juda muhimdir.

Shuningdek, suv omborlarining ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi roli, suv resurslarining barqaror boshqarilishi bilan bog'liq. Suv omborlarining samarali boshqarilishi, ularning kelajakda ham xavfsiz va barqaror foydalanilishini ta'minlaydi. Mahalliy aholi va qishloq xo'jaligi uchun suv resurslarini ta'minlashda suv omborlarining ahamiyati juda katta. Biroq, bularning barchasi suv resurslarini barqaror va mas'uliyatli boshqarish orqali amalga oshirilishi mumkin. Mahalliy va xalqaro tashkilotlar, shuningdek, hukumat organlari suv resurslarini boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda, Surxondaryo viloyatidagi suv omborlari ekologik barqarorlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ular nafaqat suv resurslarini ta'minlash, balki biologik xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi. Suv omborlarining samarali va barqaror boshqarilishi, mintaqaning ekologik muvozanatini saqlashga yordam beradi va kelajak avlodlar uchun suv resurslarining mavjudligini ta'minlaydi.

Surxondaryo Suv Omborlarining Ijtimoiy-iqtisodiy Ta'siri

Surxondaryo viloyatidagi suv omborlari nafaqat mintaqaviy iqtisodiyot va qishloq xo'jaligi uchun, balki mahalliy aholi hayoti uchun ham muhim ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir ko'rsatadi. Suv omborlari, asosan, sug'orish, ichimlik suvi ta'minoti, energiya ishlab chiqarish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu bo'limda Surxondaryo suv omborlarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri batafsil ko'rib chiqiladi.

Avvalo, suv omborlari qishloq xo'jaligi uchun muhim resurs hisoblanadi. Suvni ta'minlash orqali ular qishloq xo'jalik ekinlarini sug'orish imkonini beradi, bu esa oziq-ovqat ishlab chiqarishni oshiradi va mintaqada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi. Suv omborlarining mavjudligi qishloq xo'jalik ishlab chiqaruvchilariga o'z ekinlarining hosildorligini oshirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining xarid qilish qobiliyatini yaxshilash imkonini beradi. Shuningdek, suv omborlarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri qishloq joylarida ish o'rinlarini yaratishda ham sezilarli.

Suv omborlari orqali ta'minlangan energiya manbalari ham juda muhimdir. Suv omborlari gidroelektr stansiyalarini oziqlantiradi, bu esa energiya ishlab chiqarishni ta'minlaydi va mahalliy aholi uchun energiya narxlarini pasaytiradi. O'zbekiston energiya ishlab chiqarish tizimida suv omborlari o'ziga xos o'rin tutadi, bu esa mintaqada energiya ta'minotini barqarorlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, energiya ishlab chiqarishning yuqori darajasi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mahalliy aholi hayotida suv omborlari ekologik barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Suv omborlarining to'g'ri boshqarilishi va saqlanishi ekosistemalarning muvozanatini saqlashga yordam beradi. Suv omborlari atrof-muhitga ta'sir ko'rsatish bilan birga, mahalliy ijtimoiy hayot sifatini oshirishda ham ahamiyatga ega. Masalan, suv omborlarining mavjudligi sayyohlik faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa mahalliy iqtisodiyotga qo'shimcha daromad keltiradi.

Shu bilan birga, suv omborlarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini oshirish uchun ularning boshqarilishi va ishlatilishi bilan bog'liq bir qator muammolarni hal qilish zarur. Iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi va boshqaruvdagi muammolar suv omborlarining samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shuningdek, suv omborlari bilan bog'liq qonuniy va iqtisodiy cheklovlar ham mavjud bo'lib, bu ham ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo suv omborlari mintaqaviy iqtisodiyot va ijtimoiy hayotda muhim o'rin tutadi. Ularning samarali boshqarilishi va ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini oshirish uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqish zarurligini ta'kidlash lozim. Bunda mahalliy va xalqaro tadqiqotlar, tajriba va amaliyotlarning ahamiyati katta bo'ladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Surxondaryo viloyatidagi suv omborlarining ahamiyatini ko'rsatdi va ularning mintaqaviy rivojlanish, qishloq xo'jaligi, energiya ishlab chiqarish va ekologik barqarorlikda o'z o'rnini ta'kidlab o'tdi. Birinchi navbatda, suv omborlarining qishloq xo'jaligiga ta'siri muhim ahamiyatga ega. Sug'orish tizimlarini

qo'llab-quvvatlash orqali suv omborlari oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi, bu esa mintaqadagi dehqonchilik va qishloq xo'jaligi faoliyatining barqarorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, suv omborlari energiya ishlab chiqarishda ham muhim rol o'ynaydi, chunki ular gidroelektr stansiyalarini oziqlantirish uchun zarur suv manbai sifatida xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, mintaqaviy energiya xavfsizligini ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Ekologik barqarorlik nuqtai nazaridan, suv omborlari tabiiy ekosistemalarning muvozanatini saqlab turish uchun zarurdir. Ular mahalliy iqlim sharoitlariga mos ravishda tabiiy suv resurslarini boshqarishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, suv omborlarini samarali boshqarish orqali mintaqada ekologik muammolarni kamaytirish va mahalliy aholi hayot sifatini oshirish mumkin. Suv omborlarining ekologik ta'sirini o'rganish va ularning boshqarish strategiyalarini takomillashtirish orqali bu jarayonni yanada rivojlantirish mumkin.

Surxondaryo suv omborlarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri ham muhimdir. Suv omborlari mahalliy xalqqa ichimlik suvi ta'minoti, qishloq xo'jaligida ishlash imkoniyatlari va energiya ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslarni taqdim etadi. Bu, o'z navbatida, mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga va aholi farovonligiga ijobiy ta'sir qiladi. Shuningdek, suv omborlari hududda turizm va ijtimoiy faoliyatlarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Biroq, tadqiqot davomida suv omborlarining boshqarilishi bilan bog'liq bir qator muammolar va qiyinchiliklar aniqlandi. Suv resurslarining kamligi, iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar suv omborlarining samaradorligini pasaytirishi mumkin, shuningdek, bu jarayonda qonuniy va iqtisodiy cheklovlar ham mavjud. Shu bois, suv omborlarining barqaror boshqarilishi uchun innovatsion yechimlar va strategiyalar ishlab chiqish zaruriyati mavjud.

Tadqiqotning muhim xulosasi shundaki, Surxondaryo viloyatidagi suv omborlari mintaqaviy rivojlanish uchun zarur bo'lib, ularning samarali boshqarilishi kelgusi yillarda ushbu mintaqaning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kelajakdagi tadqiqotlar suv omborlarining boshqarilishi, ekologik ta'siri va ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri bo'yicha chuqurroq tahlillar olib borishi kerak. Suv omborlarining ahamiyatini yanada oshirish va ularni barqaror boshqarish yo'lida harakatlar davom ettirilishi zarur. Shu tariqa, Surxondaryo viloyatidagi suv omborlari nafaqat mintaqaning iqtisodiy va ekologik barqarorligini ta'minlashda, balki mahalliy aholi hayot sifatini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Sodikov, A. Suv Omborlarining Qishloq Xo'jaligiga Ta'siri. O'zbekiston Qishloq Xo'jaligi Ilmiy-Tadqiqot Instituti, 2022
2. Sulonov, I. Ekologik Barqarorlik va Suv Omborlarining Roli. O'zbekiston Ekologiya Jamiyati, 2023

3. Yusupov, M. Surxondaryo Suv Omborlarining Ijtimoiy-iqtisodiy Ta'siri. O'zbekiston Ijtimoiy Fanlar Akademiyasi, 2021
4. Xodiev, A. Surxondaryoda suv omborlari va ularning barqaror boshqarilishi. O'zbekiston Suv Resurslari va Energiya Instituti, 2022
5. Toshkulov, U. Suv resurslarini boshqarish va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri. O'zbekiston Davlat Universiteti, 2020

**DAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYAVIY TA'MINLASHNI
TAKOMILLASHTIRISH (TTA URGANCH FILALI MISOLIDA)***Quryazov Dilshod G'ulambayevich**O'zbekiston Respublikasi Toshkent**Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisii*

Davlat oliy ta'lim muassasalarini moliyaviy ta'minlash tizimi mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. TTA Urganch filiali misolida, moliyaviy qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish orqali nafaqat ta'lim jarayonini rivojlantirish, balki hududiy rivojlanishga ham hissa qo'shish mumkin. Bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun yangi moliyaviy mexanizmlar va texnologiyalarni joriy qilish zarur.

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish oliy ta'lim muassasalarini moliyaviy boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Elektron platformalar orqali daromad va xarajatlarni kuzatish, talabalarga stipendiyalarni o'z vaqtida yetkazib berish va byudjetni shaffof boshqarish imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, hududiy filiallar uchun bu jarayon moliyaviy faoliyatni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Byudjetdan tashqari mablag'larni jalb qilish oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishni diversifikatsiya qilishda muhimdir. Xalqaro grantlar va subsidiyalar, tijorat faoliyatidan olinadigan daromadlar, shuningdek, tijorat banklari bilan hamkorlik oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini ta'minlashga yordam beradi.

Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Xususiy sektorning investitsiyalarini jalb qilish orqali ta'lim infratuzilmasini yaxshilash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va talabalarning o'quv jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etish imkoniyatlari kengayadi.

Talabalar uchun o'quv kreditlari va subsidiyalarni kengaytirish o'z navbatida oliy ta'lim tizimida moliyaviy imkoniyatlarni oshiradi. Bu talabalar uchun ta'lim olishda iqtisodiy yukni kamaytirish bilan birga, ularni bilim olishga yanada ko'proq rag'batlantiradi.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Grantlar va ilmiy loyihalarning tijoratlantirilishi orqali qo'shimcha daromadlar yaratish imkoniyati mavjud bo'lib, bu ta'lim muassasalarining moliyaviy salohiyatini mustahkamlaydi.

Ekologik barqarorlik tamoyillarini ta'minlash moliyalashtirish tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Energiya tejovchi infratuzilmalarni joriy qilish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va ekologik toza loyihalarni moliyalashtirish oliy ta'lim muassasalarining umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Moliyalashtirishni hududiy ehtiyojlarga moslashtirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. TTA Urganch filiali misolida, mahalliy aholi ehtiyojlari va hududning iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus moliyaviy dasturlarni ishlab chiqish ta'lim muassasalarining rivojlanishini ta'minlaydi.

Xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlik oliy ta'lim muassasalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, texnologiyalarni transfer qilish va global standartlarga mos ravishda o'quv jarayonlarini tashkil etish milliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshiradi.

Ushbu strategik yondashuvlar davlat oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Moliyaviy qo'llab-quvvatlashni samarali amalga oshirish orqali nafaqat ta'lim sifati oshadi, balki iqtisodiy barqarorlikka ham erishiladi. Bu esa oliy ta'lim tizimining milliy va xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirishga hissa qo'shadi.

Davlat oliy ta'lim muassasalarini moliyaviy ta'minlash tizimining takomillashtirilishi nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ta'lim jarayonining raqobatbardoshligini oshirish uchun ham muhimdir. Bu jarayonda davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'larning samaradorligini oshirish uchun kuzatuv va monitoring tizimlarini yanada kuchaytirish lozim. Xususan, moliyaviy resurslarning maqsadli foydalanishi bo'yicha statistik tahlillarni muntazam amalga oshirish talab etiladi.

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi oliy ta'lim muassasalarini boshqarish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, onlayn xizmatlar orqali talabalar uchun to'lov tizimlarini avtomatlashtirish, stipendiyalarni vaqtida to'lash va professor-o'qituvchilar tarkibining ish haqlarini boshqarish jarayonlarini soddalashtirish mumkin. Bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi, balki ta'lim muassasalarida vaqt va resurslarni tejashga ham xizmat qiladi.

Byudjetdan tashqari daromad manbalarini kengaytirish oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ilmiy-tadqiqot loyihalari orqali tijoratlashtirish imkoniyatlarini oshirish, xususiy sektor bilan hamkorlikni rivojlantirish va xalqaro grantlarni jalb qilish orqali ta'lim tizimining barqarorligini ta'minlash zarur.

Ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish uchun davlat va xususiy sektor sherikligini mustahkamlash dolzarb hisoblanadi. Bu orqali oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini yaxshilash, zamonaviy laboratoriyalarni tashkil etish va ta'lim muassasalarida yangi o'quv binolarini qurish imkoniyatlari kengayadi. Xususiy sektor tomonidan taqdim etiladigan investitsiyalar, ayniqsa, ilmiy laboratoriyalar va tadqiqot markazlarini tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Energiya tejoychi texnologiyalarni joriy qilish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish va ekologik loyihalarni

moliyalashtirish orqali ta'lim muassasalari nafaqat moliyaviy xarajatlarini kamaytiradi, balki ekologik mas'uliyatini ham oshiradi. Bu esa jamiyatda ijobiy imidj shakllanishiga xizmat qiladi.

Talabalar uchun imtiyozli ta'lim kreditlari tizimini kengaytirish o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Talabalar moliyaviy yukni kamaytirish orqali ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa ta'limning ommaviylashuviga xizmat qilib, oliy ma'lumotli yosh mutaxassislar sonini oshiradi.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali TTA Urganch filiali kabi ta'lim muassasalari xorijiy universitetlar bilan aloqalarni mustahkamlashi va xalqaro grantlar jalb qilish orqali moliyaviy mustahkamligini oshirishi mumkin. Xalqaro miqyosda amalga oshiriladigan tadqiqot loyihalari orqali TTA Urganch filiali nafaqat moliyaviy mustaqillikka erishadi, balki global ta'lim tizimida o'z o'rnini mustahkamlaydi.

Davlat tomonidan moliyalashtirish strategiyasini optimallashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish mumkin. Bunday chora-tadbirlar ta'lim jarayonining raqobatbardoshligini oshirish va umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa ta'lim sohasida uzoq muddatli rivojlanishning mustahkam asosini yaratadi.

Manbalar ro'yxati

- a. **Karlibaeva, G.** (2024). *Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy resurslari shakllanish tizimini boshqarish amaliyotining tahlili. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil* 2(4): 111-121. DOI: [10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss4-pp111-121](https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss4-pp111-121).
2. **Xojayev, A. S.** (2023). *Oliy ta'lim muassasalarida byudjetdan tashqari faoliyatdagi daromadlar va xarajatlari hisobini takomillashtirish yo'llari. Qo'qon universiteti xabarnomasi.* herald.kokanduni.uz.
3. **Sotvoldiyev, N. M.** (2023). *Ta'lim sohasidagi islohotlarni moliyaviy ta'minlash masalalari.* *Cyberleninka.ru.* cyberleninka.ru/article/n/ta-lim-sohasidagi-islohotlarni-moliyaviy-ta-minlash-masalalari.
4. **Rustamov, Sh.** (2023). *Xalq ta'limi tizimini moliyalashtirish manbalari va ulardan samarali foydalanish masalalari. Science and Education Scientific Journal.* Volume 4 Issue 5. [PDF file available](#).
5. **Shaymatova, N. A.** (2023). *Oliy ta'lim muassasalari faoliyatini moliyalashtirishning zamonaviy tendensiyalari. Journal of New Century Innovations.* [117-119.pdf](#).
6. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.** (2021). *Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida.* lex.uz.

РУС ТАДҚИҚОТЧИЛАРИ АСАРЛАРИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИ УЗУМЧИЛИГИ ТАРИХИ ВА ВИНОЧИЛИК САНОАТИГА ОИД МАЪЛУМОТЛАР ТАЛҚИНИ

У.С.Тўпчиев (Жиззах ДПУ ўқитувчиси)

Аннотация: Ушбу мақолада рус тадқиқотчилари асарларида XIX аср охири - XX аср бошларида Туркистон ўлкаси узумчилиги ва виночилик саноати тарихига оид масалаларининг ёритилиш таҳлил этилган.

Аннотация: В статье анализируется освещение вопросов, связанных с историей виноградарства и виноделия Туркестанского края в конце XIX — начале XX вв. в трудах русских исследователей.

Abstract: The article analyzes the coverage of issues related to the history of viticulture and winemaking in the Turkestan region in the late 19th and early 20th centuries in the works of Russian researchers.

Калит сўзлар: А.И.Шахназаров, Н.А.Маев, А.И.Добросмыслов, В.В.Заорский, К.А.Александр, М.В.Лавров, Губаревич-Радобыльский, В.Юферев, узумчилик тарихи, маҳаллий узум навлари, Чарос, Кишмиш, Дорои, Хусайни, янги узум навлари, Изабелла, Каберно-Савиньон, Рислинг, вино, виночилик, Филатов, Проховский, Толочинов, Н.И.Первушин, Н.И.Иванов.

Ключевые слова: А.И.Шахназаров, Н.А.Маев, А.И.Добросмыслов, В.В.Заорский, К.А.Александр, М.В.Лавров, Губаревич-Радобыльский, В.Юферев, история виноградарства, местные сорта винограда, Чарос, Кишмиш, Дорой, Хусайни, новые сорта винограда, Изабелла, Каберне-Совиньон, Рислинг, вино, виноделие, Филатов, Проховский, Толочинов, Н.И.Первушин, Н.И.Иванов.

Keywords: A.I. Shakhnazarov, N.A. Maev, A.I. Dobrosmyslov, V.V. Zaorsky, K.A. Alexander, M.V. Lavrov, Gubarevich-Radobylsky, V. Yuferov, history of viticulture, local grape varieties, Charos, Kishmish, Doroy, Khusayni, new grape varieties, Isabella, Cabernet Sauvignon, Riesling, wine, winemaking, Filatov, Prokhovsky, Tolochinov, N.I. Pervushin, N.I. Ivanov.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири бўлган узумчилик ва виночилик масаласига ҳам эътибор кучайди, унинг ташкилий ва моддий-техник базаси мустаҳкамланиб, бу соҳада янги давр бошланди. Узум етиштириш ва вино тайёрлаш соҳасига эътибор ортаётган бугунги кунда ушбу масалани ҳам ҳар томонлама ўрганиш долзарб ҳисобланади.

Туркистон ўлкасида узумчилик ва виночилик тарихининг ёритилишида Россия империяси ҳукмронлиги даврида яшаб ижод қилган рус тадқиқотчилари томонидан яратилган даврий адабиётлар муҳим манбавий аҳамият касб этади. Хусусан, ушбу даврида яшаб ижод қилган тадқиқотчилардан А.И.Шахназаров, Н.А.Маев, А.И.Добросмыслов, В.В.Заорский, К.А.Александр, М.В.Лавров, Губаревич-Радобылский, В.Ю.Феревларни мисол қилишимиз мумкин. Мазкур муаллифлар асарларида ўлкада азалдан етиштирилиб келинган маҳаллий узум навлари, уларни парваришлашнинг анъанавий усуллари, четдан келтирилган янги узум навлари ва уларнинг ўлка табиий-иқлим шароитига мослаштирилиши, шунингдек узумдан олинган ҳом ашёни қайта ишлаш, вино тайёрлаш ва уларнинг турлари, ички ва ташқи бозорларда узум ва вино маҳсулотлари нарх-навоси, шунингдек вино тайёрловчи заводлар ва уларда фаолият юритган аҳоли қатлами турмуш тарзи ҳақидаги муҳим маълумотлар қайд этилган.

Ушбу тадқиқотчилар асарларида қайд этилишича, тарихий-географик жиҳатдан узумлар маданий ва ёввойи ҳолда бутун Туркистон ўлкасининг деярли барча суғориладиган, шунингдек тоғли ва кам сувли ҳудудларида тарқалган. Хусусан, ушбу масала биргина Пскент водийси мисолида алиб қаралса, узумлар тоғли Бўстон қишлоғидан бошланиб, денгиз сатҳидан 2800-4000 фут баландликка қадар тарқалган. Узумларнинг Тошкент ҳудудида шимолий тарқалиш чегарасини Авлиёота шаҳрига қадар, жанубий чегараси эса Чимкент ва Тошкент шаҳарларининг атрофлари ҳамда Хўжанд уездига қадар эканлиги таъкидланади.

Шунингдек, мазкур асарларда Туркистон ўлкасида узумчиликнинг вилоятлар бўйича тақсимооти, узум майдонларининг кенгайиб бориши ва унинг сабаблари ҳақидаги, шунингдек вилоятларда қишлоқ хўжалигининг ушбу соҳаси етакчи ўринда турган уездлар ҳақида ҳам диққатга сазовор маълумотлар келтирилган. Хусусан, ўлкада Самарқанд вилояти Сирдарё ва Фарғона вилоятларига нисбатан узум ва узум маҳсулотларини етиштириш бўйича етакчи ўринда бўлган.

Хусусан, ушбу асарлардаги маълумотлар таҳлилига кўра, биргина 1872 йилда Самарқанд вилоятида 2000 десятина (1 десятина-1,09 га тенг) майдонга тенг узумзорлар бўлиб, ушбу вилоятда узумзорлар майдони кўлами йилдан-йилга ошиб борган. Масалан, 1888-1889 йилларда вилоятда узумзорлар майдони 25 536 таноб (1 таноб-3600 кв м, 1 га 12 танобга тенг) ёки 6 650 десятинага ошган. Ёки 1890-1897 йилларни олиб қарайлик. Яъни, вилоятда узум майдонлари кўлами 1890 йилда 5 774 десятина, 1891 йили 6 204 десятина, 1893 йили 6 490 десятина, 1894 йилда 6 445 десятина, 1895 йили 6 103 десятина, 1897 йилда эса 7 832 десятинага кўтарилиб борганлиги маълум бўлади. Мазкур маълумотлар мисолида ҳам биз мустамлака ҳукуматнинг нафақат Самарқанд вилоятида, балки

бутун ўлкада қишлоқ хўжалигининг сердаромад бўлган ушбу соҳасига ҳам алоҳида эътибор қарата бошлаганлигини кўришимиз мумкин. Ўлканинг биргина Самарқанд вилояти мисолида узум майдонларининг бундай тез суратларда кенгайиши сабаларидан бири шубҳасиз мустамлака ҳукумат томонидан асосан четдан узумнинг янги навларини келтириш, уларни ўлка табиий иқлим шароитига мослаштириш борасидаги олиб борган фаолияти ҳисобига бўлган.

Ўлкада узум етиштириш бўйича кейинги ўринда Сирдарё вилояти туриб, вилоят уездлари бўйича узумзорларнинг умумий майдони қуйидагича бўлган: Тошкентда 1 648 десятина, Чимкентда 20 десятина, Авлиёотада 5 десятина ва Амударё бўлимида 20 десятина, қолган асосий майдонларнинг 1 700 десятинали Тошкент уезди ва Тошкент шаҳрига тўғри келган. Вилоятида узумчилик соҳаси бўйича Тошкент уезди ва Тошкент шаҳри етакчи ўринда турган. 1897 йилги маълумотларга кўра Тошкентнинг руслар яшайдиган янги шаҳар қисмида 74 десятина, маҳаллий аҳоли истиқомат қиладиган эски шаҳар қисмида 957 десятина, шунингдек Тошкент уездида эса 617 десятина, жами 1 648 десятина майдонга тенг узумзорлар бўлган. Тошкентнинг руслар истиқомат қиладиган қисмида мавжуд бўлган 74 десятина узумзорларнинг 45 десятинали тадбиркорлардан Н.И.Ивановга, 25,5 десятинали Первушинга ва қолган қисми маҳаллий аҳолига тегишли бўлган.

Фарғона вилояти уездалри бўйича эса узумзорлар майдонининг тақсимланиши 1897-1898 йилларда қуйидагича бўлган: Наманганда 2 843 десятина (1897) ва 2 874 десятина (1898), Марғилонда 2 352 десятина (1897) ва 1 155 десятина (1898), Қўқонда 1 787 десятина (1897) ва 1 787 десятина (1898), Андижонда 314 десятина (1897) ва 500 десятина (1898), Ўшда 31 десятина (1897) ва 26 десятинали (1898), вилоят бўйича эса жами узумзорлар майдони 7 327 десятина (1897) ва 6 342 десятинали (1898) ташкил этганлиги келтирилганки, ушбу маълумотлар вилоят уездалри бўйича узумзорлар майдонининг тақсимланиш ҳолати ҳақида тасаввур ҳосил қилишимизда муҳим ўрин тутди.

Бундан ташқари, ушбу асарларда ўлкада узумдан олинадиган ҳосил миқдори ҳақида ҳам муҳим маълумотлар мавжуд. Хусусан, ўлка вилоятларида жами 19 282 десятина ер майдонидан бир йилда узумдан олинадиган ҳосил миқдори қуйидагича бўлган: Самарқанд вилоятида 5 197 000 пуд (1 пуд-16 кг 380 гр тенг), Сирдарё вилоятида 500 000 пуд, Фарғона вилоятида 2 558 000 пуд, ўлка бўйича жами ҳосил миқдори эса 6 225 000 пудни ташкил этган.

Ўрганилаётган асарларда Самарқанд, Сирдарё ва Фарғона вилоятларида узум боғлари ва уларга ишлов беришнинг агротехник қодалари борасида ҳам муҳим маълумотлар қайд этилган. Масалан, муаллифларнинг қайд этишларича ўлкада узум дарахтларини парваришлаш, уларга ишлов бериш техникаси бўйича уч хил усул қўлланилган бўлиб, биринчиси ва асосий усул сифатида узумларни

бир бирига қаратган ҳолда арка шаклида сўриларга осиб ўстирилган ва ишлов берилган. Иккинчи усулга кўра узумлар бир томонга қаратиб бурчак шаклидаги сўриларга осилтириб ўстирилган ва парвариш қилинган. Учинчи усулга кўра узумлар ерда табиий ҳолатда ўстирилган ва уларга ишлов берилганлиги қайд этилган.

Ўлкада азалдан етиштириб келинган маҳаллий узум навлари борасида ҳам кўриляётган адабиётларда диққатга сазовор маълумотлар қайд этилган. Масалан, ушбу даврда ўлкада узумнинг маҳаллий навларининг ўттиздан ортиқ тури мавжуд бўлиб, булар Чиллаки, Чарос, Оқ Кишмиш, Қора Кишмиш, Домбробби, Майизи, Катта-Кўрғон, Дорои, Оқ ва Пушти Ҳусайни, Ҳасайни, Саҳоби, Гилами, Офпари, Буаки, Маска, Набиши, Хожаахрори, Султони, Шакар ангур, Алвони, Сиркои, Шувурғон, Хотинбармоқ ва бошқалар бўлиб, улардан мўл ҳосил олинган.

Шунингдек, мазкур асарларда Туркистон ўлкасига четдан келтирилган янги узум навлари ва уларни иқлимлаштириш, бу борада боғдорчилик тажриба плантацияларининг ташкил этилиши, ушбу соҳа мутахассисларининг ўлкага жалб этилиши ва уларнинг узумчилик ва вино саноатини ривожлантириш борасидаги фаолиятлари каби маълумотлар ҳам қайд этилган. Жумладан, Туркистонга узумнинг серҳосил ва винобоп навлари асосан Украина (асосан Қрим), Молдова, Кавказорти ва бошқа жойлардан келтирилиб экилган. Туркистонга хориждан илк бор янги узум навлари 1868 йилда Тошкент уездига олиб келтирилган бўлса, кейинчалик четдан келтирилган янги узум навларини етиштириш, йирик узум плантацияларига асос солиш борасида ўлка вилоятларидан Самарқанд асосий марказга айланган. Муаллифлардан А.И.Шахназаров, М.Невесскийларнинг қайд этишларича, тошкентлик боғбонлардан Н.И.Иванов ва И.И.Первушин, самарқандлик боғбонлар А.Л.Филатов ва Р.С.Проховскийлар четдан янги узум навларини ўлкага олиб келиш ва уларни маҳаллий шароитга мослаштиришда катта ҳисса қўшишган. Хусусан, Ати-Ведро, Франк-пино, Мерло, Саперани Мускати, Якрима, Кристи, Якрима-Долче, Изабелла каби 20 га яқин навлар, шунингдек узумнинг қора ва қизил навлари ҳисобланган Сотернь, Рислинг, Мадера, Гро-Рислинг кабиларни, қолаверса Оқ Мускат, сариқ тусли Александрия, Шосланинг каби ўнга яқин янги узум навларини парваришlash ва уларни ўлка табиий иқлим шароитига мослаштирилишида ушбу мутахассисларнинг ҳиссалари катта бўлган.

Таҳлилга тортилган мазкур асарларда узумнинг навларига қараб Туркистон ўлкаси вилоятлари бозорларида уларнинг нарх-наволарининг ҳам турлича эканлиги қайд этилган. Масалан, охириги ўн йилликда Самарқанд уезди бозорларида янги узумнинг нархи ўртача бир пуди 20-40 копеек(Саҳоби ва Ҳусайнининг нархи 50 копеек, қолганлари 20 копеек), Хўжандда 40-50 копеек,

Катта-Қўрғонда 30-40 копеек, Жиззах уездида 50 копеек, Фарғона вилоятининг Наманган ва Қўқон уездларида 40-50 копеек, Тошкент воҳасида 70 копеекдан-1 рубль 20 копеекча, Тошкент шаҳрида эса 2-2 рубль 60 копеекча бўлган.

Бундан ташқари, ушбу асарларда ўлкада вино ишлаб тайёрловчи заводлар ва уларнинг ишлаб чиқариш қувватлари ҳақида ҳам диққатга сазовор маълумотлар келтириб ўтилган. Хусусан, А.И.Шахназаров ва Н.А.Маевларнинг қайд этишларича, Туркистон ўлкасида вино тайёрлаш бўйича Самарқанд биринчи, Тошкент, Каттакўрғон, Қўқон, Марғилон, Андижон ва Наманган шаҳарлари кейинги ўринларда турган. Самарқандда виночилик билан Филатов, Проховский, Толочинов, Тошкентда эса Платон Шевченко, инженер технолог Н.И.Первушин, Адолф Моше, Н.И.Иванов, Я.Я.Иванов, И.Барсуков, И.П.Белоколоковлар шуғулланишган. Самарқандда Филатовнинг вино заводида йилига 10-15 минг челак, Проховский заводида 6 000 челак, Толочинов заводида 4 000 челак; Тошкентда Платон Шевченко, инженер-технолог Н.И.Первушин, Адолф Моше, Н.И.Иванов, Я.Я.Иванов, И.Барсуков, И.П.Белоколоков заводларида ўртача 10 000 челак, Фарғонада 10-11 минг челак вино тайёрланган.

Асарларда қайд этилишича, вино ва вино маҳсулотларининг ўлка бозорларидаги нарх-навоси ҳам талаб ва сифатига қараб турлича бўлган. Масалан, Тошкентда қизил ва оқ виноларнинг бир челаги 2 рубль 15 копеекдан 5 рублгача, бошқа турдаги винонинг бир челаги 8-12 рубль, хуштаъм винонинг бир челаги 16-18 рубль бўлган. Фарғонада винонинг паст навларининг бир челаги 3-4 ва юқори навлари эса 10 рублгача бўлган. Марғилонда узумнинг Буваки навидан тайёрланган паст навли винонинг бир шишаси 20-35, Самарқандда қуввати паст винонинг бир шишаси 30, ўртача қувватдаги винонинг бир шишаси 50-60 ва юқори қувватли винонинг бир шишаси 80 копеекдан-1 рубль 20 копеекча бўлган.

Ўлкада етиштирилган узум ва вино маҳсулотлари ички бозорлардан ташқари, четга ҳам экспорт қилинган. Хусусан, ўлкада етиштирилган узум ва вино маҳсулотлари Каспий орти вилояти орқали Астраханга ва унда Россиянинг ички вилоятлари, шунингдек, Сибир худудларидаги ярмаркаларга олиб чиқиб сотилган. Муаллифларнинг таъкидлашларича, ўлкадан четга узум ва узум маҳсулотларини экспорт қилишда дастлаб транспорт сифатида туя, от, хачир каби уй ҳайвонларидан фойдаланилган бўлса, кейинчалик ўлкага темир йўлнинг кириб келиши билан ушбу маҳсулотларни четга ташишда темир йўлдан фойдаланила бошланган. Масалан, XIX аср иккинчи ярмида ҳар йили темир йўл орқали Самарқанддан Троицк ярмаркасига ёз ойларида 10 000 туя, жами 180 000 пуд Кишмиш узуми ва бошқа товарлар олиб чиқилган. 1892-йилда Каспийорти темир йўли орқали Россия ва Европага 412 000 пуд Кишмиш узуми жўнатилиб, унинг 285 566 пуди Самарқандда етиштирилган узумга тўғри келган. Ток

тупидан узилган ҳолда экспорт учун чиқарилган ҳўл узумнинг умумий миқдори 3 000 пуд, узумдан тайёрланган винонинг умумий миқдори эса 66 838 пудни ташкил этган. Ушбу кўрсаткичдаги Самарқанд узумидан тайёрланган вино миқдори 14 979 пудни ташкил этган. Россияга чиқарилган узум ва узум виноси 1888-йилда 70 597 пуд бўлган бўлса, кейинги беш йил давомида бу кўрсаткич беш маротабага ошиб, 1892-1893 йилларда 451 018 пудни ташкил этган.

Юқоридаги даврий асарларда қайд этилган мавзуга оид маълумотлар таҳлили натижасида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

- Туркистон ўлкасида узумчилик ва виночилик масалаларининг тарихий-географик, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий томонларини ёритишда даврий адабиётларнинг манбавий аҳамияти кўрсатиб берилди;
- XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистонда етиштирилган маҳаллий узум навлари, шунингдек ўлкага келтирилган янги узум навлари ва уларнинг ўлка табиий иқлим шароитига мослаштирилиши, винобоп маҳаллий ва янги узум навларининг виночилик саноати ривожига ўрнини ёритишда даврий асарларнинг аҳамияти далилланди;
- кўрилатган давр муаллифлари асарлари асосида узум ва вино маҳсулотларининг бозорлардаги нарх-навоси, ўлка ички ва ташқи савдосида узум ва вино маҳсулотларининг туганган ўрни каби масалаларнинг ёритилиш даражаси таҳлил этилди.

Адабиётлар:

1. Губаревич-Радобылский. Экономический очерк Бухары и Туниса. Санкт-Петербург.1905.-С.69.
2. Добросмыслов А.И. Ташкент в прошлом и настоящем. Исторический очерк.– Ташкент: Типолитография О.А.Порцева, 1912.–С.389.
3. Заорский В.В., Александер К.А. Промышленные заведения Туркестанского края. - Петроград, 1915.-С.557.
4. Шахназаров А.И. Сельское хозяйство в Туркестанском крае.– Санкт-Петербург, 1908.–С.360-389, 237-239, 240, 246, 295.
5. Лавров М.В. Туркестан. География и история края. Москва.1916.С.102-104.
6. Маев Н.А. Туркестанская выставка 1886 г.–Ташкент: Издание Туркестанского Отдела Императорского Российского Общества Садоводства, 1886.–С.8, 16, 22, 48-50.
7. Путеводитель по Туркестану и Среднеазиатской железной дороге. Санкт-Петербург. 1903.–С.34, 309, 322.
8. Юферев В. Хозяйство Сартов Ферганской области.-Ташкент.1911.-С.47-50.

ХИМИЧЕСКИЕ СОЕДИНЕНИЯ В ЛЕЧЕНИИ НЕЙРОДЕГЕНЕРАТИВНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: РОЛЬ ПРЕПАРАТОВ В БОРЬБЕ С БОЛЕЗНЬЮ АЛЬЦГЕЙМЕРА И БОЛЕЗНЬЮ ПАРКИНСОНА

Амиркулова Ф.Дж.

Студент Ташкентской медицинской академии,

Курбанова М.А.

*Доцент кафедры Медицинская и биологическая химия, Ташкентской
медицинской академии*

Аннотация: Болезнь Альцгеймера и деменция являются нейродегенеративными заболеваниями, от которых страдают миллионы людей во всем мире. Эти состояния характеризуются прогрессирующей потерей когнитивной функции, что в конечном итоге приводит к смерти. Болезнь Альцгеймера является наиболее частой причиной деменции и характеризуется накоплением бета-амилоидных пептидов и тау-белка в головном мозге. Эти белки образуют бляшки и клубки, которые мешают нейронной связи и в конечном итоге вызывают гибель нейронов. Экологические факторы риска болезни Альцгеймера включают травму головы, сердечно-сосудистые заболевания и некоторые инфекции, а генетические факторы риска включают мутации в таких генах, как APP, PSEN1 и PSEN2. Раннее выявление болезни Альцгеймера имеет решающее значение для реализации эффективных стратегий лечения. Биомаркеры, такие как уровни бета-амилоида и тау-белка в спинномозговой жидкости, и методы нейровизуализации, такие как ПЭТ, могут помочь выявить людей с риском развития болезни Альцгеймера до появления симптомов. Современные подходы к лечению болезни Альцгеймера сосредоточены на управлении симптомами и включают ингибиторы холинэстеразы и антагонисты рецепторов N-метил-D-аспартата (NMDA).

Ключевые слова: *Болезнь Альцгеймера, болезнь Паркинсона, нейродегенеративные заболевания, полифенолы, растительные экстракты, антиоксидантные свойства, нейропротекция, окислительный стресс, нейрональные функции, растительные препараты, терапия, когнитивные расстройства, рецепторы, растительные биоактивные молекулы.*

ABSTRACT: Alzheimer's disease and dementia are neurodegenerative disorders that affect millions of people worldwide. These conditions are characterized by the progressive loss of cognitive function, which ultimately leads to death. Alzheimer's disease is the most common cause of dementia and is characterized by the accumulation of amyloid beta peptides and tau protein in the brain. These proteins form plaques and tangles, which interfere with neuronal communication and ultimately

cause neuronal death. Environmental risk factors for Alzheimer's disease include head trauma, cardiovascular disease, and certain infections, while genetic risk factors include mutations in genes such as APP, PSEN1, and PSEN2. Early detection of Alzheimer's disease is crucial for implementing effective treatment strategies. Biomarkers such as amyloid beta and tau protein levels in cerebrospinal fluid and neuroimaging techniques like PET scans can help identify individuals at risk of developing Alzheimer's disease before the onset of symptoms. Current treatment approaches for Alzheimer's disease focus on symptom management and include cholinesterase inhibitors and N-methyl-D-aspartate (NMDA) receptor antagonists.

Keys words: *Alzheimer's disease, Parkinson's disease, neurodegenerative diseases, polyphenols, plant extracts, antioxidant properties, neuroprotection, oxidative stress, neuronal functions, herbal drugs, therapy, cognitive disorders, receptors, plant bioactive molecules.*

Нейродегенеративные заболевания, такие как болезнь Альцгеймера (БА) и болезнь Паркинсона (БП), являются важной медицинской проблемой, особенно среди пожилых людей. Эти заболевания характеризуются прогрессирующей потерей нейронов, что приводит к серьезным нарушениям когнитивных и двигательных функций. Болезнь Альцгеймера затрагивает более 24 миллионов человек по всему миру, создавая значительное бремя для системы здравоохранения [1-5].

На основе ежегодных исследований Всемирная организация здравоохранения смогла спрогнозировать ситуацию с количеством заболеваний на ближайшие 30 лет.

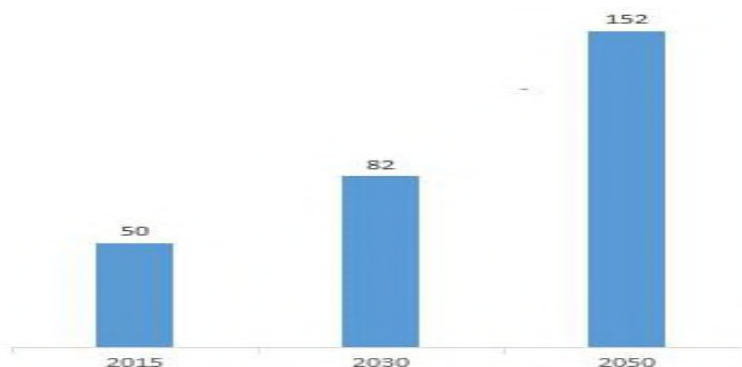

Рис.1. Прогноз ситуацию с количеством заболеваний Альцгеймера

Как видно на диаграмме, по состоянию на 2015 год количество заболевших находилось на уровне отметки в 50 млн. человек. Согласно прогнозам, ежегодно частота постановки диагнозов «Болезнь Альцгеймера» будет увеличиваться. И к 2030 году составит 82 миллиона, а к 2050 – 152 миллиона человек, что больше в 3 раза от 2015 года [6-7].

Наиболее информативными являются статистические данные в Европе. Так, среди людей в зависимости от их возраста в европейских странах информация выглядит следующим образом:

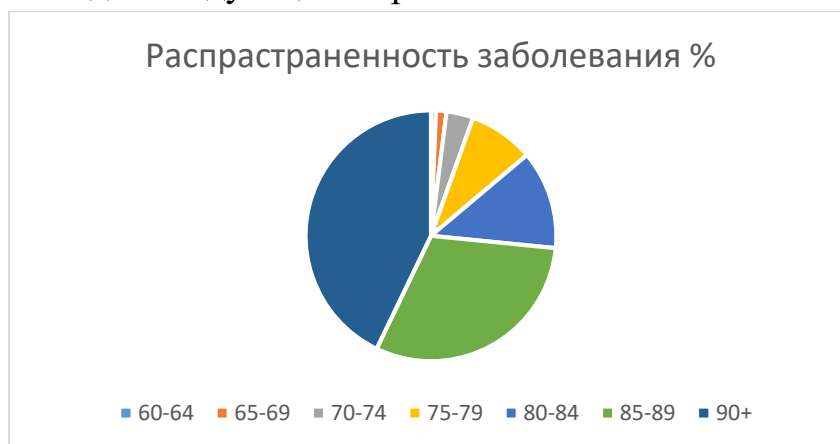

Рис.2. Распространённость заболевания в % Европе последние 5 лет.

Данная диаграмма (Рис.2.) наглядно демонстрирует прямо пропорциональную зависимость распространенности постановки диагноза «Болезнь Альцгеймера» от увеличения возраста человека.

Болезнь Паркинсона, в свою очередь, является одной из наиболее распространенных нейродегенеративных патологий, вызванных разрушением дофаминергических нейронов в черной субстанции мозга. На данный момент существует ряд препаратов для лечения этих заболеваний, однако они в основном обеспечивают лишь временное облегчение симптомов, не влияя на прогрессирование болезни. Это подчеркивает необходимость поиска новых терапевтических подходов, способных не только снизить проявления заболеваний, но и замедлить или приостановить их развитие. Одним из наиболее перспективных направлений является использование химических соединений, таких как полифенолы, терпеновые соединения и алкалоиды, которые обладают выраженной антиоксидантной, противовоспалительной и нейропротекторной активностью [8-10].

Полифенолы, встречающиеся в таких растениях, как фрукты, овощи и различные напитки, привлекают особое внимание благодаря своим свойствам, влияющим на механизмы развития нейродегенеративных заболеваний. Эти вещества обладают антиоксидантной активностью, помогают нейтрализовать свободные радикалы и хелатировать металлы, что снижает окислительный стресс, играющий ключевую роль в развитии БА и БП.

Недавние исследования подтверждают, что полифенолы способны не только замедлять прогрессирование заболеваний, но и защищать нейроны от повреждений, связанных с накоплением амилоид-бета и тау-белков — факторов, непосредственно связанных с развитием болезни Альцгеймера. Применение препаратов, содержащих растительные экстракты и биоактивные молекулы,

такие как ресвератрол, гесперидин, куркумин и катехин, может сыграть ключевую роль в разработке эффективных методов лечения нейродегенеративных заболеваний.

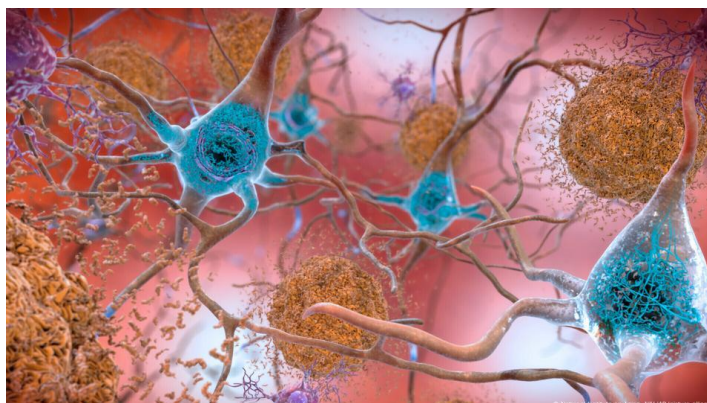

Рис.3. Накопление аномальных амилоид в промежутках между нейронами у пациентов с болезнью Альцгеймера. Фото: National Institute on Aging, NIH/AP/picture alliance

Эти химические соединения могут воздействовать на мозговые сигнальные пути, улучшать нейрональные функции и защищать клетки от повреждений, связанных с нейродегенерацией. Таким образом, изучение химических соединений, их воздействия на патогенез нейродегенеративных заболеваний, открывает новые возможности для разработки более эффективных и безопасных методов лечения болезни Альцгеймера и болезни Паркинсона. Разработка препаратов на основе этих соединений может значительно улучшить качество жизни пациентов, а также повысить эффективность терапии этих заболеваний. Неврологические заболевания, такие как инсульт, болезнь Альцгеймера (БА), эпилепсия, болезнь Паркинсона (БП) и другие сопутствующие заболевания, на сегодняшний день затронули около 1 миллиарда человек по всему миру. БП занимает второе место среди распространенных нейродегенеративных заболеваний, вызванных потерей дофаминергических нейронов в области черной субстанции среднего мозга. Он влияет на когнитивную и двигательную активность, вызывая тремор в покое, замедленность движений и ригидность мышц. Существует множество традиционных методов управления БП, но они обеспечивают лишь симптоматическое облегчение.

Таким образом, поиск новых биомолекул или веществ с терапевтическим потенциалом для пациентов с БП является основной целью современных исследований. Лекарственные растения, растительные препараты и природные биоактивные молекулы в последние годы получают все большее внимание, поскольку синтетические молекулы вызывают ряд нежелательных эффектов.

Несколько недавних исследований *in vitro*, *in vivo* и *in silico* продемонстрировали терапевтический потенциал лекарственных растений, растительных препаратов и растительных биоактивных веществ.

Среди растительных биоактивных молекул особый интерес представляют полифенолы, терпены и алкалоиды благодаря их мощным противовоспалительным, антиоксидантным свойствам и способности поддерживать здоровье мозга. Кроме того, на сегодняшний день нет полноценных статей, которые содержат обновленные обзоры механизма действия на основе опубликованных данных о сильных, недавно исследованных (2019-2023 гг.) лекарственных растениях, растительных препаратах и растительных биоактивных молекулах, включая полифенолы, терпены и алкалоиды, как методах управления БП. Поэтому цель настоящего обзора — представить описание эффективной роли различных лекарственных растений, растительных препаратов и биоактивных веществ (полифенолов, терпенов и алкалоидов), которые могут стать потенциальными терапевтическими средствами против БП с большей специфичностью, целевой доступностью, биодоступностью и безопасностью для организма. Эта информация может быть использована в будущем для разработки различных добавленных формул и нутрицевтических продуктов для достижения необходимой безопасности и эффективности в управлении БП. Рецепторы, сопряженные с G-белками (GPCR), широко выраженные в центральной нервной системе (ЦНС) человека, выполняют множество физиологических функций и играют значительную роль в патогенезе заболеваний [11-15].

Следовательно, выявление ключевых терапевтических мишеней GPCR для заболеваний, связанных с ЦНС, вызывает огромный интерес в научных лабораториях и фармацевтических компаниях. Однако использование препаратов, воздействующих на GPCR, для лечения нейродегенеративных заболеваний имеет ограничения, включая побочные эффекты и неопределенный временной интервал эффективности.

Осознавая богатую историю использования травяных средств для лечения неврологических заболеваний, таких как инсульт, болезнь Альцгеймера (БА) и болезнь Паркинсона (БП), современное фармакологическое исследование теперь сосредоточено на изучении эффективности традиционных китайских лекарственных трав и соединений в модуляции GPCR и лечении нейродегенеративных заболеваний. В этой статье будет представлен всесторонний и критический обзор того, как определенные природные продукты и соединения воздействуют на GPCR для лечения неврологических заболеваний.

Проведение углубленного исследования травяных средств и их эффективности против расстройств, связанных с ЦНС, через мишени GPCR,

позволит усилить наши стратегии лечения неврологических заболеваний. Это не только расширит наше понимание эффективных терапевтических методологий, но и поможет выявить коренные причины изменения сигнальных путей GPCR в контексте патофизиологических механизмов неврологических заболеваний. Более того, это будет информативно для создания более безопасных и эффективных препаратов, действующих через GPCR, что обеспечит основу для будущего лечения различных неврологических заболеваний [16-18].

Болезнь Альцгеймера (БА) и болезнь Паркинсона (БП) — это два типичных нейродегенеративных заболевания, частота которых увеличивается с возрастом. С ростом числа пожилых людей также увеличиваются проблемы со здоровьем и экономическое бремя, вызванное этими заболеваниями. Сигнальный путь фосфатидилинозитол-3-киназы/протеинкиназы В (PI3K/AKT) регулирует сигнальную трансдукцию и биологические процессы, такие как пролиферация клеток, апоптоз и обмен веществ. Согласно отчетам, он регулирует нейротоксичность и медирует выживание нейронов через различные субстраты, такие как белок коробки с ушками (FoxOs), гликогенсинтазу-киназу-3β (GSK-3β) и каспазу-9. Накапливающиеся доказательства указывают, что некоторые природные продукты могут играть нейропротективную роль, активируя путь PI3K/AKT, предоставляя эффективный ресурс для открытия потенциальных терапевтических препаратов. В этой статье рассматривается связь между сигнальным путем AKT и БА и БП, а также обсуждаются потенциальные природные продукты, основанные на пути PI3K/AKT, для лечения этих двух заболеваний в последние годы, с надеждой предоставить руководство и рекомендации для этой области. Для лечения этих двух заболеваний необходимо дальнейшее развитие китайской медицины.

Болезнь Паркинсона (БП) — это многогранное расстройство нервной системы, при котором происходит прогрессирующая утрата дофаминергических нейронов. Это вызывает нарушение движений, такие как покоящиеся треморы, ригидность, брадикинезию или акинетию, расстройства осанки и «замораживание» (моторный блок). Обычно поражаются черная субстанция и другие части головного мозга. Болезнь может быть связана с окислительным стрессом, и важную роль играют реактивные кислородные виды (ROS). Некоторые растительные продукты содержат активные компоненты, которые известны своими антиоксидантными свойствами [19-20].

Следовательно, потенциальная роль растительных продуктов в лечении БП не может быть недооценена. Цель настоящего обзора — обсудить патогенез БП, определить роль различных растительных экстрактов в его патогенезе, которые могут стать основой лечения. Мы также подробно обсуждаем активные химические соединения, содержащиеся в каждом из этих растений, которые

эффективны в лечении БП. К этим растениям относятся *Baicalai*, *Erythrina velutin*, *Resveratrol*, *Peganum Harmal*, *Curcuma longa* (семейство Имбирные), *Carthamus tinctorius* L. (Шафран), *Pueraria lobate*, *Juglandis Semen* (Грецкий орех), *Tianma Gouteng Yin* (TGY), *Lycium barbarum* L. (Дереза), *Mucuna pruriens* (Вельветовая фасоль), *Chunghyuldan* (CHD), *Paeoniae Alba Radix*. Болезнь Альцгеймера (БА) — это прогрессирующее нейродегенеративное заболевание, часто встречающееся среди пожилых людей.

Для лечения БА используются различные химические вещества и фитохимические соединения. Полифенолы, которые широко встречаются в различных фруктах, овощах, напитках и некоторых других растительных источниках, набирают популярность в лечении БА. Полифенолы включают различные подкатегории, такие как фенольные кислоты, лигнаны, танины, стилбены, гидроксibenзойная кислота, гидроксикоричный кислот и флавоноиды. Эти соединения, как по отдельности, так и в сочетании, могут быть использованы для лечения БА, поскольку они обладают многочисленными антиоксидантными свойствами, которые, как сообщается, эффективны в улавливании свободных радикалов, хелатировании металлов и противовоспалительной активности.

Полифенолы различных растительных источников были исследованы, и эти исследования поддерживаются анализами *in vitro* и *in vivo* на грызунах. Эти молекулы защищают нейроны от окислительного стресса и отложений амилоид-бета (A β) и тау-белков, которые играют важную роль в патогенезе БА.

Потребление вина и других продуктов, богатых полифенолами, оказывает благоприятное воздействие на нейронные сигнальные пути, играя важную роль в защите нейрональных клеток от нейродегенерации. Их способность снижать уровень свободных радикалов и хелатировать металлы является большим преимуществом. В этом обзоре мы освещаем различные полифенолы, которые ингибируют повреждения нейронов и прогрессирование БА, а также могут служить методом лечения. Некоторые из рассмотренных полифенолов включают гесперидин, ресвератрол, куркумин, катехин, кемпферол и кверцетин.

Механизмы действия трех полифенолов также подробно изложены. Оценочно, 24 миллиона человек по всему миру страдают от деменции, и большинство из них, как предполагается, имеют болезнь Альцгеймера. Таким образом, болезнь Альцгеймера представляет собой серьезную проблему общественного здравоохранения и была признана приоритетом для исследований. Хотя существуют лицензированные препараты, которые могут облегчить симптомы болезни Альцгеймера, существует острая необходимость в улучшении понимания патогенеза, чтобы разработать препараты, изменяющие течение болезни.

Методы улучшения диагностики также развиваются, но необходимо достичь лучшего согласия по поводу разработки панели биологических и нейровизуализационных маркеров, поддерживающих клиническую диагностику.

В настоящее время существует достаточно убедительных доказательств потенциальных факторов риска и защиты от болезни Альцгеймера, деменции и когнитивного снижения, однако необходимы дополнительные исследования, чтобы лучше понять эти факторы и установить, могут ли вмешательства значительно снизить эти риски. В этом семинаре мы представляем обзор последних данных по эпидемиологии, патогенезу, диагностике и лечению болезни Альцгеймера и обсуждаем потенциальные способы снижения риска развития этой болезни.

Заключение. Нейродегенеративные заболевания, такие как болезнь Альцгеймера и болезнь Паркинсона, продолжают оставаться одними из самых актуальных проблем современного здравоохранения, налагая значительное бремя на пациентов, их семьи и медицинскую систему в целом. Несмотря на существующие терапевтические подходы, болезнь продолжает прогрессировать, и поиск новых методов лечения становится важнейшей целью науки.

В этой связи химические соединения растительного происхождения, включая полифенолы, терпены и алкалоиды, открывают новые горизонты в борьбе с этими заболеваниями. Их мощные антиоксидантные, противовоспалительные и нейропротекторные свойства способны не только замедлить развитие болезней, но и улучшить качество жизни пациентов, снижая симптомы и предотвращая прогрессирование патологий. Изучение этих природных веществ и дальнейшая разработка на их основе эффективных терапевтических стратегий обещает революционные изменения в лечении нейродегенеративных заболеваний, даруя надежду на будущее, где возможны не только симптоматические улучшения, но и реальные прорывы в лечении этих серьезных заболеваний.

Используемая литература

1. Alzheimer's Association. (n.d.). What Is Alzheimer's? <https://www.alz.org/alzheimers-dementia/what-is-alzheimers>
2. Mayo Clinic. (2021, January 14). Alzheimer's disease. <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/alzheimers-disease/symptoms-causes/syc-20350447>
3. World Health Organization. (2017). Dementia. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia>

4. National Institute on Aging (NIA) [https://www.nia.nih.gov/Alzheimer's Association](https://www.nia.nih.gov/Alzheimer's-Association) https://www.alz.org/research/for_researchers/diagnostic-criteria-guidelines
5. National Institute on Aging. (2021, February 3). Alzheimer's Disease & Related Dementias. <https://www.nia.nih.gov/health/alzheimers>
6. Локшина АБ. Ведение пациентов с деменцией: холинэргический дефицит и его коррекция. Медицинский совет. 2018;(12):30-5. doi: 10.21518/2079-701X2018-12-30-35 [Lokshina AB. Management of patients with demension: holinergetic deficiency and its correction. Meditsinskiy sovet = Medical Council. 2018;(12):30-5. doi: 10.21518/2079- 701X-2018-12-30-35 (In Russ.)].
7. 40. Dementia. Comprehensive Principles and Practice. Oxford University Press; 2014. P. 377-83, 432-48. doi: 10.1093/med/9780199928453.001.0001
8. Bermejo-Pareja F, Benito-León J, Vega S, et al. Neurological Disorders in Central Spain (NEDICES) Study Group. Incidence and subtypes of dementia in three elderly populations of central Spain. J Neurol Sci. 2008 Jan. 15. 264(1-2): 63-72.
9. Wilson RS, Barral S, Lee JH et al. Heritability of different forms of memory in the Late Onset Alzheimer's Disease Famil y Study. J Alzheimers Dis. 2011. ;23(2): 249-55.
10. Jonsson T, Atwal JK, Steinberg S, et al. A mutation in APP protects against Alzheimer's disease and age-related cognitive decline. Nature. 2012 Aug 2. 488(7409): 96-9.
11. Lambert JC, Ibrahim-Verbaas CA, Harold D et al. Meta-analysis of 74,046 individuals identifies 11 new susceptibility loci for Alzheimer's disease. Nat Genet. 2013 Dec. 45(12): 1452-8.
12. Jonsson T, Stefansson H, Steinberg S et al. Variant of TREM2 associated with the risk of Alzheimer's disease. N Engl J Med. 2013 Jan 10. 368(2): 107-16.
13. Polvikoski T1, Sulkava R, Haltia M et al. Apolipoprotein E, dementia, and cortical deposition of beta-amyloid protein. N Engl J Med. 1995 Nov 9. 333(19): 1242-7.
14. Holmes C1, Boche D, Wilkinson D, et al. Longterm effects of Abeta42 immunisation in Alzheimer's disease: follow-up of a randomised, placebo-controlled phase I trial. Lancet. 2008 Jul 19. 372(9634): 216-23.
15. Ливиненко М.А., Котов А.С. Когнитивные нарушения у пожилых больных с цереброваскулярными заболеваниями. Клиническая геронтология. 2014. 20. 7-8: 9-11.
16. Богданов Р.Р., Борисова С.Ю., Котов С.В. Когнитивные и аффективные расстройства на ранних стадиях болезни Паркинсона. Альманах клинической медицины. 2015. 39: 90-96.
17. Сушкова М.О., Котов С.В., Якушина Т.И., и др. Нарушения когнитивных функций при рассеянном склерозе: ассоциация с активностью

- воспалительного процесса и степенью выраженности инвалидизации. Альманах клинической медицины. 2015. 39: 115-120.
18. Reisberg B, Doody R, Stöffler A et al. Memantine in moderate-to-severe Alzheimer's disease. *N Engl J Med*. 2003 Apr 3. 348(14): 1333-41.
19. Areosa SA, Sherriff F, McShane R. Memantine for dementia. *Cochrane Database Syst Rev*. 2005 Jul 20. (3): CD003154.
20. Altomari N, Bruno F, Lagana V, et al. A Comparison of Behavioral and Psychological Symptoms of Dementia (BPSD) and BPSD Sub-Syndromes in Early-Onset and Late-Onset Alzheimer's Disease. *J Alzheimers Dis*. 2022;85(2):691-9. doi: 10.3233/JAD-215061
21. Rascovsky K, Hodges JR, Knopman D, et al. Sensitivity of revised diagnostic criteria for the behavioural variant of frontotemporal dementia. *Brain*. 2011 Sep;134(Pt 9):2456-77. doi: 10.1093/brain/awr179. Epub 2011 Aug 2.
22. McShane R, Westby MJ, Roberts E, et al. Memantine for dementia. *Cochrane Database Syst Rev*. 2019 Mar 20;3(3):CD003154. doi: 10.1002/14651858.CD003154.pub6
23. Mendiola-Precoma J, Berumen LC, Padilla K, Garcia-Alcocer G. Therapies for Prevention and Treatment of Alzheimer's Disease. *Biomed Res Int*. 2016;2016:2589276. doi: 10.1155/2016/2589276. Epub 2016 Jul 28.
24. Kishi T, Matsunaga S, Iwata N. The effects of memantine on behavioral disturbances in patients with Alzheimer's disease: a metaanalysis. *Neuropsychiatr Dis Treat*. 2017 Jul 20;13:1909-28. doi: 10.2147/NDT.S142839. eCollection 2017.
25. Chalfont G, Milligan C, Simpson J. A mixed methods systematic review of multimodal non-pharmacological interventions to improve cognition for people with dementia. *Dementia (London)*. 2020 May;19(4):1086-130. doi: 10.1177/1471301218795289. Epub 2018 Sep 7.
26. Nwadiugwu M. Early-onset dementia: key issues using a relationship-centred care approach. *Postgrad Med J*. 2021 Sep;97(1151):598-604. doi: 10.1136/postgradmedj-2020-138517. Epub 2020 Sep 3.

FUTBOL O'YINIDA TO'PNI QABUL QILISH VA UZATISH TEXNIKASI

Amanov Ruslan Ravshan o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika
universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada futbol sport turi bilan shug'illanuvchi qizlar jamoasi yosh darvozabonlarning texnik-taktik harakatlarini aniqlash va o'zaro taqqoslash orqali ustunlik va kamchiliklarni aniqlashga qaratilgan ma'lumotlar keltirilgan. Mazkur maqoladagi ma'lumotlar murabbiylarga yosh darvozabonlar uchun qaratilgan mashg'ulot samaradorligini aniqlash uchun uslubiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Futbol, sport, qizlar, umumiy, zarba, darvozabon, texnika, to'p, mashg'ulot.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 7- apreldagi PQ-115 son «O'zbekistonda ommaviy va professional futbolni xar tomonlam rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risidagi» Qarorining chiqarilishi, O'zbekiston futbolining yanada rivojlanishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunga kelib mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan futbol jamoalari moddiy texnik bazasi takomillashtirildi va infratuzilmaviy rivojlanishi ta'minlanmoqda. Jumladan har bir jamoa qoshida ayollar futbol klublarining tashkil etilayotgani xam yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassisning ijtimoiy shakllanishi, uning jismoniy barkamollikka erishishi, talabalar uchun muhim individual, shaxsiy va professional sifatlarni faol takomillashtirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Jismoniy tayyorgarligi darajasini oshirish, maxsus bilimlar, harakatlanish malakalari va ko'nikmalari tizimi egallab olish bo'lajak mutaxassislarning professional faoliyatida psixofizik tayyorgarligini ta'minlaydi, ularga jismoniy madaniyat vositalari xamda metodlaridan yuksak darajada ish bajaruvchilik qobiliyatini va ijodiy ta'minlash uchun o'z mehnat jamoalarida sog'lom turmush tarzini jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilishda ulardan faol foydalanishga imkon beradi.

Futbol o'yini tezkor va dinamik o'yin bo'lib, jamoa a'zolaridan o'z pozitsiyasini tez o'zgartirish, raqibni yaxshi o'qish, o'zaro hamkorlikda ishlashni talab qiladi. Taktikani o'rgatish talabaga o'yinda qaysi pozitsiyada, qachon, qanday harakat qilishni to'g'ri tanlashni o'rgatadi.

O'yinchilar o'z pozitsiyalarini yaxshi bilib, muhim vazifalarni amalga oshirishlari kerak. Taktika o'qitish jarayonida talabalar o'zlarini qanday nazorat

qilishni, har bir vazifani bajarishni va jamoaning umumiy o'yin rejasiga mos ravishda harakat qilishni o'rganadilar.

Futbol o'yinida taktik o'zgarishlar tez-tez bo'lib turadi, shuning uchun o'yinchi doimo yangilangan vaziyatga moslashishi kerak. Taktikani o'rgatish talabaga o'yinning har xil holatlarida qanday muammolarni hal qilishni va raqibning strategiyalariga qanday javob berishni o'rgatadi.

Futbol taktikasi nafaqat texnik va jismoniy bilimlarni rivojlantirish, balki aqliy kuchni oshirishga ham xizmat qiladi. Taklif etilgan taktikani tezda o'zlashtirish va amalga oshirish o'quvchilarda tez fikrlash va strategik o'ylash qobiliyatini rivojlantiradi.

To'pni qabul qilish texnikasi futbolchining o'yindagi eng birinchi harakatlaridan biridir. To'pni to'g'ri va aniq qabul qilish nafaqat keyingi harakatlarni bajarishda yordam beradi, balki to'pni ushlab turish va darvozaga yaqinlashish imkoniyatini ham yaratadi. To'pni qabul qilish quyidagi jihatlarga bo'linadi:

Ichki qism bilan qabul qilish: Bu eng tez va samarali usuldir, ayniqsa qisqa masofaga uzatilgan to'plarni qabul qilishda qo'llaniladi. O'yinchi to'pni ichki qismi bilan to'g'ri ushlashi va tezda o'zining keyingi harakatini rejalashtirishi kerak.

Tashqi qism bilan qabul qilish: Agar to'p chetga qochib ketsa yoki kuchli uzatilgan bo'lsa, tashqi qismlar yordamida uni nazorat qilish muhim bo'ladi.

Poldan qabul qilish: To'pni pastga kelganda oyoqlarni to'g'ri joylashtirish va unga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur.

To'pni qabul qilishni o'rganish uchun o'yinchilarni to'pni ko'rish va unga tayyor bo'lishga o'rgatish lozim. Bu, ayniqsa, o'yindagi har bir o'yinchining tezkor qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishda yordam beradi.

Tahlil va natijalar.

Futbol taktikasi talabaga o'rgatilishi o'yinchilarga nafaqat jismoniy, balki aqliy jihatdan ham tayyor bo'lish, o'yinni tushunish, raqibni o'qish, jamoaviy ishni rivojlantirish va o'z pozitsiyasida samarali harakat qilish imkonini beradi. Taktikaning o'rgatilishi o'quvchilarga o'yinning barcha nuqtai nazarlarini tushunishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida jamoaning umumiy muvaffaqiyatiga olib keladi. To'pni uzatish–futbolning asosiy elementlaridan biridir, chunki bu o'yinchining raqibni alday olish va jamoaning hujumini amalga oshirish imkoniyatini beradi. To'pni aniq uzatish orqali futbolchi jamoasining strategiyasini amalga oshiradi. To'p uzatishning asosiy turlari quyidagilardir:

Ichki qism bilan uzatish: Bu eng aniq va samarali usuldir, ayniqsa, qisqa masofalardagi uzatishlar uchun.

Tashqi qism bilan uzatish: Uzoq masofalarga to'pni uzatishda yoki burchaklar hosil qilishda ishlatiladi. Bu usul kuchli zarba va aniqlikni talab qiladi.

Uzoq uzatish: Jamoaviy hujumni boshlash yoki himoyadan hujumga o'tish uchun uzoq masofaga to'p uzatish zarur.

To'pni uzatish texnikasini o'rganishda o'yinchiga masofani aniqlash, tezkor qarorlar qabul qilish va raqibning harakatlarini kuzatish o'rgatiladi. Bu texnikani samarali bajarish uchun, o'yinchining oyoqlari va tana holatini to'g'ri joylashtirish juda muhim.

To'pni qabul qilish va uzatish texnikalarini o'rgatishda jismoniy va taktik tayyorgarlikni birlashtirish kerak. Quyidagi yondashuvlar samarali natijalarga olib keladi:

Boshqariladigan mashg'ulotlar: O'yinchilarni sekin va aniq harakat qilishga undash. Dastlab, to'pni qabul qilish va uzatishning asosiy elementlarini oddiy mashqlar orqali takrorlash kerak.

Guruh mashg'ulotlari: Kichik guruhlarda o'yinchilarga to'pni bir-biriga uzatish va to'pni to'g'ri qabul qilishni o'rgatish. Bu jamoaning kommunikatsiyasi va hamkorligini rivojlantiradi.

Simulyatsiyalar va o'yindagi vaziyatlar: Real o'yin sharoitlarini takrorlash orqali o'yinchilarni yuqori darajadagi qarorlar qabul qilishga o'rgatish. Masalan, himoya o'yinchilari bilan to'p uzatish va qabul qilishni mashq qilish.

Xulosa va munozara. Futbolning asosiy qoidalaridan biri to'pni qabul qilish va uzatish texnikasini o'rganishdir. To'pni to'g'ri qabul qilish va samarali uzatish, o'yinchining individual ko'nikmalarini yaxshilashdan tashqari, jamoaviy o'yinning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. To'pni qabul qilish va uzatish texnikasini o'rgatish, futbolchilarning o'yinni boshqarish qobiliyatini oshirishga, tezkor qarorlar qabul qilish va o'yinni samarali boshqarishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 7-apreldagi PQ-115-son «O'zbekistonda ommaviy va professional futbolni xar tomonlama rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risidagi» Qarori.
2. Yusupov N.M. Yuqori malakali futbolchi qizlarni tezkor-kuch tayyorgarligining rivojlantirish uslubini takomillashtirish. Dissertatsiya. 2018 yil. Chirchiq. 152 b.
3. Yo'ldashov M.R. Yosh futbolchi qizlarning koordinasion qobiliyatlarini rivojlantirish uslubiyatini takomillashtirish. Dissertatsiya. 2021 yil. Chirchiq. 144 b.
4. Musayev B.B. Sport metrologiyasi, o'quv qo'llanmasi, Toshkent, Navro'z nashriyoti, 2015, 199 b.
5. Akbarov A., Musayev B.B, Sport metrologiyasi, darslik, Toshkent, Tafakkur qanoti, 2014, 424 b.
6. Akbarov A., "Sportda matematik tahlil usullari", magistrilar uchun o'quv qo'llanma, O'ZDJTSU, 2020, 228 b.

7. Rahimov, A. M. (2018). Axborot dasturiy ta'minot (adt) dan foydalanishda, texnologiyalarini ta'lim sohasida tatbiq etilishi. Научное знание современности, (6), 8-11.
8. Makhmudova Mukhabbat. (2024). THE USE OF PARONYMOUS WORDS IN SPEECH. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(12),196–199.

FUTBOL O'YINI TAKTIKASINING O'ZIGA XOS AHAMIYATI

Sharafatullayeva Xadicha Shaymardon qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Futbol sport o'yini hozirgi kunda keng ommalashgan sport o'yinlardan biri hisoblanadi. Bu o'yinda natijaga erishish maqsadida o'yin qoidalarini hamda to'p bilan ishlashda chaqqonlik bilan o'yin tashkil qilish talab etiladi.

Kalit so'zlar: Sport, ruhiy holat, vaziyatni idrok etish, yuklama, malaka, tizim, harakat, musobaqa faoliyati, mashqlar kompozitsiyasi, bellashuv vaqtidagi holat.

Аннотация: Футбол сегодня является одним из самых популярных видов спорта. Для достижения результата в этой игре необходима организация игры с соблюдением правил игры и ловкость в работе с мячом.

Ключевые слова: Спорт, психическое состояние, восприятие ситуации, нагрузка, умение, система, движение, соревновательная деятельность, состав упражнений, состояние во время соревнований.

Annotation. Football is one of the most popular sports today. In order to achieve a result in this game, it is necessary to organize the game with the rules of the game and agility in working with the ball.

Keywords: Sports, mental state, perception of the situation, loading, skill, system, movement, competition activity, composition of exercises, state during the competition.

Taktika deganda o'yinchilarning raqib ustidan g'alaba qozonishga qaratilgan individual va jamoaviy harakatlarini tashkil qilishi, ya'ni jamoa futbolchilarining muayyan rejaga binoan raqib bilan muvaffaqiyatli kurash olib borishiga imkon beradigan birgalikdagi harakatlarini tushunish kerak.

Taktikadagi asosiy vazifa hujum va himoya harakatlarining maqsadga erishtira oladigan eng qulay vosita, usul va shakllarini belgilashdan iboratdir.

Qanday taktikani tanlash har bir alohida holda jamoa oldida turgan vazifalarga, kuchlar nisbati va o'yinchilarning o'zaro kurashuvchi guruhlariga, maydonning ahvoliga, iqlim sharoiti va hokazolarga bog'liq. Futbol taktikasining tasnifi 10-jadvalda berilgan.

Futbol o'yini ko'p martalab hujumdan himoyaga va himoyadan hujumga o'tishdan iborat bo'lgani uchun ham, tabiiyki, har qaysi jamoaning hujum va himoya harakatlari uyushgan bo'lishi kerak.

Taktika uchrashuv vaqtida butun o'yin faoliyatining asosiy mazmuni hisoblanadi. Aniq raqibga qarshi to'g'ri tanlangan kurash taktikasi muvaffaqiyat

qozonishga yordam beradi, noto'g'ri tanlangan yoki uchrashuv mobaynida asqotmagan taktika esa odatda mag'lubiyatga olib keladi.

Raqiblarni neytrallash vazifalarini to'g'ri hal qila bilish va hujumdagi o'z imkoniyatlaridan muvaffaqiyatli foydalana olish umuman jamoaning ham, uning alohida o'yinchilarining ham taktik yetukligini ko'rsatadi. Hujum va himoyada hamma futbolchilarning harakatlari yaxshi uyushtirilgan hamda, albatta, faol bo'lgandagina jamoa muvaffaqiyatga erisha oladi.

Murabbiy o'yinning taktik rejasini qanday qilib tuzgan bo'lmasin, bu reja alohida futbolchilarning harakatlari bilan amalga oshiriladi. Ana shuning uchun ham individual taktik kamolotga erishmay turib, jamoaning o'yinini chiroyli va risoladagidek bajariladigan aniq taktik harakatlarni oshirishni xayolga ham keltirib bo'lmaydi.

Futbol o'yinida taktika bilan texnika bir-biriga chambarchas bog'langan bo'ladi. To'pni kimga va qanday uzatish lozim, raqibni dog'da qoldirish uchun aylanib o'tishni ishlatish kerakmi yoki to'pni sherikka oshirgan ma'qulmi, darvozaga qaysi paytda zarba berish zarur ekanligini hal qilayotgan o'yinchi taktik tafakkurdan foydalanadi, ahd qilgan harakatini amalga oshirayotganda esa u texnik mahoratini namoyish etadi. Demak, texnika o'yinchining texnik rejalarini amalga oshirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Texnik tayyorgarlik a'lo darajada bo'lsagina xilma-xil taktik harakatlarni bajarish mumkin.

Teng kuchli jamoalar uchrashuvida ulardan birining g'alabasiga ko'pincha mag'lub bo'lganlarda irodaning kamlik qilgani yoki jismoniy va texnik tayyorgarlik bo'sh bo'lgani sabab qilib ko'rsatiladi. Biroq futbol o'yinidagi g'alaba aksariyat hollarda taktik rejalar kurashi bilan belgilanadi. Taktika ikki jamoaning jismoniy, texnik va ma'naviy-irodaviy tayyorgarlik darajalari teng bo'lganda, ulardan birining g'alaba qilishini ta'minlab beradigan muhim omildir, yirik musobaqalardagi ko'plab misollar shundan dalolat beradi.

Ustalik bilan ishlatilgan taktikagina muvaffaqiyat keltira oladi. Ba'zan jamoalar har qanday raqibga qarshi o'ynaganda ham bir xil taktika ishlataveradilar. Taktik jihatdan bunday qashshoqlik, bir xillik mahoratning o'sib borishiga to'sqinlik qiladi. Har bir jamoa xilma-xil taktik planda o'ynay olishi kerak, bo'lmasa ayrim yutuqlari bo'lishiga qaramay, musobaqalarda katta g'alabaga erisha olmaydi.

O'quv-mashg'ulot jarayonida taktik tayyorgarlikka jiddiy e'tibor beriladi. Har bir o'yinchi va jamoa harakatlarning xilma-xil variantlarini mukammal egallagan bo'lishi kerak.

Hujum harakatlari bilan himoya harakatlarining doimiy kurashi natijasida o'yin taktikasi uzluksiz takomillashib boradi. Xuddi ana shu kurash futbol taktikasi taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Hozirgi futbolda qanot himoyachilarining vazifalari kengayib ketdi. Ularning vazifasi endilikda raqib hujumini “buzish” dangina iborat bo‘lmay, balki himoyada ishonchli va mohirona o‘ynash bilan o‘z jamoasining hujum harakatlariga faol qo‘shilishni uyg‘unlashtirib olib borishdan iborat bo‘lib qoldi. Ish hajmining juda ortib, harakat turlarining ko‘payib ketishi himoyachilarning jismoniy tayyorgarlik darajasi ortishini – kuchi, tezkorligi, tezlik chidamliligi, epchilligi, sakrovchanligi, start tezligining yuksakligi rivoj topishini talab qilib qoldi. Bu o‘yinchilarning harakat muvofiqligi yaxshi bo‘lishi kerak. Ular jamiki texnik usullarni yaxshi bilishlari, raqiblarga mohirona bas kelib, himoya va hujumni uyushtirish vaqtini bilib, birgalashib harakat qilishlari kerak.

Mudofaada qanot himoyachilariga bo‘lgan asosiy talablar:

- a) zonada mohirona harakat qilish;
- b) raqib darvozasiga yaqinlashib qolganda, qattiq qo‘riqchilik qilishga o‘tish (yakkama-yakka kurashda ham mohirona o‘ynash bilan birga);
- v) havoda kurash olib borish (yuqoridan to‘p uzatilganda);
- g) sheriklarini, lozim bo‘lib qolganda esa darvoza bonni ham straxovka qilish;
- d) raqib zarba berganda va to‘p uzatganda, shunga yarasha vaqtida harakat qilish.

Hujumda qanot himoyachilariga qo‘yiladigan asosiy talablar:

- a) to‘pni raqiblardan olib qo‘ygandan keyin uni sheriklariga vaqtida va aniq uzatib berish;
- b) to‘p jamoadosh sherigiga yoki darvoza boniga o‘tganda, qanot tomonga mohirlik bilan ochilish;
- v) raqib uchun kutilmaganda hujumga qo‘shilish; bunda to‘p shu himoyachida bo‘lib, u qanotda harakat qiladi, shuningdek, qanot hujumchisi bilan o‘rin almashadi yoki qanotdagi zona bo‘sh qolganda, shu hujumchi o‘rnida o‘ynaydi.

Hozirgi futbol darvoza bondan ustalik bilan darvozani himoya qilishnigina emas, balki jarima maydoni ichida faol harakat olib borishni, shuningdek, hamma himoyachilarni boshqarib turishni ham talab qiladi. U jamoasining hamma mudofaa harakatlarini muvofiqlashtirib turadi. Darvoza bonning (hammadan orqada) joyining o‘zi unga hujumchilar qanday tizilib kelayotgani va ular nima maqsadda ekanini ko‘rib turish imkonini beradi. Vaholanki, bu narsa ba’zida maydonning ayrim joylaridagi o‘yinchilar nazaridan chetda qoladi. Shuning uchun mudofaadagi sheriklariga vaqtida «Joylashtirib qo‘yish» himoya harakatlarining mustahkamligiga muhim ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Buning ustiga, darvoza bon o‘z jamoasining ko‘pgina hujumlarini boshlab beradigan (to‘pni qo‘lga kiritganida yoki darvozadan to‘p tepib berganida) futbolchi, shu sababli ham hujum qatorlarida tashabbus va izchillik saqlanib turishi uchun uning mahorati juda zarur.

Jamoaning himoya va hujumdagi umumiy o‘yini darvoza bonning individual taktik tayyorgarligiga bog‘liq. Darvoza bonning texnik mahorati va jismoniy

tayyorgarlikdan o'yinda to'laroq foydalanishiga uning taktik bilimi yanada ko'proq ta'sir qiladi. Ana shuning uchun ham darvozabonlarning taktik tayyorgarligi masalasiga nihoyatda jiddiy e'tibor berish kerak.

Darvozabon taktikasini quyidagilarga bo'lish mumkin:

- a) mudofaadagi harakatlar;
- b) hujumdagi harakatlar;
- v) jamoadoshlar harakatini boshqarish.

Darvozadagi harakatlar.

Raqibining yakunlovchi zarbalaridan darvozani bevosita himoya qilishda darvozabon quyidagilarga rioya qilish kerak:

1. Pozitsiya (joy) tanlash. To'g'ri tanlangan pozitsiya darvozabonga eng kam kuch sarflab, raqiblar darvozaga yo'naltirgan to'plarni ishonchli qabul qilib olish imkonini beradi. Bunda hujum qilayotgan jamoaning to'pni boshqarayotgan o'yinchisi holatini, ya'ni qanday burchak hosil qilib zarba berilishini hisobga olish zarur. Burchak qanchalik o'tkir bo'lsa (masalan, raqiblar jamoasining o'yinchisi qanotda darvoza chizig'iga yetib qolsa), darvozabon to'pni egallab turgan o'yinchi tomondagi ustunga shunchalik yaqinlasha boradi. Markazdan hujum bo'lganda darvozabon nishonga urish burchagini toraytirish va darvozaning istalgan burchagiga yo'naltirilgan to'pni olishni osonlashtirish uchun bir oz oldinroqqa chiqishi kerak. Pozitsiyani yaxshi tanlovchi darvozabon to'pga kamdan-kam yiqilib tashlanadi. Bu esa hujumchi go'yo darvozabonni poylab to'p yo'naltirganday taassurot hosil qiladi. Xuddi shuning o'zi pozitsiya tanlay bilishga berilgan eng yuksak bahodir.

2. Qaysi hujumchi qanday yo'nalishda zarba berishni yaxshi ko'rishini biladi. Tajribali darvozabonlar raqiblar harakatini sinchiklab o'rganib, ba'zan har qaysi yetakchi hujumchiga kartotekadek bir nima tuzib boradilar. Bu umumiy qonuniyatlargagina emas, balki mazkur muayyan raqibning xususiyatlariga asoslanib pozitsiya tanlashni ko'p jihatdan osonlashtiradi. Shuning uchun darvozabon gohida «to'g'ri pozitsiya»dan u yoki bu tomonga ko'proq siljib mantiqan to'g'ri qiladi.

3. O'z harakatlarining kuchli va zaif tomonlarini bilish. Ayrim hollarda darvozabon yiqila turib to'p olish qulayroq tomonda darvozaning kattaroq qismini qoldiradi. Bu hol darvozaning kattaroq qismini to'sish uchun eng qulay pozitsiya tanlash imkonini beradi.

Harakat usulini tanlab olish darvozabonga berilgan zarbani qaytaruvchi texnik usulni to'g'ri ijro etish imkonini beradi. Bunda darvozabon: darvozadagi o'z pozitsiyasini, to'pning uchish trayektoriyasini (to'p yuqoridan, pastdan, yon tomonga yaqinroqdan, uzoqroqdan va hokazo kelayotganini); zarba kuchini, ya'ni to'pning uchish tezligini (to'pni ilib olish tomoniga surilish yoki uni yiqila turib ilish kerakligi shunga bog'liq); o'z o'yinchilari va raqib o'yinchilari qanday joylashganligini (shunga qarab to'pni ilib olish, qaytarib yuborish yoki tashqariga o'tkazib yuborish kerakligi

hal qilinadi); maydon va to'pning ahvolini (to'pning sirti va yer ho'lmi yoki quruq ekani va hokazo) e'tiborga oladi.

Harakat usulini aniqlab olgandan keyin darvozabon tegishli texnik usul yordamida uni amalga oshiradi.

Sportning istiqbollari nafaqat jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, texnik, taktik va cheklovchi ko'rsatkichlarni kompleks baholash sifatida, balki irsiy jihatdan aniqlangan jismoniy fazilatlar bilan ham belgilanadi. Yuqori tezkor, kuchli va tezkor sport turlariga ixtisoslashgan yuqori malakali sportchilarda genotiplar va HLA genetik tizimining antigenlari paydo bo'lish takrorlanishini aniqlash tanlangan sport turiga genetik moyillik omillarini aniqlaydi.

Hozirgi kunda samarali sport yo'nalishi va yosh sportchilarni faqat pedagogik sinov natijalari asosida saralashni amalga oshirishning iloji yo'q. Bularning barchasi yetarlicha barqaror va oldindan aytib bo'ladigan ishonchliroq mezonlarni izlashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 7-apreldagi PQ-115-son «O'zbekistonda ommaviy va professional futbolni xar tomonlama rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risidagi» Qarori.
2. Yusupov N.M. Yuqori malakali futbolchi qizlarni tezkor-kuch tayyorgarligining rivojlantirish uslubini takomillashtirish. Dissertatsiya. 2018 yil. Chirchiq. 152 b.
3. Yo'ldashov M.R. Yosh futbolchi qizlarning koordinasion qobiliyatlarini rivojlantirish uslubiyatini takomillashtirish. Dissertatsiya. 2021 yil. Chirchiq. 144 b.
4. Musayev B.B. Sport metrologiyasi, o'quv qo'llanmasi, Toshkent, Navro'z nashriyoti, 2015, 199 b.
5. Akbarov A., Musayev B.B, Sport metrologiyasi, darslik, Toshkent, Tafakkur qanoti, 2014, 424 b.
6. Akbarov A., "Sportda matematik tahlil usullari", magistrlar uchun o'quv qo'llanma, O'ZDJTSU, 2020, 228 b.
7. Rahimov, A. M. (2018). Axborot dasturiy ta'minot (adt) dan foydalanishda, texnologiyalarini ta'lim sohasida tatbiq etilishi. Научное знание современности, (6), 8-11.
8. Makhmudova Mukhabbat. (2024). THE USE OF PARONYMOUS WORDS IN SPEECH. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(12), 196–199.

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI

¹*Shukurov Yorkin Alidjanovich.,*

²*Koldasheva Dinora Maxkamboevna*

¹*Xalqaro Islom akademiyasi*

²*Alfraganus universiteti ona tili va adabiyot yo'nalishi. Filologiya fakulteti*

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich va o'rta yoshdagi maktab o'quvchilari bilan ishlaydigan gumanitar fan o'qituvchilari uchun mo'ljallangan. U o'quvchilar nutqini rivojlantirish bo'yicha ish tajribasini umumlashtiradi, bolalar nutqidagi asosiy xato va kamchiliklarni qayd etadi, nutqni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni nomlaydi, mashqlarning asosiy turlarini, samarali usul va usullarni, shuningdek, turli xil ish turlarini ko'rib chiqadi

Kalit so'zlar: Nutq turi; aloqa; muloqot qilish qoidalari; Maktab ta'limida nutqni rivojlantirish; muloqot vositasi; izchil nutqning rivojlantirilishi; kuzatish yozuvlari; kundalik yuritish; leksemaning izohli lug'at yordamida talqini.

1. Kirish

O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonuni amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Mustaqillik sharofati bilan mamlakatimiz ta'lim tizimida chuqur islohotlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ldik. Ana shunday islohotlardan biri o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirishga qaratilgan. Bola nutqini to'g'ri shakllantirish asosan boshlang'ich maktab tomonidan tartibga solinadi va o'rta maktabga kelganda, u butunlay takomillashtiriladi.

Nutq turi - tilga asoslangan fikrlashdan foydalanish. Nutq aloqa va aloqa, hissiy ifoda va boshqalarga ta'sir qilish funksiyasi sifatida ishlaydi. Rivojlangan nutq insonning jamiyat hayotida faol ishtirok etishining muhim vositalaridan biri bo'lsa, o'quvchi uchun nutq muvaffaqiyatli o'rganishning kalitidir. Talabalarning nutqini rivojlantirish uchun o'qituvchilar o'quvchilarning talaffuzini, so'z boyligini, sintaktik qurilish va tegishli nutq. Bolani yoshligidanoq ravon gapirishga o'rgatish muhimdir.

Mashg'ulotlarda o'quvchilar to'g'ri gaplar tuzish, muloqot qilish qoidalari, fikr bildirish, takroriy ijodiy hikoya va she'r aytish orqali ham nazariy, ham amaliy bilim va og'zaki muloqot ko'nikmalarini egallaydi. Nutqni fikrdan ajratib bo'lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi. Ona tili darslari bolalarning so'z boyligini samarali boyitib, to'g'ri nutqqa o'rgatadi.

O'qish darsi va ular bilan bog'liq ekskursiyalar o'quvchilarga tabiat hodisalari, hayot va mehnat haqida bilim beradi. Bu dars talabaga gapirish, shakllantirish va rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi. Boshqalarida esa, boshlang'ich

sinflarda o'quvchilarning so'z boyligi so'zlar bilan boyitiladi. Matematika darslarida bolalar nutqini yangi g'oya va tushunchalar, turli so'z va atamalar bilan boyitadi, mantiqiy fikr yuritadi. Talabalar tabiatshunoslik darslarida va ekskursiyada ko'rgan narsalarni guruhlab, o'qituvchi yordamida taqqoslaydilar. Bu, o'z navbatida, tabiatning ma'lum tushunchalarini tushunishga imkon beradi va fikrlash va nutqni rag'batlantiradi. Mehnat, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, musiqa kabi sinflardagi sinfdan tashqari ishlar ham o'quvchilarning nutqi va tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi.

O'qituvchi birinchi navbatda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda o'z fikrini samarali ifoda etishi kerak. O'qituvchining o'zi bolaga o'rnak bo'lishi kerak. Buning sababi, bolalarning taqlid qilish qobiliyati juda kuchli. Boshlang'ich sinflarda og'zaki nutqni tizimli tashkil etishda bu sohada muntazam mashq qilish o'quvchining butun vujudiga, his-tuyg'ulari, tasavvurlari, irodasi va xarakteriga, pirovardida tafakkur va qobiliyatlariga ta'sir ko'rsatuvchi ravon o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, nutq qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ular to'g'ri gapirish, o'z fikrlarini aniq va mantiqiy ifodalash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Ijodiy faoliyat va iste'dodlarni rivojlantiradi va amalga oshiradi. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun barcha sinflarda so'z boyligini mustahkamlash, nutq faoliyatida so'zlardan faol foydalanishni o'rgatish kerak.

O'quvchilar yetarlicha so'z boyligisiz aniq va erkin fikrlay olmaydilar. Har bir yangi so'z o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi, o'z fikrini ifodalash qobiliyatini oshiradi. Shuning uchun ham talabalar bilan doimiy ish olib borish zarur ular so'zlarni va ularning ma'nolarini o'zlashtirib olishlari uchun. Bunday holda, sinonimlarni ularning nutqiga muntazam ravishda kiritish muhimdir. O'qituvchi so'zlar matnning zarur elementi ekanligini unutmasligi kerak.

Og'zaki nutq idrok etish jarayonida darhol tushunishni talab qiladi, u ham o'ziga xos leksik va grammatik xususiyatga ega. Bu og'zaki, jonli, majoziy, ichki hissiy nutq. U xilma-xil lingvistik vositalar va uslubiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Og'zaki nutq va yuqori emotsionallik ekspressiv lug'at tanlash zaruratini kuchaytiradi. Og'zaki muloqot qisqaroq va yaxshi tashkil etilgan nutq va jummalarni talab qiladi. Mantiqiy va uzrli mulohazalarni to'g'ri joylashtirish fikrlashni rivojlantirishda dialogik qismlarni o'rnatish, nutqni ifodalash haqida fikr yuritish uchun zarurdir. Albatta, talaffuz va diksiya muammosi alohida ahamiyatga ega. Yaxshi diktant (aniq talaffuz) nutq tilining fonetik va musiqiy ohangi uchun juda muhimdir. Sinf auditoriyasi bilan doimiy muloqot og'zaki sintaksisda o'z aksini topadi: ma'ruzachi so'roqning soddaroq shakllaridan foydalanadi va nutqdan keng foydalanadi va oldingi gapning davomi bo'lgan so'zlardan foydalanadi. Og'zaki nutqda takrorlash, darajalash, ketma-ketlik, mubolag'a, turli ma'nolar va behayo nutq keng qo'llaniladi. Og'zaki nutqning yuqoridagi o'ziga xos xususiyatlari ma'lum darajada nisbiydir. Zero, ularning ba'zilari (tinish belgilari, intonatsiya, mantiqiy urg'u) ma'lum darajada yozma nutqqa xosdir.

Ular ta'sirchan, so'zlashuv tilida faol. Og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha ishingizda buni hisobga olish muhimdir. Yozma tilning manbai talabning og'zaki javobidir. Yozma til so'zlarni sinchiklab tanlab olishi, grammatik jihatdan to'g'ri, lekin ta'lim jihatidan murakkabligi, nutq ohangini, mimikasini, qo'l harakatlarini bevosita qo'llay olmasligi bilan og'zaki tildan biroz farq qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Ta'limning dastlabki yillarida o'quvchilarning og'zaki nutqi yozma nutqiga qaraganda to'liq shakllanadi, bu o'quv jarayonida ayniqsa muhimdir.

Maktab ta'limida nutqni rivojlantirish muammosi doimo diqqat markazida bo'lishi kerak. Didaktik o'yinlarni tashkil etish o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, didaktik o'yinlar o'quvchilar nutqiga mos keladi. Qiziqarli o'yin bolalar uchun yoqimli va yoqimli. Ushbu o'yinlar o'quvchilarni darsga borishga undaydi. Nutqni rivojlantirish shaxsiy rivojlanishning zaruriy shartiga aylanadi. Shuning uchun ham umumta'lim maktablarida og'zaki nutqni rivojlantirish muammosi doimo e'tiborda.

2. O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi, o'quvchilarning umumiy ta'lim tayyorgarligi darajasiga qo'yiladigan yuqori davlat talablari maktab o'quvchilarida nutq ko'nikmalarini rivojlantirish muammosining dolzarbligini ko'rsatadi.[4] O'quvchining nutq ma'daniyatini oshirmasdan turib, ma'naviy boy shaxsni shakllantirish va ijodiy salohiyatini rivojlantirish mumkin emas.

Nutq barcha aqliy faoliyatning asosi, muloqot vositasidir. Maktab o'quvchisining mantiqiy aniq, ko'rgazmali, obrazli og'zaki va yozma nutqi uning aqliy rivojlanishining ko'rsatkichidir.[5]

Nutqning boyligi ko'p jihatdan bolaning yangi g'oyalar va tushunchalar bilan boyitishiga bog'liq, boshqa tomondan, til va nutqni yaxshi bilish tabiatdagi va jamiyat hayotidagi murakkab aloqalarni bilishga yordam beradi;

O'quvchilarning nutqini muvaffaqiyatli rivojlantirish, agar muloqot zarurati bo'lsa, nutq muhitini yaratish va bolaning o'zi nutq faoliyati bilan mumkin.

O'zbek tili darslarida nutqni rivojlantirish o'quvchilarning til me'yorlarini (talaffuz, leksik) o'zlashtirishi uchun til o'qituvchisi tomonidan maxsus va maktab kursini o'rganish (grammatika, so'z yasash, imlo va boshqalar) bilan bog'liq barcha ishlardir. morfologik, sintaktik), shuningdek, nutqning maqsadi, mazmuni va muloqot shartlariga muvofiq zarur lingvistik vositalardan foydalangan holda o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ifodalash qobiliyati.[6] Bu jarayon uzoq va mashaqqatli bo'lib, muayyan tashkilotchilik, tizim, uslubiy zukkolik va ixtiro, amaliy tajribani talab qiladi.

O'quvchilar nutqidagi asosiy kamchiliklarga quyidagilar kiradi: nutqning noto'g'riligi, leksik moslashuvning buzilishi, keraksiz so'zlarning ishlatilishi, gapda so'z tartibining buzilishi; nutqning qashshoqligi, so'z boyligining cheklanganligi va sintaktik tuzilmasining rivojlanmaganligi, bir xil so'zning takrorlanishi, yaqin yoki

yaqin turdosh soʻzlarning qoʻllanishi, sintaktik konstruksiyalarning bir xilligi, bogʻlanishning yoʻqligi, kontekst tuza olmaslik; ekspressivlik talablarini buzish, turli funktsional va stilistik maʼnodagi soʻzlarni qoʻllash, emotsional yuklangan soʻzlar va konstruksiyalarni oʻrinsiz ishlatish.[7]

Zamonaviy usullarda izchil nutqning quyidagi turlari (yoki nutqni rivojlantirish mashqlari) qabul qilinadi:

- savollarga batafsil javoblar;
 - oʻqilganlarni tahlil qilish, grammatik materialni oʻrganish, grammatik shakllarni yoki lugʻatni faollashtirish bilan bogʻliq turli xil matn mashqlari, agar gaplar (yoki yozma matnlar) yuqorida koʻrsatilgan talablarga umuman javob bersa;
 - kuzatish yozuvlari, kundalik yuritish;
 - oʻqilgan narsalarni ogʻzaki takrorlash;
 - oʻquvchilarning berilgan mavzu boʻyicha ogʻzaki hikoyasi, rasm boʻyicha, kuzatishlar boʻyicha, berilgan boshi va oxiri va boshqalar;
 - yodlangan badiiy matnlarni tekshirish;
 - ertaklarning improvizatsiyasi, adabiy-badiiy ijodning boshlanishi;
 - namunali matnlarning yozma taqdimotlari;
 - oʻqituvchi tomonidan berilgan matnlarni qayta qurish (tanlangan qayta hikoyalar va taqdimotlar, qayta hikoyalash va taqdim etishning ijodiy shakllari, hikoyalarni drammatizatsiya qilish va boshqalar);
 - dialoglar - dialogik shaklni saqlab qolgan qayta hikoyalar, shuningdek, talabalar oʻrtasidagi mustaqil dialoglar (ogʻzaki);
 - har xil turdagi drammatizatsiya, ogʻzaki (ogʻzaki) rasm, oʻqilgan asarlarni yoki oʻz hikoyalarni xayoliy filmga moslashtirish;
 - har xil turdagi yozma insholar;
 - gazetalardagi maqolalar, oʻqilgan kitoblar, spektakllar, filmlar haqidagi sharhlar, yaʼni maxsus janrlarni yozishning mohiyati;
 - harflar;
 - ish qogʻozlari: bayonotlar, eʼlonlar, manzillar, telegrammalar va boshqalar.
- Oʻquvchining har qanday ogʻzaki javobi (nafaqat oʻzbek tili va adabiyoti darslarida) ogʻzaki nutqda mashq boʻlib, nutqning mazmuni, tuzilishi va dizayniga qoʻyiladigan talablarga javob berishi kerak.[8]

Tilshunoslik nuqtai nazaridan, nutqni rivojlantirish metodologiyasida 3 sohani ajratish odatiy holdir: soʻz ustida ishlash (leksik daraja); iboralar va gaplar ustida ishlash (sintaktik daraja); izchil nutq ustida ishlash.

Asosiy texnikani ajratib koʻrsatish mumkin:

leksemaning izohli lugʻat yordamida talqini:

obʼektning oʻzi yoki uning tasvirini koʻrsatish;

etimologik tahlil yoki etimologik maʼlumotnoma;

boshqotirmalardan foydalanish;
soʻzlarning mantiqiy zanjirini tuzish;
krossvord va soʻzlardan foydalanish.

Nutqni rivojlantirish ustida ishlash jarayonida maktab oʻquvchilarida izchil nutqni shakllantirishning psixologik, pedagogik va uslubiy asoslari haqidagi bilimlarga tayanish kerak.

Ishning samaradorligi nutqni rivojlantirish boʻyicha ishlashning turli xil uslubiy shakllari va usullari bilan taʼminlanadi.

Sinfda oʻquvchilar nutqini rivojlantirish boʻyicha ishlar boʻlajak maktab bitiruvchisining har tomonlama rivojlangan, ijtimoiy faol shaxsning umumiy maʼdaniyatini shakllantirishga katta hissa qoʻshadi. Bu ish oʻquvchining tafakkurini, kuzatish qobiliyatini, oʻz soʻziga nisbatan oʻychan va ehtiyotkorona munosabatini rivojlantiradi.[9]

Har bir darsda tinglovchilarga qanday gapirishni oʻrganish kerak, yaʼni soʻzning maʼnosini tushunish uchun javobgarlikni oʻz zimmasiga olish kerak. Muvaffaqiyatli shakl va usullar - monolog, dialog, ogʻzaki rasm chizish, qiziqarli hikoya, sheʼriy daqiqalar, guruhlarda ishlash, seminarlar, muhokamalar, til oʻyinlari.

Ijodiy asarlardan (shaxsiy taassurotlar asosida, oʻquvchilar taassurotlari asosida, hayotiy taassurotlar asosida, xayoliy taassurotlar asosida) foydalanish har bir bolaning ichki dunyosiga eʼtibor va qiziqishni jalb qilish imkonini beradi.

3. ISHNING ASOSIY SHAKLLARI SUHBAT TURLARI

Matn yoki matn tahlili boʻyicha suhbat (manba matnni tahlil qilish, inshoga tayyorgarlik bosqichida matnni tahlil qilish, oʻquvchilar tomonidan yaratilgan matnni tahlil qilish);

matnning elementlari va qismlarini tahlil qilish (mavzularni shakllantirish, rejalar, bayonotlar uchun materiallar);

Rasmda tasvirlangan narsalar haqida suhbat, ekskursiyada koʻrgan narsalar haqida va hokazo. (oʻqituvchining soʻzi (hikoyasi), reja tuzish, ish materiallari, kompozitsion sxema);

Mashqlar - oʻquv va sinov, sinf va uy, ogʻzaki va yozma, analitik, analitik-sintetik, sintetik (tayyor matn boʻyicha analitik xarakterdagi mashqlar, tayyor matn boʻyicha analitik-nutq mashqlari, tayyor matnni qayta ishlash uchun, yaratishni talab qiladi. berilgan matn asosida yangi matn yaratish, oʻquvchilarni oʻz matnini yaratishga oʻrgatish).

Nutqni rivojlantirish qulay nutq muhitida yanada muvaffaqiyatli boʻladi. Nutq muhiti oila, sinf, maktab; bola doimo muloqot qiladigan kattalar va doʻstlar. Qulay nutq muhiti kitobga, kitob oʻqishga qiziqish katta boʻlgan, intellektual ehtiyojlar doimiy ravishda paydo boʻladigan va qondiriladigan, yuqori nutq madaniyatiga intilish namoyon boʻladigan joyda rivojlanadi.[10]

Nutq fanlararo tushunchadir. U boshqa o'quv fanlari, ayniqsa og'zaki fanlar bilan birgalikda ishlab chiqilishi kerak. Binobarin, boshqa fan o'qituvchilari ham bu yo'nalishda ish olib borishlari kerak. Maktabda bolalar gapirmasa va tinglamasa, ko'pincha o'qisa va yozmasa, bitta dars yo'q. Albatta, barcha fanlar o'qituvchilari talabalarning nutqini kuzatib boradilar, yangi (o'quvchilarga notanish) so'zlarning ma'nosini tushuntiradilar, ko'pincha javoblar ketma-ketligini, uning ifodaliligini va hokazolarni baholaydilar. Nutqni rivojlantirish har bir darsning zaruriy qismidir, chunki to'g'ri nutqni o'zlashtirish barcha odamlar uchun juda muhimdir. Shuning uchun bolaning maktabdagi birinchi kunlaridan boshlab ishni boshlash va uni barcha darslarda o'quvchining ta'limi davomida davom ettirish juda muhimdir.[11]

So'zlarni haqiqat bilan bog'lash qobiliyati bugungi kunda raqobatbardosh shaxsning manfaatlarini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy ta'limda dolzarbdir. Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasi Davlat standarti Davlat umumta'lim dasturlarida zamonaviy mutaxassis ham o'quv va ilmiy faoliyatga, ham har qanday hujjatlar bilan ishlashga tayyor bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi, ya'ni, faol hayotiy pozitsiyaga ega bo'lgan oliy ma'lumotli shaxsni tarbiyalashga yordam beradigan tadbirlarga tadbir etilgan.

Muloqot sohasidagi asosiy kompetensiyalar qatorida bizni asosan nutq (lingvistik) kompetensiya qiziqtiradi [12], bu esa ko'pchilik olimlarning fikricha [13], ishning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Nutq kompetensiyasi quyidagi fanlarni o'rganish asosida shakllanadi: "o'zbek tili", "ingliz tili", "Notiqlik" (amaliy ritorika), "o'zbek adabiyoti" (badiiy matn stilistikasi), ya'ni, bunday fanlar, ularni o'rganishda nutqni shakllantirish faqat o'quv dasturi bilan cheklanmaydi, jarayon sinfdan tashqarida ham davom etadi. Ushbu treningning o'ziga xosligi dialogli o'rganish tamoyilini hisobga oladigan faol shakl va usullarni tanlashdadir: bahslar, guruh muhokamalari [14], muammoli dialoglar [15].

Tematik adabiyotlarni retrospektiv tahlil qilib, biz kompetensiya nazariyasining o'zi 1995 yilda N. Ahmedova tomonidan "kompetentlik" tushunchasini kiritish bilan paydo bo'lgan degan xulosaga kelishimiz mumkin, bu yerda ikkinchisi haqiqiy deb tushuniladi, tilning qo'llanilishi va bu tushunchalar orasidagi farqlar. "Kompetensiya" tushunchasining o'zi, ya'ni, ko'nikma va qobiliyatlardan foydalanishni Ahmedova ona nutqini idrok etish va takrorlashda maxsus ishtirok etadigan pedagogik va psixologik omil sifatida ko'rib chiqdi.

"Kompetensiya" tushunchasini tahlil qilib, xulosa qilishimiz mumkin: bu mustaqil qaror qabul qilish, o'z kasbiy darajasini oshirish, shuningdek, idrok etish, tahlil qilish (qiyosiy tahlil), modellashtirish, uzatish mexanizmlarini o'zlashtirish kabi ko'nikmalarni egallash qobiliyatidir. va axborotni talqin qilish, vaziyat o'zgarishi bilan bog'liq holda aloqani sozlash.[16]

Bizning fikrimizcha, bu yerda hech qanday qarama-qarshiliklar yo'q, chunki umumta'lim maktabida izchil nutqni (ritorikani) o'rgatishning bir qismi sifatida nutq kompetensiyasini shakllantirish kasbiy darajada va hayotning barcha sohalarida muloqotni osonlashtirishga olib keladi.

XULOSA

Og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish umumta'lim maktablarida o'quvchilarni mukammal ta'lim bilan ta'minlashning muhim qismi hisoblanadi. Bu, o'quvchilarga fikrlarini aniq, tushunarli va mantiqiy tarzda ifodalash, o'zaro muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatishdir.

Og'zaki nutqni rivojlantirish, nafaqat o'quvchilarning o'zlarini ifodalashiga yordam beradi, balki ularning fikrlash, diqqatini jamlash, xotira va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning tilni to'g'ri ishlatish ko'nikmalarini, balki ular orasida ijobiy kommunikatsiya va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Shuningdek, og'zaki nutq kompetensiyasining rivojlanishi o'quvchilarga boshqa fanlarda ham yaxshiroq natijalarga erishishga, muloqotda o'z nuqtai nazarlarini aniq va tushunarli ifodalashga yordam beradi.

Umuman olganda, og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat o'quvchilarni ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qilish, balki ularning hayotda ijtimoiy, shaxsiy va professional jihatdan rivojlanishlariga ham katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alidjanovich, Shukurov Yorkin, and Koldasheva Dinora Maxkamboevna. "UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi* 18.5 (2024): 96-102.
2. Qurbanova, G. Y., and Temirova Kumushoy Sadriddinovna. "O'QUVCHILAR NUTQIY KOMPETENSIYALARINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI." *E Conference Zone*. 2023.
3. Nilufar, Olimova. "XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING TALAFFUZI VA NUTQINI O'STIRISH TEXNOLOGIYASI." *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI* 2.11 (2022): 416-423.
4. Toliboboyeva, Shabnam Jo'raboyevna. "TALABALARDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Academic research in educational sciences* 3.6 (2022): 82-85.
5. Алейникова, Ольга Олеговна. "Информационные технологии в обучении аудированию на занятиях английского языка." *Juvenis scientia* 1 (2015): 34-36.

6. Кенжабаев, Жахонгир. "Лингводидактические особенности развития устной речевой компетенции студентов физического воспитания (на примере спортивной терминологии)." *Общество и инновации* 2.3/S (2021): 150-154.
7. Кузнецова, А. Н. "Теоретические основы формирования ключевых компетенций учащихся среднего звена общеобразовательных школ." *Современные проблемы науки и образования* 2 (2021): 95-95.
8. Киракосян, Виолетта Альбертовна. "Применение блог-технологий на уроке иностранного языка как средство развития речевой компетенции учащихся." *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 8-1 (74) (2017): 181-184.
9. Алавутдинова, Надира. "МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УРОКАХ РОЖДНОГО ЯЗЫКА." *Журнал универсальных научных исследований* 2.5 (2024).
10. Daminova Shoxista. "XALQ TA'LIMI RAHBAR VA PEDAGOG XODIMLARINING MUSTAQIL MALAKA OSHIRISH TIZIMINING MUAMMOLARI." *XALQ TA'LIMI* 135: 76.
11. Бояринцева, Светлана Леонидовна. "Обучение в малых группах сотрудничества в курсе иностранного языка на среднем этапе общеобразовательной школы: на материале английского языка." Москва (2007).
12. Коряковцева, Наталия Федоровна. "Теоретические основы организации изучения иностранного языка учащимся на базе развития продуктивной учебной деятельности (общеобразовательная школа): дис.... д-ра пед. наук." (2003).
13. Кузнецова, А. Н. "МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ ДИАЛОГОВОГО ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕГО ЗВЕНА ПОСРЕДСТВОМ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ." *Современные наукоемкие технологии* 8 (2021): 191-195.
14. Киракосян, Виолетта Альбертовна. "Применение блог-технологий на уроке иностранного языка как средство развития речевой компетенции учащихся." *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 8-1 (74) (2017): 181-184.
15. Иванова, Елена Геннадьевна. "Методика обучения в сотрудничестве на начальном этапе средней общеобразовательной школы (на материале узбекского языка)." *Дисс.... канд. пед. наук* (2003).
16. Дудковская, Елена Евгеньевна. "Развитие коммуникативной компетенции учащихся в условиях реализации ФГОС." *Мир науки, культуры, образования* 4 (47) (2014): 161-163.

PEDAGOGIK TADQIQOTLARNING MAZMUNI VA MOHIYATI*Mirjalilova Mohlaroyim**Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika- psixologiya kafedrası,
Pedagogika tarixi va nazariyasi yo'nalishi 1- bosqich magistranti*

Annotatsiya: Pedagogik tadqiqotlar ta'lim va tarbiya jarayonlarini ilmiy asosda o'rganish, takomillashtirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidir. Ushbu tadqiqotlar ta'limning nazariy va amaliy masalalarini hal qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni joriy etish, shuningdek, ta'lim tizimidagi muammolarni aniqlash hamda ularning yechimlarini topishga xizmat qiladi. Tadqiqotlarning mazmuni ta'lim jarayonidagi subyektlar — o'qituvchilar, o'quvchilar va ularning o'zaro aloqalari bilan bog'liq pedagogik jarayonlarni tahlil qilishdan iborat. Mohiyat jihatidan esa pedagogik tadqiqotlar ta'lim-tarbiya metodlarini ilmiy asoslarga tayangan holda tahlil qilish va yangilash orqali ijtimoiy ehtiyojlarga mos ta'lim tizimini shakllantirishga qaratiladi. Bunda ta'limning psixologik, sotsiologik va texnologik omillari inobatga olinadi. Shuningdek, tadqiqotlar natijasida olinadigan ma'lumotlar ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, shaxsning rivojlanish ehtiyojlarini qondirish va jamiyatning ma'naviy-madaniy taraqqiyotiga hissa qo'shishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: pedagogik tadqiqot, ta'lim-tarbiya, ta'lim sifati, ilmiy rivojlanish

Kirish

Pedagogik tadqiqotlar zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan ilmiy faoliyat hisoblanadi. Bu tadqiqotlar o'qitish va tarbiyalash jarayonlarining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini oshirish, shuningdek, ijtimoiy ehtiyojlar va talablar asosida ta'limni moslashtirishga xizmat qiladi. Pedagogik tadqiqotlar jarayonida ta'lim tizimidagi subyektlar — o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro aloqalari, o'quv jarayonining psixologik, didaktik hamda sotsiologik asoslari o'rganiladi. Bu tadqiqotlarning asosiy maqsadi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ulardan samarali foydalanish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdir. Mazkur ish pedagogik tadqiqotlarning mazmuni va mohiyatini yoritib berishga qaratilgan bo'lib, ularning ta'lim jarayonida tutgan o'rni, ta'siri va rivojlanish istiqbollari tahlil qilishga harakat qiladi. Shu bilan birga, ta'lim tizimining dolzarb masalalariga ilmiy yondashuvning ahamiyati ochib beriladi.

Metodologiya

Pedagogik tadqiqotlar ilmiy asoslangan yondashuv va metodologiyalarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya jarayonini chuqur o'rganishni ta'minlaydi. Ushbu tadqiqotlarning metodologiyasi quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. **Nazariy tahlil usullari**

Pedagogik tadqiqotlarning nazariy asoslarini o'rganish uchun ilmiy adabiyotlar, konsepsiyalar, pedagogik va psixologik nazariyalar tahlil qilinadi. Ushbu usul yordamida mavjud ilmiy bilimlar tizimlashtirilib, yangi g'oyalar va yondashuvlar ishlab chiqiladi.

2. **Empirik tadqiqot usullari**

Bu yondashuvda amaliy ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishga alohida e'tibor qaratiladi. So'rovnomalar, intervyu, kuzatish, tajriba, test va eksperiment kabi usullar qo'llanilib, ta'lim jarayonidagi real muammolar va ularning yechimlari aniqlanadi.

3. **Kombinatsiyalangan usullar**

Pedagogik tadqiqotlarda nazariy va amaliy usullarni birgalikda qo'llash muhim ahamiyatga ega. Masalan, ilmiy nazariyalarga asoslangan gipotetik modellarni ishlab chiqish va ularni tajriba asosida sinab ko'rish orqali xulosalar shakllantiriladi.

4. **Statistik va texnologik tahlil**

Olingan ma'lumotlarni chuqur o'rganish uchun statistik usullar, diagrammalar, grafiklar va axborot texnologiyalaridan foydalaniladi. Bu usullar tadqiqot natijalarining aniqligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi yordamida pedagogik jarayonlarning mazmuni va mohiyati chuqur tahlil qilinib, ularning amaliy ahamiyati ochib beriladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalarini ta'lim tizimiga joriy etishning samarali yo'llari ko'rsatib o'tiladi.

Adabiyotlar tahlili

Pedagogik tadqiqotlarning mazmuni va mohiyatini yoritish bo'yicha ilmiy adabiyotlar keng qamrovli bilimlarni taqdim etadi. Tadqiqot sohasidagi adabiyotlar o'quv jarayonlarini tahlil qilish, ta'lim metodologiyasini shakllantirish va samaradorlikni oshirish uchun mustahkam asos yaratadi. Ushbu adabiyotlarning tahlili pedagogik tadqiqotlarning muhim jihatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'rib chiqishga imkon beradi. Ta'limning nazariy asoslari Pedagogik tadqiqotlarga oid adabiyotlar ta'lim jarayonining nazariy asoslarini aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, J. A. Komenskiyning "Didaktika buyuk kitobi" hamda L. S. Vygotskiyning o'quvchilarning psixologik rivojlanishi haqidagi ishlari o'qitishning ilmiy tamoyillarini belgilashda muhim manba hisoblanadi. Amaliy metodlar va texnologiyalar. Zamonaviy pedagogik adabiyotlar ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishning ahamiyatiga urg'u beradi. Masalan, J. Dyui tomonidan

ilgari surilgan tajribaviy ta'lim nazariyasi va P. I. Galperinning bosqichma-bosqich o'qitish uslubi bugungi kunda amaliy tadqiqotlarda keng qo'llanilmoqda. Ta'lim sifati va samaradorligi masalalari Adabiyotlarda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar muhim o'rin tutadi. M. M. Mo'minov va boshqa mahalliy olimlarning ishlarida O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirishga doir muhim ilmiy xulosalar keltirilgan. Bu asarlar pedagogik tadqiqotlarning ijtimoiy ahamiyatini yoritib beradi. Globallashuv va texnologik rivojlanish ta'siri. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar globallashuv va texnologik rivojlanish sharoitida ta'lim jarayonlarini modernizatsiya qilish masalalariga e'tibor qaratmoqda. Xalqaro tadqiqotlarda AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari)ni ta'lim jarayoniga joriy etishning afzalliklari keng muhokama qilinadi. Adabiyotlar tahlili natijasida pedagogik tadqiqotlarning nazariy va amaliy ahamiyati, shuningdek, ularning ta'lim tizimiga ta'siri chuqur o'rganiladi. Bu tahlillar pedagogik jarayonlarni takomillashtirish uchun ishonchli ilmiy asos yaratadi va tadqiqotning muhim yo'nalishlarini belgilashga yordam beradi.

Taklif va xulosalar

Xulosalar:

1. **Pedagogik tadqiqotlarning mazmuni** ta'lim jarayonining nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni ta'lim tizimiga joriy etishga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar o'quv jarayonidagi muammolarni aniqlash va ularni ilmiy asosda hal qilishga xizmat qiladi.
2. **Tadqiqotlarning mohiyati** esa ta'lim-tarbiya jarayonlarini ijtimoiy ehtiyojlarga mos ravishda tashkil etish va jamiyatning madaniy hamda ma'naviy rivojlanishiga hissa qo'shishda ko'rinadi. Bu tadqiqotlar o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ta'sirini yaxshilashga, shuningdek, ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan.
3. Pedagogik tadqiqotlar ta'lim sifatini oshirishga, yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqishga hamda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llashga imkon beradi.

Takliflar:

1. **Ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish:** Ta'lim tizimida yuzaga kelayotgan yangi muammolarni hal qilish uchun zamonaviy pedagogik tadqiqotlarga e'tiborni kuchaytirish zarur. Shu maqsadda ilmiy-tadqiqot markazlari va oliy ta'lim muassasalarida ko'proq resurslar ajratilishi lozim.
2. **Innovatsion texnologiyalarni qo'llash:** Tadqiqotlar natijalarini ta'lim tizimiga tatbiq etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish kerak. Masofaviy ta'lim platformalari va raqamli resurslarni joriy etish ta'lim samaradorligini oshiradi.

3. **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** Pedagogik tadqiqotlar samaradorligini oshirish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.
4. **Amaliy tadqiqotlarni ko'paytirish:** Ta'lim jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni tezkor hal etish uchun amaliy tadqiqotlar sonini oshirish va ularning natijalarini tezda joriy etishga imkon yaratish lozim.
5. **Tadqiqot natijalarining ommabopligi:** Pedagogik tadqiqotlarning natijalarini keng jamoatchilikka yetkazish va ta'lim tizimi xodimlari o'rtasida ulardan foydalanishni targ'ib qilish mexanizmini yaratish zarur.

Ushbu taklif va xulosalar pedagogik tadqiqotlarning ahamiyatini oshirish va ularni ta'lim tizimini takomillashtirishda samarali qo'llash imkoniyatini beradi.

Xulosa

Pedagogik tadqiqotlar ta'lim jarayonini takomillashtirish, samaradorligini oshirish va jamiyatning rivojlanish ehtiyojlariga mos ta'lim tizimini yaratishda muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqotlarning mazmuni o'qitish va tarbiyalash jarayonlarining nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni ta'lim tizimiga joriy etishga qaratilgan. Pedagogik tadqiqotlar nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga ko'maklashish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va ular uchun moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Tadqiqotlar davomida olingan natijalar nafaqat ilmiy jamoa uchun, balki o'qituvchilar, talaba va o'quvchilar uchun ham amaliy ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim muammolarini hal qilish uchun pedagogik tadqiqotlarda innovatsion yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xalqaro tajribadan foydalanish zarur. Ushbu xulosalar ta'lim tizimining sifatini oshirish va uning samaradorligini ta'minlashda pedagogik tadqiqotlarning muhim ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev. Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: O'zbekiston, 2017
2. R.Shamsutdinov, X.Mo'minov. O'zbekiston tarixi. "Andijon". 2011
3. Ahmad Aliyev Ma'naviyat, qadriyat va badiiyat (Vatan fidoyilari) Toshkent. Akademiya. 2000 y
4. R.Tursunov. Jadidlarning Turkiston ijtimoiy-iqtisodiy holatiga qarashlari. O'zbekiston tarixi. 2004. 3-son.
5. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. Nashrga tayyorlovchi, to'plovchi, so'z boshi va izohlar muallifi –B.Qosimov. T.: Ma'naviyat. 1997
6. Internet.com sayti

АСПЕКТЫ ПОВЕДЕНИЯ ИНВЕСТОРОВ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЦЕНЫ

*Артикова Шохида Ильясовна,
Доцент и.о. PhD. кафедры «Цифровая экономика»
Самаркандского Института экономики и сервиса
artikova_1988@mail.ru*

*Нуриддинов Жавохир Мухиддинович,
Студент Самаркандского института экономики и сервиса*

***Аннотация.** Данная статья посвящена исследованию различных аспектов поведения инвесторов, влияющих на цены. В статье анализируются, как процесс принятия решений инвесторами и их поведение влияют на формирование рынков и цен. Рассматриваются экономические, психологические и социальные факторы, определяющие влияние действий инвесторов на рыночную стабильность, капитализацию и эффективность инвестиций. Также в статье анализируется влияние психологического состояния инвесторов, иррациональных решений, рыночного шума и манипуляций на изменение рыночных цен. Данное исследование направлено на более глубокое понимание изменений на ценовых рынках и разработку экономической политики, основанной на анализе поведения инвесторов.*

***Ключевые слова:** Поведение инвесторов, влияние на цены, экономическая стабильность, психологические факторы, иррациональные решения, рыночный шум, манипуляции на рынке, формирование цен, эффективность инвестиций, рыночная капитализация.*

***Abstract.** This article is devoted to the study of various aspects of investor behavior that affect prices. The article analyzes how the decision-making process of investors and their behavior affect the formation of markets and prices. Economic, psychological and social factors that determine the impact of investor actions on market stability, capitalization and investment efficiency are considered. The article also analyzes the impact of the psychological state of investors, irrational decisions, market noise and manipulation on changes in market prices. This study is aimed at a deeper understanding of changes in price markets and the development of economic policy based on the analysis of investor behavior.*

***Keywords:** Investor behavior, impact on prices, economic stability, psychological factors, irrational decisions, market noise, market manipulation, price formation, investment efficiency, market capitalization.*

Введение

В последние десятилетия поведение инвесторов стало одной из ключевых тем исследования в области экономики и финансов. Инвесторы, принимая решения, существенно влияют на формирование цен и функционирование финансовых рынков. Их действия, порой не всегда рациональные, могут оказывать как положительное, так и негативное воздействие на стабильность рынков, волатильность цен и капитализацию компаний. Поведение инвесторов не ограничивается лишь экономическими факторами; оно также тесно связано с психологическими и социальными аспектами, которые могут определять их выбор и реакции в нестабильных рыночных условиях.

Целью данного исследования является анализ различных факторов, влияющих на поведение инвесторов, и их воздействия на рыночные цены. Особое внимание уделяется психологическим аспектам, таким как иррациональные решения, эмоциональные реакции и восприятие рыночной информации. Также рассматриваются вопросы, связанные с рыночным шумом и манипуляциями, которые могут искажать объективную картину формирования цен. Анализ этих факторов поможет глубже понять, как действия инвесторов влияют на экономические процессы и как можно использовать полученные знания для более эффективного управления рынками и разработки экономической политики.

Основная часть

Поведение инвесторов представляет собой сложный и многогранный процесс, который включает в себя как рациональные, так и иррациональные аспекты. Влияние, которое оказывают инвесторы на рыночные цены, тесно связано с их восприятием экономической ситуации, прогнозами и, что немаловажно, эмоциональными факторами. Часто на фондовых рынках можно наблюдать моменты, когда цены на активы отклоняются от их реальной стоимости, что происходит под воздействием массовых эмоций и коллективного поведения инвесторов. Это явление может быть связано с гиперреакцией на новости или слухи, что приводит к росту или падению цен, не соответствующим экономической действительности.

Одним из основных факторов, влияющих на поведение инвесторов, является психологический эффект, известный как поведенческая экономика. Исследования в этой области показывают, что инвесторы склонны принимать решения, которые не всегда основаны на логике и анализе рисков. Например, эффект потери больше влияет на поведение инвесторов, чем возможная прибыль, что может приводить к преждевременным продажам активов при малых убытках или удержанию убыточных активов в надежде на их восстановление.

Кроме того, на поведение инвесторов оказывают влияние социальные и культурные факторы, такие как коллективное поведение или поведенческие

нормы в определённых инвестиционных группах. Социальное давление или стремление следовать за массами, известное как "психология толпы", может сыграть значительную роль в изменении рыночных трендов и формировании пузырей на рынках. Это явление особенно ярко проявляется в периодах рыночных перегревов, когда инвесторы начинают вкладываться в активы, не основываясь на фундаментальных показателях.

Рынки не всегда действуют в строгом соответствии с теоретическими моделями, предполагающими, что инвесторы принимают решения на основе рационального анализа всех доступных данных. В реальности наблюдается так называемая рыночная аномалия, когда цены на активы могут быть отклонены от их истинной стоимости в результате эмоциональных реакций инвесторов, манипуляций на рынке или факторов неопределенности.

Рыночный шум и манипуляции на финансовых рынках также оказывают значительное влияние на ценообразование. В условиях избыточной информации и шума, инвесторы могут не всегда адекватно воспринимать происходящие события. Манипуляции со стороны крупных игроков на рынке или использование ложных данных может приводить к значительным колебаниям цен и нарушению рыночной справедливости. Важно отметить, что такие явления могут не только исказить реальную картину состояния рынка, но и вызывать долгосрочные негативные последствия для его стабильности.

Все эти факторы, в совокупности, играют важную роль в формировании цен и динамике финансовых рынков. Понимание поведения инвесторов и факторов, которые на него влияют, важно не только для прогнозирования рыночных трендов, но и для разработки эффективных экономических стратегий и политики, направленных на минимизацию рисков и стабилизацию рынков.

Методология

Для анализа влияния поведения инвесторов на рыночные цены в данном исследовании использована комплексная методология, основанная на сочетании теоретических и эмпирических методов. Основным подходом является использование поведенческой экономики, которая изучает, как психологические и социальные факторы влияют на экономическое поведение индивидов и групп. Это позволяет глубже понять, почему инвесторы принимают решения, которые не всегда соответствуют рациональным моделям, предсказывающим идеальные рыночные реакции.

Одним из ключевых методов в исследовании является анализ экспериментальных данных, полученных через лабораторные и полевые эксперименты. Лабораторные эксперименты помогают смоделировать различные рыночные условия, в которых инвесторы сталкиваются с неопределенностью и рисками, а также с воздействием эмоциональных

факторов. Эти эксперименты позволяют исследовать, как изменения в информационном контексте или социальные воздействия могут повлиять на принятие решений и поведение инвесторов.

Полевые эксперименты, в свою очередь, позволяют наблюдать за реальным поведением инвесторов в естественных рыночных условиях. Они дают ценную информацию о том, как действуют крупные инвесторы, трейдеры и даже обычные участники рынка, когда сталкиваются с реальными изменениями цен или событиями, которые могут повлиять на их финансовые активы. В таких экспериментах важно учитывать все переменные, которые могут повлиять на поведение участников, включая рыночные тенденции, информацию, доступную на момент принятия решения, и психологическое состояние инвесторов.

Методологический подход также включает в себя использование статистических методов и анализа данных для изучения корреляции между поведением инвесторов и движением рыночных цен. Например, с помощью регрессионного анализа можно выявить, как различные переменные, такие как рыночная волатильность, поведенческие аномалии или влияние социальных факторов, влияют на ценовые колебания. Для этого исследуются исторические данные о ценах на различные финансовые активы, а также данные о действиях инвесторов в периоды рыночных изменений.

Кроме того, в исследовании широко используется контент-анализ для изучения влияния новостей, слухов и социальных медиа на поведение инвесторов. В условиях информационной перегрузки и рыночного шума важно понять, как определенная информация воспринимается участниками рынка и как она влияет на их решения. Этот метод позволяет оценить не только экономическую, но и психологическую составляющую поведения инвесторов.

Таким образом, методология данного исследования представляет собой гибрид классических экономических теорий и современных методов анализа поведения. Она учитывает широкий спектр факторов, которые могут влиять на решение инвесторов, и направлена на более глубокое понимание того, как их действия отражаются на формировании рыночных цен. Это позволяет создать более точные прогнозы и разработать рекомендации для улучшения управления рынками и стабилизации финансовых систем.

Заключение

В ходе исследования было детально проанализировано влияние поведения инвесторов на формирование рыночных цен и динамику финансовых рынков. Экспериментальные методы, такие как лабораторные и полевые эксперименты, позволили глубже понять механизмы принятия решений инвесторами, а также выявить психологические и социальные факторы, которые играют важную роль в их поведении. Как показало исследование, инвесторы часто действуют не в

соответствии с рациональными экономическими моделями, что приводит к искажению рыночных цен и созданию пузырей на рынках.

Одним из основных выводов является то, что поведение инвесторов не всегда основано на логике и объективных данных. Эмоции, иррациональные реакции и социальные давления могут значительно изменять рыночные тренды, что подтверждается анализом поведенческих аномалий. Особенно это заметно в периоды рыночной нестабильности, когда не только экономические, но и психологические факторы становятся определяющими.

Важным аспектом является влияние рыночного шума и манипуляций, которые могут серьезно исказить восприятие информации и поведение участников рынка. Это подчеркивает необходимость разработки более прозрачных и эффективных механизмов регулирования финансовых рынков, которые бы минимизировали риски, связанные с нерациональным поведением инвесторов.

Таким образом, поведение инвесторов и его влияние на ценовые изменения — это сложный и многогранный процесс, который требует комплексного подхода для анализа. Результаты исследования могут быть полезны для улучшения управления рынками и создания более эффективных экономических стратегий. Знание особенностей поведения инвесторов поможет не только прогнозировать рыночные изменения, но и разрабатывать политики, направленные на минимизацию рисков и стабилизацию финансовых систем.

Использованные источники

1. Kahneman, D., Tversky, A. (2019). *Теория перспектив: Анализ принятия решений в условиях риска*. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
2. Barberis, N., Thaler, R. (2020). *Обзор поведенческих финансов*. *Handbook of the Economics of Finance*, 1, 1053-1128.
3. Shiller, R. J. (2018). *Иррациональный эксуберант*. Princeton University Press.
4. Fama, E. F., French, K. R. (2017). *Разбор аномалий*. *Journal of Financial Economics*.
5. Bikhchandani, S., Sharma, S. (2017). *Поведенческое стадо на финансовых рынках*. IMF Working Paper.
6. Akerlof, G. A., Shiller, R. J. (2016). *Животные инстинкты: Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для глобального капитализма*. Princeton University Press.
7. Malkiel, B. G. (2015). *Случайное движение на Уолл-стрит*. W.W. Norton & Company.
8. Tversky, A., Kahneman, D. (2014). *Суждения при неопределенности: эвристики и предвзятости*. *Science*, 185(4157), 1124-1131.
9. Lippman, S. A., McCall, J. J. (2013). *Роль спекуляций на финансовых рынках*. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(2), 3-24.
10. Choi, J. J., Laibson, D., Madrian, B. C. (2012). *Почему закон единой цены не действует? Эксперимент с ценовой дисперсией*. *Review of Economics and Statistics*, 94(3), 564-577.

ENDEMIK BO‘QOQ BILAN KASALLANISHNING XUDUDLAR BO‘YICHA TARQALISHI

*Usmanova Nilufar Yandash qizi Toshkent tibbiyot
akademiyasi epidemiologiya kafedrasida magistri*
*Xamzayeva Nilufar Toshtemirovna Toshkent tibbiyot
akademiyasi epidemiologiya kafedrasida assistenti.*
*Berdiqulova Dilfuza Muratovna t.f.n. Y.X. To‘raqulov nomidagi Respublika
ixtisoslashtirilgan endokrinologiya ilmiy
amaliy tibbiyot markazida tashkiliy uslubiy bo‘lim mudiri,*
Abdukaxarova Muattar Faxriddinovna t.f.n.
Toshkent tibbiyot akademiyasi epidemiologiya kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Qalqonsimon bezni paypaslashda aholi orasida tugunli buqoq 3-5% bemorlarda, skrining ultratovush tekshiruvi (US) va to‘qimalarning otopsi paytida 20-35% da qayd etilgan. Tugunli toksik bo‘lmagan buqoq rivojlanishi uchun ko‘plab etiologik omillar mavjud (endemik buqoq, Federal Endokrinologiya fanlari tomonidan o‘tkazilgan epidemiologik tadqiqotlarga ko‘ra markazi, Rossiya Federatsiyasida aholi yod tanqisligi kasalliklarini rivojlanish xavfi bo‘lmagan hududlar yo‘q.

JSST fikriga ko‘ra endemik buqoqning sporadik shakllari 5%ga kamayishiga erishilsa, u holda YTK to‘liq bartaraf qilingan hisoblansada, O‘zbekiston Respublikasida bugungi kunda yod tanqisligi og‘ir hudud bo‘lib qolmoqda. Aslida yodga bo‘lgan ehtiyoj chaqaloqlarda kuniga 50 mkg, 1 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lganlarda 90 mkg, 7 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lganlarda 120 mkg, o‘smirlar va kattalarda 150 mkg ni tashkil qiladi. Homiladorlik va laktatsiya davrida yodga bo‘lgan ehtiyoj kuniga 200-300 mkg gacha ortadi, chunki ona organizmi yodni homila yoki emizikli bola bilan bo‘lishadi.

Hozirgi kunda, O‘zbekiston sharoitida aholisi yod tanqisligi bilan bog‘liq kasalliklarga chalinish xavfi bo‘lmagan hudud yo‘q, negaki respublikaning shu kungacha o‘rganilgan barcha hududlarida aholi ratsionida yod tanqisligi mavjudligi kuzatilgan.

Kalit so‘zlar: endemik buqoq, Tugunli bo‘qoq, epidemiologiya,

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАСПРОСТРАНЕНИЕ ЭНДЕМИЧЕСКИЙ ЗОБ

Усманова Н.Ю., Бердикулова Д.М., Хамзаева Н.Т., Абдукахарова М.Ф
Ташкентская медицинская академия

Ю.Х. Заведующий организационно-методическим отделом Республиканского специализированного эндокринологического научно-прикладного медицинского центра имени Торакулова, к.м.н.

Абстрактный: Узловой зоб отмечают у 3-5% больных при пальпации щитовидной железы, у 20-35% при скрининговом УЗИ (УЗИ) и аутопсии тканей. Этиологических факторов развития узлового нетоксического зоба множество (зобогены, по данным эпидемиологического исследования, проведенного Федеральным центром эндокринологических наук, в РФ нет регионов, где население не находится в группе риска развития йоддефицита). заболевания. По данным ВОЗ, если спорадические формы эндемического зоба снизятся до 5%, то он считается полностью ликвидированным, однако на сегодняшний день Республика Узбекистан остается регионом с тяжелым йододефицитом. Фактически потребность в йоде составляет 50 мкг в день для младенцев, 90 мкг для детей от 1 до 6 лет, 120 мкг для детей от 7 до 10 лет и 150 мкг для подростков и взрослых. В период беременности и лактации потребность в йоде увеличивается до 200-300 мкг в сутки, поскольку организм матери делится йодом с плодом или грудным ребенком.

В настоящее время в условиях Узбекистана нет региона, где население не подвергалось бы риску заболеваний, связанных с йоддефицитом, поскольку дефицит йода в рационе питания населения наблюдается во всех изученных к настоящему времени регионах республики.

TERRITORIAL DISTRIBUTION OF ENDEMIC GOITRE

*Usmanova N.Y., Berdikulova D.M., Khamzayeva N.T., Abdukaharova M.F
Tashkent Medical Academy*

*Y.Kh. Head of the Organizational Methodology Department at the Torakulov
Republican Specialized Endocrinology Scientific and Applied Medical Center, Ph.D.*

Abstract: A nodular goiter is noted in 3-5% of patients during palpation of the thyroid gland, and in 20-35% during screening ultrasound (US) and tissue autopsy. There are many etiological factors for the development of nodular non-toxic goitre (goitrogens, according to the epidemiological research conducted by the Federal Center for Endocrinological Sciences, there are no regions in the Russian Federation where the population is not at risk of developing iodine deficiency diseases.

According to the WHO, if the sporadic forms of endemic goiter are reduced to 5%, then it is considered to be completely eliminated, but today the Republic of Uzbekistan remains a region with severe iodine deficiency. In fact, the need for iodine

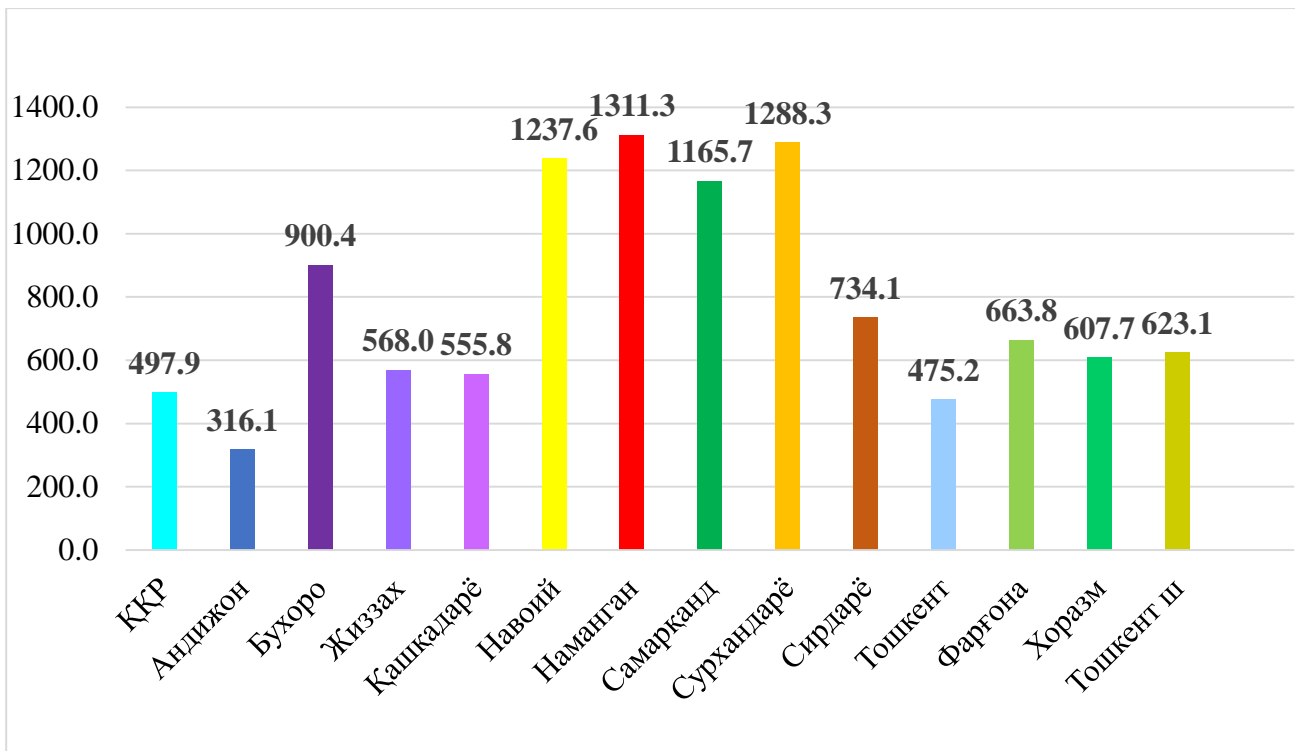
is 50 mcg per day for infants, 90 mcg for 1 to 6 year olds, 120 mcg for 7 to 10 year olds, and 150 mcg for teenagers and adults. During pregnancy and lactation, the need for iodine increases to 200-300 µg per day, because the mother's body shares iodine with the fetus or nursing child.

Currently, in the conditions of Uzbekistan, there is no region where the population is not at risk of diseases related to iodine deficiency, because iodine deficiency in the diet of the population has been observed in all regions of the republic that have been studied to date.

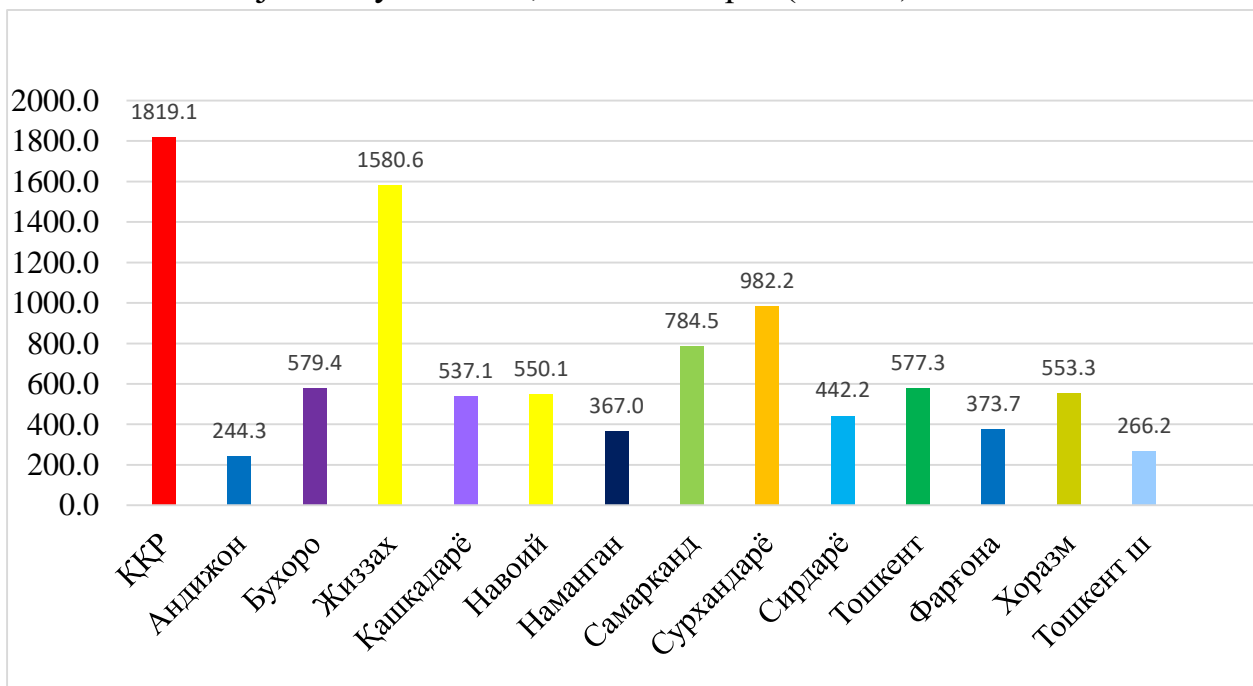
Key words: endemic goiter, Nodular goiter, epidemiology,

Tadqiqotning ob'ekti sifatida Y.X. To'raqulov nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan endokrinologiya ilmiy amaliy tibbiyot markazidan O'zbekiston Respublikasidagi 2014-2024 yillardagi axolining endimek buqoq bilan kasalanishi haqidagi rasmiy ma'lumotlarini olingan.

Olingan natijalar. Hozirda mamlakatda yod tanqisligi holatlarining tarqalish darajasi 31 foizni tashkil etib, 20 yil mobaynida 2,5 barobarga kamaygan. Biroq, O'zbekiston hali ham yod tanqisligi bo'yicha og'ir hudud bo'lib qolmoqda. Aholi orasida endemik buqoqdan kasallanish ko'rsatkichlarini kamaytirish va osh tuzini yodlash bo'yicha talablarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish zaruriyati ham yuzaga kelgan. Ayniqsa, 2023-yilda yod tanqisligi kasalligi har 100 ming aholiga Qoraqalpog'iston Respublikasida (2160,7), Surxondaryo (1883,3), Jizzax (1494) Buxoro (1262,2) viloyatlarida mamlakat ko'rsatkichlariga nisbatan (912,4) baland bo'lgani tashvishli holdir. Biz tadqiqotimizda endemik buqoq bilana kasallanishni O'zbekiston respublikasida viloyatlar kesimida kasallanish xolatlarini o'rgandik.

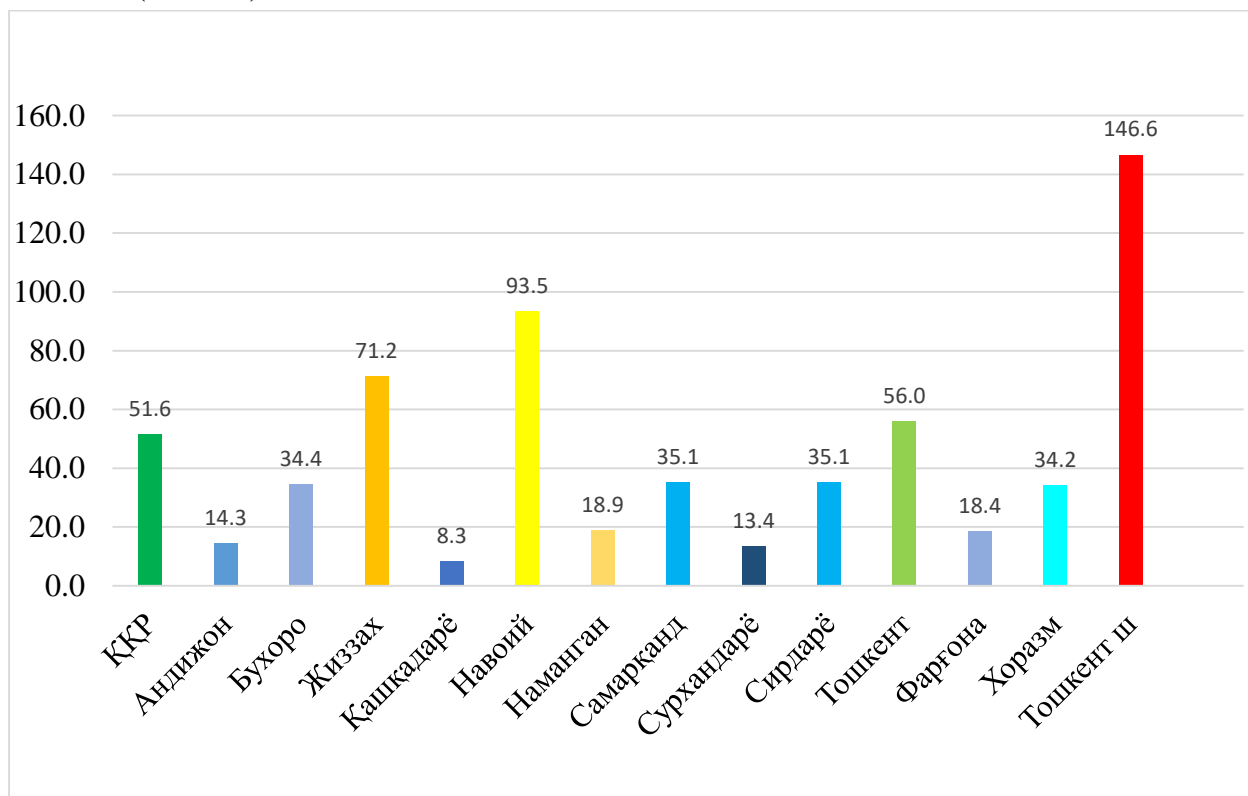

1-rasm. Axolining 2014-2024 yillarda 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanishi. 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanish xolatlarini viloyatlar kesimida ko'rganimizda eng yuqori ko'rsatkich Namangan viloyatida 100 ming axoliga nisbatan 1311,3 kiyingi o'rinda Surxandaryo viloyati 1288,3 va Navoiy viloyati 1237,6 ni tashkil qilmoqda Buxoro viloyatida esa bu ko'rsatkich 900,4 ni tashkil qilgan. Respublikamizning qolgan viloyatlarida xam kasallanish notekis taqsimlanib eng kam ko'rsatkich Andijon viloyatida 316,1 ni tashkil qildi(1-rasm).

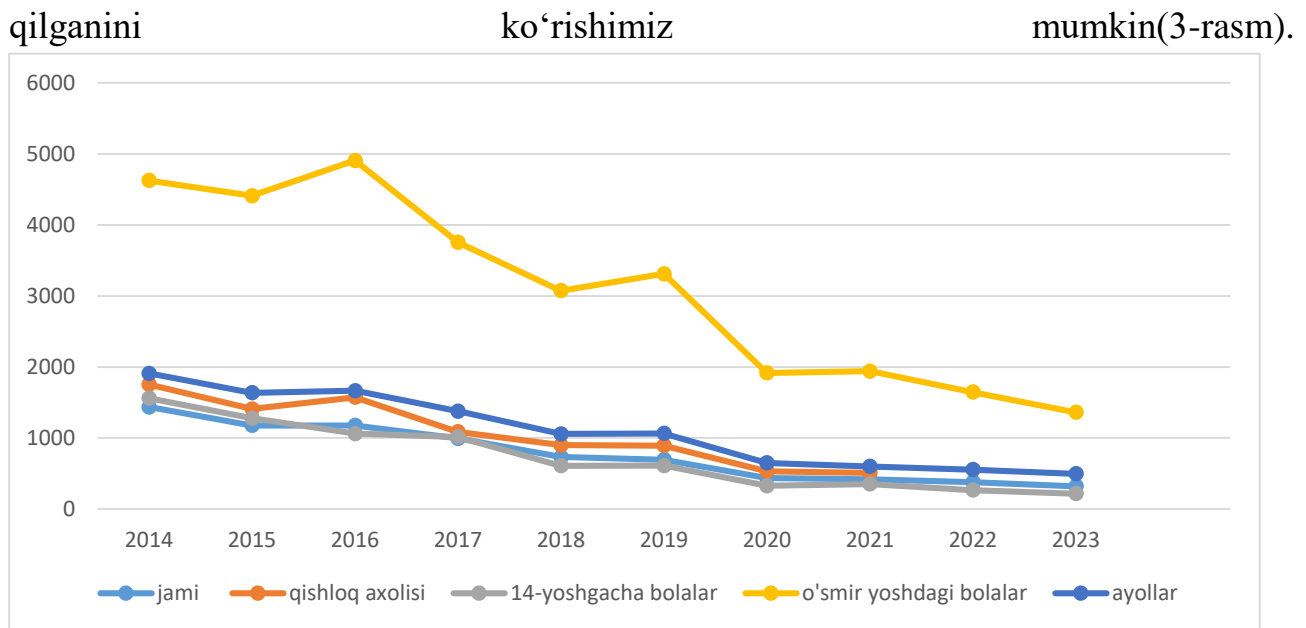
1-rasm. Axolining 2014-2024 yillarda 2-darajali endimik buqoq bilan kasallanishi (in kur)

mamuriy xududlarda 2-darajali endimik buqoq bilan kasallanish 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanishdan farqli eng yuqori ko'rsatkich Qoraqalpog'iston Respublikasida 100 ming axoliga nisbatan 1819,1 ni tashkil qilgan. Undan keyingi o'rinda Jizzax viloyati 1580,6, Surxandaryo viloyatida 982,2, Samarqand viloyatida 784,5. Buxoro viloyatida bu ko'rsatkich 579,4 ni tashkil qilganini ko'rishimiz mumkin(2-rasm).

3-rasm. Axolining 2014-2024 yillarda tugunli buqoq bilan kasallanishi (in kur)

Tadqiqotning keyingi bosqichida biz tugunli buqoq kasalligining xududlar bo'yicha tarqalishini ko'rib chiqqanimizda eng yuqori kasallanish ko'rsatkichi Toshkent shaxrida 100 ming axoliga nisbatan 146,6 ni tashkil qilib undan keyingi o'rinda Navoiy viloyati 93,5, jizzax viloyati 71,2, Toshkent viloyatida bu ko'rsatkich 56 ni tashkil

4-rasm. 2014-2024 yillarda Axolining ijtimoiy guruxlarlarida 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanishning xolati

Shu davrda yod tanqisligi ko'rsatkichini axolining ijtimoiy guruxlari orasida tarqalishini ko'rganimizda Kasallikka umumiy kamayish tendensiyasi xos bo'lib, ammo kasallanish bolalar va o'smirlar orasida mamlakat bo'yicha har 100 ming aholiga o'rtacha 712,3 va 3593,6 nafarni tashkil etgani aniqlandi. ushbu ko'rsatkichlar mamlakatda "yod tanqisligi pandemiyasi" davom etayotganini anglatadi(4-rasm).

2007-yilda qabul qilingan qonunda yod yetishmasligi kasalliklarining ommaviy profilaktikasi oziq-ovqatga yodlangan tuz ishlatish va yodlangan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish orqali amalga oshirilishi belgilangan.

Lekin 2024-yilning 9 oyi yakuniga ko'ra o'tkazilgan o'rganishlar shuni ko'rsatganki, mamlakatda 94 ta osh tuzi ishlab chiqaruvchi, sotuvchi va undan foydalanuvchi korxonalar mavjud va ularning bor-yo'g'i 24 tasida laboratoriyalar bor, faqatgina 72 tasida dozatorlar o'rnatilgan. Shu dozatorlardan ham ayrimlari mutlaqo talabga javob bermaydi.

Xulosa. Biz tadqiqotimizda 1 va 2 chi darajali endimik buqoq va tugunli buqoq kasalliklarini O'zbekiston Respublikasining ma'muriy xududlarida notekis taqsimlanganligini aniqladik. Bu kasalliklarni uz vaqtida aniqlash, yoki ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanish xolatlarini Namangan viloyatida 100 ming axoliga nisbatan 1311,3 kiyingi o'rinda Surxandaryo viloyati 1288,3 va Navoiy viloyati 1237,6 ni tashkil qilmoqda Buxoro viloyatida esa bu ko'rsatkich 900,4 ni tashkil qilgan. Respublikamizning qolgan viloyatlarida xam kasallanish notekis taqsimlanib eng kam ko'rsatkich Andijon viloyatida 316,1 ni tashkil qildi. 2-darajali endimik buqoq bilan kasallanish 1-darajali endimik buqoq bilan kasallanishdan farqli eng yuqori ko'rsatkich Qoraqalpog'iston

Respublikasida 100 ming axoliga nisbatan 1819,1 ni tashkil qilgan. Undan keyingi o'ringda Jizzax viloyati 1580,6, Surxandaryo viloyatida 982,2, Samarqand viloyatida 784,5. Buxoro viloyatida bu ko'rsatkich 579,4 ni tashkil qilganini ko'rishimiz mumkin. Tugunli buqoq kasalligining xududlar bo'yicha tarqalishini ko'rib chiqqanimizda eng yuqori kasallanish ko'rsatkichi Toshkent shaxrida 100 ming axoliga nisbatan 146,6 ni tashkil qilib undan keyingi o'ringda Navoiy viloyati 93,5, jizzax viloyati 71,2, Toshkent viloyatida bu ko'rsatkich 56 ni tashkil qilganini ko'rishimiz mumkin. Ilmiy tadqiqot natijalariga ko'ra, kasalliklarni oldini olishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarning uch me'zoni yoki tizimini o'z ichiga olgan "endemik buqoqning profilaktikasini takomillashtirish" algoritmini O'zbekiston sharoitiga moslab ishlab chiqdik.

Hozirgi kunda endemik buqoqqa qarshi kurashishda asosiy qurol – bu profilaktika, ya'ni kasallikning oldini olishdir. Kasalliklarni oldini olishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarning uch me'zoni yoki tizimi farqlanadi:

Birlamchi profilaktika – Axoli orasida endemik buqoqning profilaktikasini takomillashtirish Aholi orasida kasallanishning klinik belgilari va asoratlari to'g'risida xabardor qilish, sog'lom turmush tarzini targ'ibot qilish, kasallikning ko'payish xavfi yuqori bo'lgan bolalar guruhlarini aniqlash va ularni ota-onalari o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ibot ishlarini olib borishdan iborat. Bosh pediater, UASh, Endokrinolog nevropatolog, epidemiolog, va patronaj xamshiralari xodimlari bolalarni ruyxatlarini tuzib, xavf guruhidagi bolalarni aniqlab, Xavf guruhiga mansub tez-tez kasallikka chalinuvchi yoki surunkali kasallik bilan ro'yxatga olingan bolalarni sog'lomlashtirish tadbirlari olib borilishi zarur.

Ikkilamchi profilaktika – endemik buqoq bilan kasallangan bemor bolalar kontingentiga tibbiy yordam ko'rsatishni tashkil etish va undan keyingi laboratoriya diagnostikasi, tekshiruvdan o'tgandan keyingi maslahat berish, tibbiy tekshiruv va davolanishga yo'llanma berish, dispanser nazoratini o'z ichiga oladi.

Uchlamchi profilaktika –reabilitatsiya ishlarini tashkillashtirish va amalga oshirish maqsadida bemorlarni klinik tiklanishi va kasallikdan keyin ham reabilitatsiya tadbirlarini olib borishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tursunov N.S. "Endemik bo'qoqning tarqalishi va oldini olish usullari". Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. Salazar G. "Amazon hududlaridagi ekologik o'zgarishlar". Nature, 2021, 45(6), 112-120.
3. Mustalish R. "The Impact of Development on Biodiversity". Cambridge University Press, 2019.
4. Dilafruz G. Abdullaeva, & Feruz K. Khomidov. (2024). ROLE OF RISK FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF COMPLICATIONS OF TYPE 2

- DIABETES IN ADULTS. *Central Asian Journal of Medicine*, (4), 262-271. Retrieved from <https://mail.journals.tma.uz/index.php/cajm/article/view/963>
5. www.cyberleninka.ru, 23-yanvar, 2025-yil.
 6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. "Qalqonsimon bez kasalliklari profilaktikasi". Toshkent: SSV Nashriyoti, 2022.
 7. Хомидов, Ф., Абдуллаева, Д., & Мадрахимов, Ж. (2024). Распространенность осложнений сахарного диабета 2 типа среди взрослых. *Вестник национального детского медицинского центра*, 4(2), 1-5.
 8. Matlubov M.M., Raximov A.U., Joniyev S.Sh. "Qalqonsimon bez kasalliklarida anesteziya (Monografiya)". Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, 2024.
 9. Хомидов , Ф., & Абдуллаева , Д. . (2024). ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ ГЛИКИРОВАННОГО ГЕМОГЛОБИНА И ИНСУЛИНОРЕЗИСТЕНТНОСТИ НА ПРОГНОЗ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛЕЧЕНИЯ У ПАЦИЕНТОВ С ДИАБЕТОМ 2-ГО ТИПА. *Наука и инновация*, 2(33), 37–39. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/scin/article/view/46116>
 10. Xudoyberganov S.X. "Yod tanqisligi - endemik buqoq patogenezida asosiy omil". "Nauchniy impuls" jurnali, 2023, 7(1), 45-50.
 11. Arslonov Y., Nazarov T. "Ichki kasalliklar". Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, 2010.
 12. Khamzaeva N.T, Matnaarova G. S, Saidkasimova N S, Abdullaeva F. O, & Nuritdinova D. Y. (2023). THE EFFECTIVENESS OF A NEW FOOD SUBSTANCE - A HARD GELATIN CAPSULE - «VIZION JUNIOR» IS BEING STUDIED IN CHILDREN WHO HAVE RECOVERED FROM THE CORONAVIRUS. *World Bulletin of Public Health*, 20, 41-45. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/2346>
 13. Toshtemirovna, K. N., Islamovna, S. G., & Sultanovna, M. G. (2023). The Effectiveness Of A New Food Substance-A Hard Gelatin Capsule-" Sedan Bark" Is Being Studied In Children Who Have Recovered From The Coronavirus. *British View*, 8(3).

ХУДУДИЙ КЛАСТЕРЛАШ ВА РЕСУРСЛАРДАН САМАРАЛИ Фойдаланишнинг иқтисодий аҳамияти

Улугбек Эркинович Қурбонов

*Ёшлар билан ишлари бўйича декан ўринбосари
Иқтисодиёт факультети Ўзбекистон миллий университети
Тошкент шаҳар Олмазор тумани университет кўчаси 4
Э-маил: kurbanovulug5@gmail.com*

Исоқов Абдулхафиз Дилмурод ўғли

*Иқтисодиёт тармоқлар ва сохалар 1-босқич талабаси
Иқтисодиёт факультети Ўзбекистон миллий университети
Тошкент шаҳар Олмазор тумани университет кўчаси 4
Э-маил: isoqovabdulhafiz33@gmail.com*

Аннотация

Мазкур мақолада ҳудудий кластерлашнинг моҳияти, унинг иқтисодий ривожланишдаги аҳамияти ва ресурслардан самарали фойдаланиш механизмлари таҳлил қилинган. Кластерлаш стратегик ёндашув сифатида иқтисодий фаолиятни тартибга солиш ва ҳудудларнинг рақобатбардошлигини оширишда муҳим ўрин тутди. Мақолада ҳудудий кластерлар орқали ресурсларни оқилона тақсимлаш, инфратузилмани яхшилаш ва инновацион ечимларни амалга ошириш каби масалалар муҳокама қилинган. Шунингдек, ҳудудий кластерлашнинг асосий механизмлари ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишга таъсири ҳам ўрганилган.

Калит сўзлар: ҳудудий кластерлаш, ресурслардан фойдаланиш, иқтисодий ривожланиш, рақобатбардошлик, инфратузилма, инновация.

Кириш

Ҳудудий кластерлаш иқтисодий ўсиш ва барқарор ривожланишни рағбатлантирувчи самарали ёндашувлардан бири сифатида эътироф этилмоқда. Бу жараён муайян ҳудудларда саноат корхоналари, илмий-тадқиқот марказлари ва инфратузилма лойиҳаларини бирлаштириб, улар ўртасида ҳамкорлик ва синергияни таъминлашга қаратилган. Табиий, молиявий ва инсон ресурслари чекланган ҳудудларда ресурсларни самарали тақсимлаш ва улардан оқилона фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, ҳудудий кластерлаш умумий муаммоларни ҳал қилиш ва ҳамкорликдан энг юқори самара олиш имконини беради.

Ҳудудий кластерлашнинг аҳамияти

Худудий кластерлаш ҳудудларнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик ривожланишида қуйидаги муҳим устунликларни беради:

1. Ресурслардан самарали фойдаланиш

Худудий кластерлар маҳаллий ресурслардан оқилона фойдаланиш имконини яратади. Бу, ўз навбатида, ишлаб чиқариш харажатларини қисқартириш ва самарадорликни оширишга имкон беради. Шунингдек, кластерларнинг инфратузилмаси ва хизматлари бўйича ҳамкорлик табиий ресурсларни тежашга ва улардан оқилона фойдаланишга имкон яратади.

2. Инновациялар ва технологиялар трансфери

Кластерлар яқин ҳамкорлик муҳитини шакллантириб, билимлар ва технологиялар алмашинувини тезлаштиради. Корхоналар ўртасидаги яқин алоқалар инновацияларни жорий қилиш, ишлаб чиқариш жараёнларини такомиллаштириш ва бозорга замонавий маҳсулотлар тақдим этиш имконини беради.

3. Рақобатбардошликни ошириш

Худудий кластерлаш маҳаллий корхоналарнинг рақобатбардошлигини кучайтиради. Хусусан, саноат ва хизматларнинг бир жойга жамланиши ҳудуд учун инвесторлар ва истеъмолчиларни жалб қилади. Бу эса маҳаллий маҳсулотлар ва хизматларнинг сифатини яхшилаш ҳамда уларнинг халқаро бозордаги мақеини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

4. Ижтимоий-иқтисодий фойдалар

Иқтисодий афзалликлардан ташқари, худудий кластерлаш ижтимоий фойда ҳам келтиради. Кластерларга асосланган тармоқлар янги иш ўринлари яратишга ва аҳоли даромадини оширишга ёрдам беради. Бу эса ҳудудларда яшаш шароитларини яхшилайти

Худудий кластерларни ташкил этиш механизмлари худудий кластерлашни ривожлантириш учун қуйидаги асосий механизмлар муҳим аҳамиятга эга:

Механизм Тавсиф

Инфратузилмани ривожлантириш Замонавий ва самарали инфратузилмани яратиш худудий кластерларни ташкил этишнинг асосий шarti ҳисобланади. Бу транспорт, алоқа ва энергия тизимларини ўз ичига олади.

Ҳукумат қўллаб-қувватлаши Давлат томонидан солиқ имтиёзлари, грантлар ва субсидиялар бериш орқали кластерларни қўллаб-қувватлаш мумкин. Шунингдек, инфратузилмага сармоя киритиш, илмий тадқиқотлар ва таълимга маблағ ажратиш кластерлар учун қулай шароит яратади.

Таълим ва кадрлар тайёрлаш Ихтисослашган таълим ва ўқув дастурлари орқали кластерларда фаолият юритаётган корхоналар учун малака оширилган кадрлар тайёрлаш имкони яратилади.

Хусусий сектор ҳамкорлиги Хусусий корхоналар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш кластерларни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Давлат ва хусусий сектор ўртасидаги шериклик ресурслар ва билимларни самарали тақсимлаш имконини беради.

Ушбу механизмлар ўзаро ҳамкорлик қилиб, кластернинг рақобатбардошлиги ва инновацияларга йўналтирилган фаолиятини таъминлайди.

Ресурслардан самарали фойдаланиш йўналишлари

Худудий кластерлар орқали ресурслардан самарали фойдаланиш куйидаги йўналишларда ўз аксини топади:

1. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш

Худуднинг табиий ресурсларини қайта ишлаш ва энергия тежамкор технологияларни қўллаш орқали улардан самарали фойдаланиш мумкин. Табиий ресурсларни қайта ишлаш орқали чиқиндиларни камайитириш ва экологик зарарни чеклаш таъминланади.

2. Инсон ресурсларини ривожлантириш

Малакали кадрлар худудий кластерларнинг муваффақияти учун асосий ресурс ҳисобланади. Касбий таълим ва малака ошириш дастурларини ривожлантириш орқали худудларда юқори даражадаги меҳнат ресурслари яратилади.

3. Молиявий ресурсларни тақсимлаш

Худудий кластерлар кичик ва ўрта бизнесларни қўллаб-қувватлашда молиявий манбаларни самарали тақсимлаш имконини беради. Бу бизнесларга инновацияларни жорий этиш, ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва кластернинг умумий ривожланишига ҳисса қўшиш имконини беради.

Хулоса

Худудий кластерлаш ва ресурслардан самарали фойдаланишнинг иқтисодий механизмларини такомиллаштириш худудларнинг барқарор ривожланиши ва рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим ўрин тутади. Инфратузилмани ривожлантириш, инновацияларни жорий қилиш ва давлат-хусусий шерикликни мустаҳкамлаш орқали худудларда юқори иқтисодий натижаларга эришиш мумкин. Шу боис, ҳукумат ва хусусий сектор худудий кластерлашни рағбатлантириш учун биргаликда ҳаракат қилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бобоев, С. (2022). “Худудий кластерлашнинг иқтисодий самарадорлиги.” Иқтисодий таҳлил журнали, 34(1), 45-56.
2. Давронов, Н. (2021). “Ресурслардан самарали фойдаланиш усуллари.” Барқарор ривожланиш таҳлиллари, 29(3), 12-25.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони (2020). “Худудий ривожланиш стратегиялари.” Ҳукуматнинг расмий ҳужжатлари.

AMIR SHOHMUROD - BUXORONING ADOLAT VA DINDORLIKDA TENGSIZ HUKMDORI

Lutfilloyeva Muattar Umidillo qizi

*O'zbekiston Milliy Universiteti "Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(Ma'naviyat asoslari)" mutaxassisligi magistranti.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoroning mang'it amirlari orasida alohida mavqega ega bo'lgan Amir Shohmurodning shaxsi, davlat arbobi sifatidagi faoliyati hamda insoniy fazilatlarini haqidagi ayrim jihatlari tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqot natijalari asosida ko'rib chiqildi. Shuningdek Amir Shohmurodning hukmdor bo'lishiga qaramay darveshona hayot kechirishi hamda oddiy xalq mehrini qozona olganligi bilan bog'liq tarixiy jarayonlar bir qator manbalar tahlili asosida ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены личность Амира Шахмурода, который занимал особое место среди мангытских эмиров Бухары, его деятельность как государственного деятеля, а также некоторые аспекты его человеческих качеств на основе исторических источников и результатов научных исследований. Также раскрыты исторические процессы, связанные с тем, что, несмотря на статус правителя, Амир Шахмурод вел жизнь дервиша и сумел завоевать любовь простого народа, опираясь на анализ ряда источников.

Annotation: This article examines the personality of Amir Shahmurad, who held a special place among the Manghit emirs of Bukhara, his activities as a statesman, and certain aspects of his human qualities based on historical sources and the results of scientific research. It also reveals historical processes related to how Amir Shahmurad, despite being a ruler, led a dervish-like life and managed to win the affection of ordinary people, based on the analysis of several sources.

Kalit so'zlar: amir, hukmdor, Shohmurod, darvesh, Doniyolbiy, davlat, boshqaruv, manba, shariat.

Buxoroda hukmronlik qilgan mang'itlar sulolasining eng nufuzli hukmdori Amir Shohmurodning shaxsi, hayoti hamda hukmronlik davrida olib borgan islohotlari diqqatga sazovordir. Amir Shohmurodning tarjimai holi va ijtimoiy faoliyati, tarixdagi o'zni fanda hozirga qadar to'liq o'rganilmagan.

Bir qancha tarixchilar tomonidan mavzuga oid ba'zi tadqiqotlar olib borilgan. Qahramon Rajabov, Akbar Zamonov, Jamoliddin Abdukarimov va yana bir qancha tarixchilar tomonidan mavzuga oid tadqiqotlar olib borilgan. Mazkur maqolada ham Amir Shohmurodning shaxsiyati va faoliyatiga doir masalalar tadqiq etilgan.

Buxorodagi mang'itlar sulolasining yirik vakillaridan biri Amir Shohmurod zamondoshlari tomonidan Amiri Ma'sum, Amiri Kabir, Amiri G'oziy, Amiri Jannatmakon, Amiri Valiy va Ikkinchi Umar kabi faxrli nomlar bilan atalgan taniqli davlat arbobi hisoblanadi.

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori Akbar Zamonovning Muhammad Yaqub Buxoriyning asariga tayanib yozishicha, amir Doniyoldan: amir Shohmurod, Sultonmurod qo'shbegi, To'xtamish qo'shbegi, Fozilbiy, Darveshbiy, Mahmudbiy, Umarbiy, Rustam miroxur, Rajab Alibek, Muhammad Yusufbek, O'ljabek, Muhammad Yaqub Buxoriy ismli 12 nafar o'g'il farzand qoladi¹. ("Tarixi Turkiston" asarida o'g'illari 11 nafar, "Muntahab ut-tavorix" asarida 5 nafar deb keltirilgan.)

Shohmurodning tarbiyasi bilan otasi jiddiy shug'ullangan. Shohmurod yoshligida Shayx Muhammad Safar, Hoji Habibullo va Buxoroning boshqa mashhur ulamolaridan mukammal diniy tarbiya olgan. Buxoro madrasalarida o'qigan. U shariat va tariqatni puxta o'rgangan. Tasavvuf ta'limoti bilan jiddiy shug'ullanib o'zi ham madrasada dars bergan. Shohmurod ona tili va turkiy o'zbek tilidan tashqari arab va fors tillarini ham mukammal bilgan². Shohmurod yaxshi tarbiya ko'rgan bilimli inson bo'ganligi uchun ham xalq orasida obro'si baland bo'lgan.

Doniyolbiy otaliq hukmronligining so'nggi yillarida keksayib davlatni boshqarishga qiynalib qoladi, natijada mamlakatda tartibsizliklar va og'ir soliqlar natijasida xalqning ahvoli og'irlashdi. Bundan foydalangan ba'zi yirik amaldorlar aholiga nisbatan zulmni kuchaytirib yuboradi. O'z navbatida bu holat diniy va dunyoviy ilmdan yaxshi xabari bo'lgan Shohmurodni befarq qoldirmaydi.

"Tarixi Turkiston" asarida keltirilishicha, bir kuni Shohmurod To'ra otasiga arz qilib, hamma mamlakat qo'shbegi tasarrufiga o'tib qolgani, xalq aziyat chekayotgani haqida so'zlab, "Bizlar muhtojlik ahvolotidamiz, nima iloj bo'lur?" – deganda amir Doniyol "Men ham bu ishni bilaman, lekin chorasidan ojizman", - deb javob beradi. Shunda Shohmurod bu muammoni hal qilishni o'z zimmasiga oladi. Manbalarda aytilishicha Shohmurod Qo'qondan elchi kelganini bahona qilib qo'shbegini saroyga mashvarat uchun chaqirtiradi. Saroydagi maxsus xonalardan birida uni jallod kutib turadi. Shu tariqa davlat qo'shbegi qornidan chavoqlanib o'ldiriladi. Oradan ko'p vaqt o'tmay qozi sayyid Nizomiddin ham xuddi shu ahvolga tushadi. Xullas, ushbu zolim amaldorlarni qatl etish voqeasi xalq orasida Shohmurodning obro'sini oshirib yuboradi³.

Muhammad Hakimxon To'raning "Muntaxab at-tavorix" asarida keltirilishicha, Doniyol otaliq bir necha yil hukmronlik qilib nihoyat og'ir bir xastalikka yo'liqadi va shuning orqasidan vafot etadi. Uning farzandlari orasida jahondorlik alomatlarini faqat

¹ Zamonov A, Abdulkarimov J. Buxoroning darvesh hukmdori haqida ba'zi mulohazalar. – Toshkent: "O'tmishga nazar", 2020. – 11-19 b.

² Rajabov Qahramon. Amir Shohmurod yohud "amiri ma'sum" – Buxoro mavjlari, 2006. – 36-38 b.

³ Mirzo Olim Maxdum Hoji. Tarixi Turkiston. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. – 242b.

Shohmurodbiy peshonasida yarqirab turar, ammo u o`sha kezlarda fakru fano tariqati yo`liga kirib, Buxoro ko`chalarida piri topshirig`iga ko`ra hammollik qilib yurardi. Amirlar bir og`izdan maqullab 1198/1883-84-yili Shohmurodbiyni hukumat tepasiga ko`tardilar⁴. Amir Shohmurodning amir taxtidan ko`ra darveshlikni Afzal bilganligi, Buxoro amiri bo`lganidan keyin ham darveshlik odatlaridan voz kechmaganligi uni boshqa mang`it amirlaridan ajratib turadi va juda ma`naviyatli hukmdor ekanligidan darak beradi.

Mang`itlar sulolasining yirik vakillaridan biri hisoblangan amir Shohmurod hokimiyat tepasiga kelgach o`zidan oldingi “soxta xonlar”ni va xon unvonini bekor qilib o`zini amir deb e`lon qiladi. Amirlik unvoni asosan qo`shin boshliqlari va joylardagi turli harbiy vakillarga berilgan bo`lsa, Muhammad Rahimbiy davriga kelib amir unvoniga ega bo`lgan birorta mansabdor shaxs qolmagan, ushbu unvon ilgari amalda bo`lgan amir-beklik unvonidan farqli o`laroq, xalifalik maqomi “Amir ul-mo`minin” sifatida talqin etilgan edi. Shohmurod davlat boshlig`i-amirlik unvonini ta`sis etar ekan, ushbu unvonning o`zbek va mo`g`ul urug`lari an`analari bilan emas, balki shariyat qoidalari asosida yuzaga kelganini asoslab beradi va shu davrdan boshlab mamlakat rasmiy Buxoro amirligi deb atala boshlandi⁵. Amir Shohmurod Buxorodagi mang`itlar sulolasi ichida birinchi bo`lib “amir” unvonini qabul qilgan hukmdor hisoblanadi.

Amir Shohmurod faoliyatining ilk yillarida Eron shohi Nodirshoh Afshorning harbiy yurishlari natijasida bosib olingan Amudaryoning chap sohilidagi mulklarni qayta qo`lga kiritib, bu hududlar amirlikka bo`ysundiriladi. Ya`ni, 1788-yil Buxoro amirligi tarkibiga mashhur Chohar viloyati (To`rt viloyat) bo`lgan andxo`y, Shibirg`on, Saripul, Oqcha viloyatlari qaytariladi. Buxoro amirligiga markazi Marv bo`lgan hozirgi Turkmanistonning yirik hududlari ham kiritiladi⁶. Markaziy hokimiyatni mustahkamlash uchun ukalarining har biriga bittadan viloyat hokimligini berib, amirlikdagi siyosiy tarqoqlikni tugatadi.

Shohmurod Buxoro amiri bo`lgach faol ichki va tashqi siyosat olib brogan. Ichki siyosatda u avvalo shariat qoidalari asosida davlatni adolat bilan boshqarishga va Buxorodagi turli elatlarni markaziy hokimiyat atrofida jipslashtirishga intilgan. Markaziy hokimiyatga qarshi chiqqan Urgut, Shahrisabz, Hisor, O`ratepa, Xo`jand hokimlarining o`zboshimchaligi ya`ni separatistik siyosatiga qarshi izchil kurashgan. Vaqf mulklarini tartibga keltirib masjidlarga yangi imom va muazzinlar, madrasalarga mudarrislar, ziyoratgohlarda shayxlar tayinlagan hamda ular ustidan nazorat o`rnatgan.

⁴ Muhammad Hakimxon To`ra. Muntaxab at-tavorix. Fors-tojik tilidan tarjima, muqaddima, izohlar muallifi Sh.Vohidov. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 716b.

⁵ Zamonov A, Abdukarimov J. Buxoroning darvesh hukmdori haqida ba`zi mulohazalar. – Toshkent: O`tmishga nazar, 2020. – 11-19b.

⁶ Zamonov A, Egamberdiyev A. Buxoro amirligi tarixi (XVIII asr o`rtalari – XIX asr o`rtalari). – Toshkent: Tamaddun, 2022. – 48b.

Soliq tizimi, qozixonalar va qo`shin faoliyati ham shariat asosida qayta tashkil qilingan⁷. Amir Shohmurod amalga oshirgan bu tadbirlar natijasida mamlakatda tartib o`rnatilgan.

Qahramon Rajabovning manbalarga tayanib yozishicha Amir Shohmurod 1785-yilda amirlik hududida pul islohotini o`tkazib, sof kumush va oltindan tangalar zarb qildirgan. Ushbu tangalarda ilk marta “amir” unvoni tilga olingan. Bu o`rinda “amir” so`zini “amir ul-mo`minin” – “mo`minlar amiri” ma`nosida sharhlash mumkin. Buxoro amirlari aynan Shohmurod davridan boshlab arab xalifalari va Usmonli turk sultonlari singari o`zlarini butun musulmon dunyosining diniy hukmdori hisoblab, “Buxoro – islom dinining tayanchi va qudrati” degan fikrga tayanganlar. Amir Shohmurod bundan tashqari, moliyaviy, ma`muriy, sud va harbiy sohalarda ham kata islohotlarni amalga oshirgan. U muxtasib (rais) mansabi va qo`shinda qoziaskar lavozimini joriy etgan. Shuning uchun ham zamondoshlari va kelajak tarixchilari Shohmurodni “Amiri ma`sum” – “Begunoh amir” va “Umari soniy” – “Ikkinchi Umar”, “G`oziy” unvonlari bilan tiga olishadi. Bundan tashqari Shohmurodni yoshligida otasi tomonidan “Begijon” deb e`zozlanganligini sharqhunos olim German Vamberi “Buxoro yohud Movarounnahr tarixi” (Sankt-Peterburg, 1873) kitobida ta`kidlab o`tadi⁸.

Muntaxab ut-tavorix asarida Amir Shohmurodning tashqi siyosati haqida quyidagi ma`lumotlar keltirilgan:

“Hukumati davomida biror soat davlat ishidan bexabar bo`lmadi. O`zbek amirlari orasida, balki, dunyoning hech yerida dindorlik va insoflilikda unga o`xshagani hech bir zamonda bo`lmagan. Ko`p vaqtini shia ahliga qarshi urushlarda o`tkazdi. Bu yo`lda otining tuyog`i Mashxaddan o`tib, to Qadamjo nohiyasigacha ytgan edi. O`sha paytda Marvi Shohijahonda Eron hokimi Boboxon axta tomonidan noiblikka qo`yilgan Bayramalixon hokimlik qilardi. Shohmurodbiy bu mamlakat ustiga bostirib borgach, bir hamla bilan Marvi Shohijahonni egalladi. Juda ko`p shialarni o`ldirib, Bayramalixonning qo`li va kelinu nabiralarni asir qilib Buxoroga olib keldi. Bayramalixonning esa boshini kestirdi⁹. Amir Shohmurodning ichki va tashqi siyosatda amalga oshirgan islohotlari natijasida mamlakatda birmuncha osoishtalik taminlanib davlatning markazlashivuga olib keldi.

Amir Shohmurod hukmronlik qilgan 15 yil ichida Buxoro va Samarqandda ko`plab madrasalar, masjidlar, xonaqolar va turli binolar qurilgan. Xususan, Zarafshon vodiysidagi dehqonchilikka katta e`tibor qaratilib, Zarafshon daryosidan Qozonariq, Tayman arig`i, To`g`uzariq degan ariqlar, Oqdaryo va Qoradaryodan yangi ariqlar

⁷ Rajabov Q. Amir Shohmurod yoxud “amiri ma`sum”. – Buxoro mavjlari, 2006 №1 – 37b.

⁸Rajabov Q. Amir Shohmurod yoxud “amiri ma`sum”. – Buxoro mavjlari, 2006 №1 – 37b.

⁹ Muhammad Hakimxon To`ra. Muntaxab at-tavorix. Fors-tojik tilidan tarjima, muqaddima, izohlar muallifi Sh.Vohidv. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 21b

chiqarilgan hamda boshqa sug'orish inshootlari qurilgan¹⁰. Shohmurod xalq manfaatlarini o'ylagan oliyhimmat hukmdor bo'lgan.

Akbar Zamonov manbalarga tayangan holda Amir Shohmurodning shaxsiy hayoti va fazilatlari haqida quyidagi ma'lumotlarni keltiradi: "Ahmad Donishning qayd etishicha: "Amir Shohmurodning kundalik yeydigan taomlari quruq non va bir kosa suv bo'lgan". Boshqa bir tarixchi Muhammad Hakimon To'ra: "Shohmurodbiyning yeydigan taomlari kishi yeydigan darajada bo'lmay, o't – o'lan, sut-qatiq va dukkakli o'simliklar bilan taomlangan" ligini yozgan. U har o'n besh kunda bir marta juz'I jon (g'ayriddinlardan olinadigan to'lov) solig'idan yig'ilgan mablag' hisobidan chorak go'sht olib, o'z ayoliga nafaqa qilar edi. Davlat amaldorlari va avomning to'ylariga bormas, hadyalar qabul qilmas edi.

O'rta Osiyoga tashrif buyurgan vengriyalik sayyoh Armeniy Vamberi o'zining "Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi" asarida ushbu hukmdor to'g'risida ba'zi salbiy fikrlar yozgan bo'lsada, uning oliyjanobligini ham tan olgan. Amiri ma'sum otasidan qolgan merosdan voz kechib: "Ommaga xayr tarqatuvchilarga beringlar, meros moli bilan qo'limni kir qilishni xohlamayman, bu molar kimlardan yig'ilgan bo'lsa, shularga qaytarilsin, iloji boricha mukofot tarzida berilsin", deydi va keyin otasining hukmronlik davridagi falokatlar uchun butun xalqdan uzr so'raydi"¹¹.

Amir Shohmurod 1800-yil 30-noyabrda vafot etgan. Tarixchi Muhammad Hakimxon To'raning "Muntaxab at-tavorix" asarida Shohmurodning vafoti sababi haqida shunday ma'lumot keltirilgan: "Shohmurodbiy boshiga yana Xo'jandni bosib olish hoy-u havasi tushib, katta qo'shin bilan viloyat kelinchagi tomon yo'naldi. Bir necha masofani bosib o'tgach, ul shaharni uzukning qoshidek o'rtaga oldi. Xudoyorbiyning to'ng'ich o'g'li Bekmurodbiy o'q-u to'fang otishga mashg'ul bo'ldi. Uch kundan so'ng Shohmurodbiy Ho'qand tomondan vahimaga tushib, qaytib ketdi. Ammo, Xo'jandning xos-u omi va qishloqlarini talon-taroj qilib, aholisini Samarqandga ko'chirib ketdi. Tun yarmidan oqqanda esa Shohmurodbiy u yerdan ham ko'chib, Jizzaxga keldi. Shohmurodbiy Xo'janddan ko'chirib keltirilgan odamlarni Samarqandga joylashtirdi va ularni Samarqandni obod qilish ishlariga buyurdi. O'zi esa Buxoro tomonga qaytdi. Bu so'fi sifat amirning karomatli va odatdan tashqari ishlaridan biri shu bo'ldiki, o'sha Xo'jand safaridan qaytishda kasalga chalingach, ko'rgan odamiga qarab "bizning ishimizni valiylar sultoni Muslihiddin Xo'jandiy bir yoqlik qildi. Tag'in xudo biladiyu, bu kasaldan tuzalmasam kerak", degan ekan. Ittifoqan bir necha kundan so'ng, 1212-yili (1800) haqning chaqiruv xitobiga "labbayka" deya javob berdi"¹².

¹⁰Rajabov Q. Amir Shohmurod yoxud "amiri ma'sum". – Buxoro mavjlari, 2006 №1 – 38b.

¹¹ Zamonov A, Egamberdiyev A. Buxoro amirligi tarixi (XVIII asr o'rtalari – XIX asr o'rtalari). – Toshkent: Tamaddun, 2022. – 52b.

¹² Muhammad Hakimxon To'ra. Muntaxab at-tavorix. Fors-tojik tilidan tarjima, muqaddima, izohlar muallifi Sh.Vohidv. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 47-48b

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Amir Shohmurod Buxoro amirligi tarixida o'z o'rniga ega bo'lgan yirik davlat arbobi va ma'rifatparvar hukmdor edi. U yirik davlat egasi bo'lishiga qaramay pichoq qini yasab halol mehnati bilan oila boqqan. Muhammad Hakimxon to'ra tabiri bilan aytganda "o'zbek xonlari va amirlari orasida, balki, dunyoning hech qayerida dindorlik va insoflilikda unga o'xshagani hech bir zamonda bo'lmagan". Amir Shohmurod hukmronligi davrida davlatda tinchlik va osoishtalik o'rnatilib, amirlik hududi gullab-yashnadi. Shohmurod o'zining yuksak e'tiqod va iymoni bilan davlatni boshqardi. Ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy sohalarda islohotlar o'tkazib adolatli va xalq suygan hukmdorga aylingan.

DORI MODDALARINI ORGANIZMGA YUBORISH VA CHIQARISH YO'LLARI

Nizomova Muslimaxon Egamberdi qizi

Namangan viloyati Norin tumani

Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi.

Fan: Farmakologiya va retseptura asoslar

Elektron pochta; bahridinnizomov5@gmail.com

Tel; +998507082622. +998976262112

Annotatsiya: Ushbu maqola dori moddalarini organizmga yuborish (administratsiya) va chiqarish (eliminatsiya) yo'llarini o'rganadi. Dori vositalarini yuborish yo'llari, masalan, enteral (og'iz orqali, sublingval, rektal), parenteral (vena ichiga, mushak ichiga, teri ostiga, teri ichiga), inhalyatsion, transdermal va topikal yo'llar batafsil ko'rib chiqilgan. Shuningdek, dori moddalarining organizmdan chiqarilish yo'llari, jumladan buyraklar, jigar, o'pka va boshqa yo'llar ham tahlil qilingan. Maqolada dori moddalarini yuborish va chiqarish yo'llarining farmakokinetikaga, terapevtik samaradorlikka va toksiklikka ta'siri muhokama qilingan. Maqolaning asosiy maqsadi – dori vositalarini to'g'ri tanlash va ularni yuborish yo'llarini aniqlash, shuningdek, ularning chiqarilish mexanizmlarini tushunishning ahamiyatini ko'rsatishdir.

Kalit so'zlar: Dori moddalar, Administratsiya, Eliminatsiya, Enteral, Parenteral, Biodostupnost, Farmakokinetika, Buyraklar, Jigar, Metabolizm, Terapevtik samaradorlik, Toksiklik.

Kirish

Farmakologiyada dori moddalarining ta'sirini tushunish nafaqat ularning molekulyar mexanizmlarini o'rganishni, balki organizmga kirish va undan chiqish yo'llarini ham o'z ichiga oladi. Dori moddalarining organizmga yuborilishi (administratsiya) va chiqarilishi (eliminatsiya) ularning terapevtik samaradorligi, toksikligi va umumiy farmakokinetik xususiyatlarini belgilaydi. Ushbu maqolada biz dori moddalarini organizmga yuborishning turli yo'llari va ularning afzalliklari, shuningdek, dori moddalarining organizmdan chiqarilish usullarini ko'rib chiqamiz.

Dori Moddalarini Organizmga Yuborish Yo'llari

Dori moddalarini organizmga yuborish yo'llari ularning ta'sirini boshlanishi, davomiyligi va tizimli biodostupnosti kabi xususiyatlariga sezilarli ta'sir qiladi. Asosiy yuborish yo'llari quyidagilardan iborat:

1. Enteral Yo'l:

- **Og'iz Orqali (Peroral):** Bu eng keng tarqalgan yo'l bo'lib, dori moddasi og'iz orqali qabul qilinadi va oshqozon-ichak traktidan so'riladi. Afzalliklari: qulay, arzon va invaziv emas. Kamchiliklari: so'rilish darajasi o'zgaruvchan bo'lishi, ba'zi dorilar uchun mos kelmasligi (masalan, kislotali muhitda buziladigan dorilar) va birinchi o'tish metabolizmiga duchor bo'lishi mumkin.
- **Sublingval/Bukkal:** Dori moddasi til ostiga yoki yonoq ichiga qo'yiladi va shilliq qavat orqali so'riladi. Afzalliklari: birinchi o'tish metabolizmini chetlab o'tish, tezroq so'rilish. Kamchiliklari: faqatgina yuqori yog'da eruvchan va kuchli dorilar uchun mos.
- **Rektal:** Dori moddasi rektum orqali yuboriladi. Afzalliklari: og'iz orqali qabul qilish imkoni bo'lmaganda qo'llash, qisman birinchi o'tish metabolizmini chetlab o'tish. Kamchiliklari: noqulaylik, so'rilish darajasi o'zgaruvchan bo'lishi mumkin.

2. Parenteral Yo'l:

- **Vena Ichiga (Intravenoz, IV):** Dori moddasi to'g'ridan-to'g'ri qon oqimiga yuboriladi. Afzalliklari: 100% biodostupnost, tez ta'sir boshlanishi, dozani aniq nazorat qilish. Kamchiliklari: invaziv, infeksiya xavfi yuqori, qo'llash uchun malaka talab etiladi.
- **Mushak Ichiga (Intramuskular, IM):** Dori moddasi mushak ichiga yuboriladi. Afzalliklari: IV yo'lga nisbatan osonroq qo'llash, ta'sirning sekinroq boshlanishi. Kamchiliklari: og'riq, so'rilish tezligi o'zgaruvchan.
- **Teri Ostiga (Subkutan, SC):** Dori moddasi teri osti yog' to'qimasiga yuboriladi. Afzalliklari: tezroq so'rilish, qulay qo'llash. Kamchiliklari: so'rilish tezligi IM yo'lga qaraganda sekinroq.
- **Deri Ichiga (Intradermal):** Dori moddasi teri ichiga yuboriladi. Afzalliklari: diagnostik testlar uchun mos. Kamchiliklari: kichik miqdordagi dorilar uchun qo'llaniladi.

3. Boshqa Yo'llar:

- **Inhalyatsion:** Dori moddasi nafas olish yo'llari orqali yuboriladi. Afzalliklari: o'pka kasalliklari uchun mos, tez ta'sir. Kamchiliklari: uskunalar talab etiladi, so'rilish darajasi o'zgaruvchan.
- **Transdermal:** Dori moddasi teri orqali so'riladi (patchlar). Afzalliklari: uzoq muddatli ta'sir, qulay qo'llash. Kamchiliklari: so'rilish tezligi o'zgaruvchan, faqat yog'da eruvchan dorilar uchun mos.
- **Topikal:** Dori moddasi teri yoki shilliq pardalarga mahalliy qo'llaniladi (krem, malham). Afzalliklari: mahalliy ta'sir, tizimli nojo'ya ta'sirlar kam. Kamchiliklari: faqatgina teri kasalliklari uchun mos.

Dori Moddalarining Organizmdan Chiqarilish Yo'llari

Dori moddalarining organizmdan chiqarilishi (eliminatsiyasi) ularning ta'sirini to'xtatish va toksiklikning oldini olish uchun muhim jarayondir. Asosiy chiqarilish yo'llari quyidagilardan iborat:

1. Buyraklar Orqali:

- **Filtrlash:** Buyraklar qonni filtrlash orqali kichik molekulali dori moddalarini chiqaradi.
- **Sekreksiya:** Buyrak naychalari orqali dori moddalari qondan chiqariladi.
- **Reabsorbsiya:** Ba'zi dori moddalari buyrak naychalaridan qayta qonga so'riladi.

2. Jigar Orqali:

- **Metabolizm:** Jigar fermentlari dori moddalarini metabolizatsiya qilib, ularni suvda eriydigan va chiqarilish uchun mos holatga keltiradi.
- **O't Orqali:** Ba'zi dori moddalari o't bilan birga ichakka chiqariladi va najas orqali eliminatsiya qilinadi.

3. O'pka Orqali:

- Ba'zi uchuvchan dori moddalari nafas orqali chiqariladi.

4. Boshqa Yo'llar:

- **Teri orqali (terlash)**
- **So'lak orqali**
- **Ko'krak suti orqali**

Xulosa

Dori moddalarini organizmga yuborish va chiqarish yo'llari ularning farmakokinetikasida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yuborish yo'li dori moddasining ta'sirini boshlanishi, davomiyligi va biodostupnostini belgilasa, chiqarilish yo'llari uning organizmdan eliminatsiya qilinishini ta'minlaydi. Dori vositalarini to'g'ri tanlash va ularni yuborish yo'llarini aniqlash, shuningdek, ularning chiqarilish mexanizmlarini tushunish, terapevtik samaradorlikni maksimal darajaga yetkazish va toksiklikning oldini olish uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1. Rang and Dale's Pharmacology** (9th Edition). H. P. Rang, M. M. Dale, J. M. Ritter, R. J. Flower, G. Henderson. Elsevier Health Sciences, 2020.
Izoh: Farmakologiya bo'yicha keng tarqalgan darslik. Dori vositalarining farmakokinetikasi, yuborish yo'llari va ularning ta'siri haqida batafsil ma'lumotlar beradi.
- 2. Lippincott's Illustrated Reviews: Pharmacology** (7th Edition). Mary J. Mycek, Richard A. Harvey, Pamela C. Champe. Wolters Kluwer Health, 2019.
Izoh: Farmakologiya bo'yicha vizual darslik. Dori vositalarining farmakokinetikasi va ularning yuborish yo'llari yuzasidan oson tushuniladigan ma'lumotlar beradi.

3. **Maxsus Adabiyotlar:**

4. **Pharmacokinetics Made Easy.** D. J. Birkett. McGraw-Hill Australia, 2007.

Izoh: Farmakokinetikani tushunish uchun qulay qo'llanma. Dori vositalarining so'rilishi, taqsimlanishi, metabolizmi va chiqarilishi haqida tushunarli ma'lumotlar beradi.

5. **Drug Delivery and Targeting.** Robert Langer. 2022.

Izoh: Dori vositalarini yetkazib berish texnologiyalari, turli yuborish yo'llari, va maqsadli yetkazish strategiyalari haqida ma'lumotlar beradi.

INTRODUCTION OF PATIENTS WITH CYSTIC OCCURRENCES IN ADOLESCENT AGE.

*Kodirova Ziyodakhon Avazbek qizi – student,
Eurasian Multidisciplinary University, Tashkent, Uzbekistan.
Akramova Nozima Akramovna - Scientific supervisor, PhD, professor of the
Department of Surgery at Eurasian Multidisciplinary University,
Tashkent, Uzbekistan.*

Testicular cystic formations in adolescents are a rare but clinically significant pathology that requires an individual approach to diagnosis and treatment. This paper analyzes modern scientific data and clinical observations regarding the management of adolescents with this pathology. The main attention is paid to the use of ultrasound as the main method of diagnosis and the determination of criteria for choosing between conservative treatment and surgical intervention. The results of the study confirm that dynamic observation is effective in most cases, while surgical treatment is required only with pronounced symptoms or a high risk of complications. The work highlights the need for further study of this issue in order to develop unified patient management protocols.

Keywords. Testicular cystic formations, adolescence, diagnosis, ultrasound, conservative treatment, surgery, epididymal cyst, spermatocele, management tactics, complications.

Introduction.

Testicular cystic formations in adolescents are benign neoplasms that occur in the tissues of the testicle or its epididymis. Among the most common types of such formations are epididymal cysts and spermatocele. These conditions are often asymptomatic, but in some cases they can cause pain, discomfort or aesthetic anxiety.

This topic becomes especially important in adolescence, since it is during this period that the active physiological development of the reproductive system takes place. Incorrectly selected diagnostic or treatment tactics can lead to adverse consequences, including impaired reproductive function or the development of psychological problems in the patient. Modern diagnostic methods such as ultrasound and the growing possibilities of minimally invasive surgery can significantly improve treatment outcomes. However, there are still no uniform standards for the management of patients with testicular cystic formations, which makes it difficult to choose the optimal tactics in each case.

The purpose of this study is to analyze modern data and methods used for the diagnosis, treatment and follow-up of adolescent patients with testicular cystic formations, as well as to identify the most effective approaches to their management.

Materials and methods.

To conduct the study, materials from various sources were used, including the international databases of scientific publications Google Scholar, Scopus and PubMed. The focus has been on articles and reviews published over the past 10 years to ensure that the scientific base is relevant and up-to-date. Materials related to the epidemiology, pathogenesis, methods of diagnosis and treatment of testicular cystic formations in adolescents were studied.

As part of the clinical analysis, the data of medical records of adolescents who sought medical care for testicular cystic formations were analyzed. The study covered the period from 2020 to 2024 and included information on more than 100 patients from several multidisciplinary medical centers. Particular attention was paid to data on anamnesis, clinical manifestations, diagnostic results and treatment tactics.

Diagnostic measures included ultrasound (ultrasound) as the main method of visualization of cystic formations. Ultrasound was used to assess the size, structure, location and nature of cystic changes, as well as to exclude other pathologies. Laboratory tests were carried out in cases of suspected inflammatory or infectious processes.

Treatment of patients varied depending on the size of the cysts, the presence of symptoms, and the risk of complications. In most cases (70%), dynamic observation was carried out with periodic ultrasound examinations to monitor the state of the formation. In patients with severe symptoms, large cysts, or a high risk of complications, surgery has been used. The main method of surgical treatment involved minimally invasive approaches such as aspiration of the cyst contents or its complete removal.

The data obtained were processed using statistical analysis methods. A comparative analysis of the effectiveness of various treatment tactics was carried out, as well as an assessment of the risks of complications and the likelihood of recurrence of cystic formations. All stages of the study were carried out in accordance with ethical standards and approved by the local ethics committee of medical institutions.

The approach to the study included a combination of theoretical analysis of scientific literature and practical clinical experience, which made it possible to obtain objective and clinically significant results.

Results.

As a result of the study, it was revealed that testicular cystic formations in adolescents are most often benign and asymptomatic. Analysis of medical records showed that in most cases (about 70%) patients sought medical help due to the

accidental discovery of cysts during a preventive examination or due to parental concern. In the remaining 30% of patients, the main reasons for referrals were pain, discomfort, or enlargement of the scrotum.

Diagnostic measures confirmed the high informative value of ultrasound examination (ultrasound). Ultrasound made it possible not only to accurately determine the size, localization and structure of the formation, but also to exclude other possible pathologies, such as varicocele, hydrocele or testicular tumors. Laboratory studies in most cases did not reveal abnormalities, which confirmed the benign nature of cystic formations.

When evaluating treatment tactics, it was found that dynamic observation is effective in cases of asymptomatic cysts. Patients under observation underwent regular ultrasound examinations, which confirmed the absence of cystic growth or their regression. Only 5% of patients initially followed up required follow-up surgery due to progression of symptoms or increase in cyst size.

Surgical treatment was performed in 30% of patients, mainly with symptomatic or large cysts. Minimally invasive methods, such as aspiration of the contents or complete removal of the cyst, have been shown to be highly effective. In 95% of patients after surgery, no recurrences or complications were noted. Only 5% of patients experienced minor postoperative complications, such as swelling or short-term pain, which were successfully managed by conservative therapy.

The overall analysis of the results demonstrated that the right treatment tactics can achieve a high level of patient and parental satisfaction, minimize the risk of complications and ensure the preservation of reproductive function. These findings highlight the importance of treating each patient individually, taking into account the age, size of the formation, clinical manifestations, and the wishes of the patient or their parents.

Conclusions.

The study showed that testicular cystic formations in adolescents are benign conditions that in most cases do not require active intervention. The main diagnostic method is ultrasound, which is highly accurate and safe, allowing you to differentiate cystic formations from other pathologies of the scrotum. Dynamic observation is recommended for patients with an asymptomatic course of the disease, which avoids unnecessary surgical interventions.

Surgical treatment is justified only in the presence of symptoms, significant cysts or their rapid enlargement, as well as in the presence of psychological discomfort in the patient. Minimally invasive surgical techniques have demonstrated high efficacy and low risk of complications, making these approaches preferable in adolescence.

An individual approach to the choice of treatment tactics is of particular importance. It should take into account the clinical manifestations, the age of the

patient, the features of the anatomy and reproductive plans in the future. An important aspect is also the psychological support of adolescents and their parents, which helps to reduce the level of anxiety associated with this pathology.

The results of the study emphasize the need for further study of the problem of testicular cystic formations in adolescents, including large-scale multicenter studies. This will allow the development of uniform standards for diagnosis, treatment and monitoring, which, in turn, will ensure more effective and safe management of patients with this pathology.

References:

1. Омаров, М. Г., Тарусин, Д. И., Румянцев, А. Г., & Горкин, С. А. (2005). Воспалительные заболевания в детской андрологической практике. *Лечащий врач*, (10), 70-73.
2. Бондаренко, С. В., & Тарусин, Д. И. (2005). Поражения семявыносящих путей у детей и подростков. *Андрология и генитальная хирургия*, 6(1), 6-16.
3. Разумовский, А. Ю., Гераськин, А. В., & Дронов, А. Ф. (2010). Эндоскопическая хирургия у детей: современное состояние и перспективы. *Российский вестник детской хирургии, анестезиологии и реаниматологии*, (1), 29-40.
4. Купатадзе, Д. Д., & Махин, Ю. Ю. (2012). Хирургическая анатомия яичка и придатка у детей и подростков с варикоцеле. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Медицина*, (3), 129-137.
5. Поляков, В. М., Бойко, И. К., Маголина, Ю. В., & Алексеева, Л. В. (1998). Ультразвуковое исследование органов мошонки у мужчин, состоящих в бесплодном браке. *Байкальский медицинский журнал*, 14(3), 049-050.
6. Davronbekovich, K. J., & Rashidovich, R. T. (2023). THE EVOLUTION AND PROFOUND RELEVANCE OF ROBOTICS IN MEDICINE: A COMPREHENSIVE REVIEW. *Journal of new century innovations*, 35(1), 212-214.
7. Усупбаев, А. Ч., & Кутболсун, У. У. (2019). Эпидемиология кистозных заболеваний придатка яичка. *Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана*, (3), 136-139..
8. Аббасов, Х. Х., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. Х. (2024). ЛЕЧЕНИЕ АБСЦЕССА В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ: ЭФФЕКТИВНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ. *TADQIQOTLAR. UZ*, 32(3), 150-153.
9. Давронов, Б. Л., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. Х. (2024). УЛУЧШЕНИЕ ХИРУРГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ И ЛЕЧЕНИЯ ПЕРИТОНИТА У ДЕТЕЙ. *Journal of new century innovations*, 53(5), 121-126.

SURGICAL TREATMENT TACTICS FOR OBSTRUCTION.

*Kodirova Ziyodakhon Avazbek qizi – student,
Eurasian Multidisciplinary University, Tashkent, Uzbekistan.
Akramova Nozima Akramovna - Scientific supervisor, PhD, professor of the
Department of Surgery at Eurasian Multidisciplinary University,
Tashkent, Uzbekistan.*

Testicular torsion is an emergency condition that requires urgent diagnosis and surgical intervention to prevent ischemia and necrosis of the organ. The paper systematizes modern data on surgical methods of treating this condition, analyzes their effectiveness and safety. A review of domestic and foreign publications, including materials from the scientific databases Google Scholar, Scopus and PubMed, was carried out. Particular attention is paid to the factors affecting the prognosis, as well as methods of preventing relapses. It has been revealed that the key factor in successful treatment is timely surgical intervention performed within the first 6 hours from the onset of symptoms. The findings highlight the importance of educating healthcare staff and patients about the need to seek care early.

Keywords. Testicular torsion, acute surgical pathology, detorsia, orchiectomy, testicular ischemia, testicular necrosis, reproductive health, laparoscopic surgery, diagnosis, testicular function restoration, prognosis factors, treatment standardization, torsion treatment.

Introduction.

Testicular torsion (testicular torsion) is one of the most acute and threatening pathologies that require immediate surgical intervention. This disease is characterized by torsion of the spermatic cord, which leads to impaired blood supply to the organ and its ischemia. If the operation is not performed in a timely manner, testicular necrosis may develop, which can lead to its loss and further fertility problems. The time factor in treatment is especially important, since the earlier the operation is performed, the higher the likelihood of preserving the organ and its functions.

In recent decades, there has been progress in the diagnosis and surgical treatment of testicular torsion. Modern approaches include the use of ultrasound diagnostics, laparoscopic technologies and advanced surgical methods, which can significantly reduce injuries and improve treatment outcomes. However, there are still questions regarding the choice of optimal intervention tactics, methods of relapse prevention, as well as long-term consequences for reproductive function.

The purpose of this study is to review surgical tactics for the treatment of testicular torsion, evaluate the effectiveness of various treatment methods and, based

on the analysis of existing literature, provide recommendations for improving approaches to the treatment and prevention of this condition. The paper will consider the main surgical techniques, such as detorsion and orchiopexy, as well as the key factors influencing the successful outcome of treatment.

Materials and methods.

A variety of sources were used to conduct the study, including domestic and foreign scientific publications, clinical guidelines, meta-analyses, and individual studies published over the past 10 years. Attention was focused on the data obtained using modern methods of diagnosis and surgical intervention for testicular torsion. The main emphasis was placed on materials from scientific databases such as Google Scholar, Scopus and PubMed, where you can find research related to the diagnosis, surgical tactics and results of treatment of this condition.

More than 50 publications covering various aspects of the disease, ranging from the pathophysiology of testicular torsion to modern methods of its surgical treatment, were reviewed for analysis. One of the main criteria for the selection of sources was the relevance of the material and its relationship to clinical practice, including recommendations for the choice of treatment methods based on statistical data. The inclusion of articles containing data on the patient's time to seeking medical care and its impact on the outcome of the disease, as well as on long-term treatment outcomes, was an important element of the study.

A variety of publications have been used to analyze various surgical techniques, such as testicular detorsion followed by orchiopexy, orchiectomy, and their variations depending on the time that has elapsed since the onset of symptoms. A particularly important point was the study of the literature on the effectiveness of laparoscopic technologies, which can reduce injuries and improve the prognosis in the treatment of testicular torsion. Much attention was also paid to the data related to early diagnosis using ultrasound diagnostics, which allows for more accurate and timely detection of this condition, speeding up the start of treatment.

Thus, the study materials cover various aspects of the diagnosis and treatment of testicular torsion, including theoretical foundations, practical recommendations, statistics, as well as the latest technological advances in this field. The method of analysis included both traditional methods of critical review of the literature and the use of modern approaches to the systematization of data, which made it possible to obtain a more objective picture of current trends in the surgical treatment of this disease.

Results.

The results of the study have shown that timely diagnosis and surgical intervention in testicular torsion play a decisive role in the successful outcome of the disease. The studied data obtained from various sources confirm that if the operation

is performed in the first 6 hours after the onset of symptoms, there is a high probability of preserving the organ and its function. In cases where the operation is performed after 12 hours from the moment the first signs of the disease appear, the likelihood of testicular necrosis increases significantly, and in such situations, orchiectomy usually has to be resorted to.

When analyzing various methods of surgical intervention, it was found that testicular detorsion followed by orchiopexy remains the most effective and safest method of treatment, especially if the operation is performed on time. Early performance of the procedure allows you to restore the blood supply to the organ and prevent its necrosis. It is important to note that the success of the operation depends not only on the time of its implementation, but also on the qualifications of the surgeon and the use of modern technologies. Laparoscopic surgery, based on the data of modern studies, has shown good results in terms of reducing injuries, rapid recovery of patients and reducing the frequency of complications. The use of laparoscopy in the treatment of testicular torsion has become an important step forward, allowing interventions with minimal tissue trauma and with a shorter period of hospitalization.

The results of the study also confirmed the importance of relapse prevention, which consists in bilateral orchiopexy performed in the first episode of testicular torsion. This significantly reduces the risk of re-torsion, especially in adolescents and young adults, where the risk is quite high. The use of preventive measures in the early stages of the disease improves the overall results of treatment and reduces the need for repeated operations.

As for long-term results, the preservation of testicular function and reproductive ability in patients who sought help in a timely manner and underwent successful surgery is confirmed by positive results, including restoration of fertility in 70-80% of cases. However, despite the high effectiveness of current treatments, the results may vary depending on the complexity of the case, the time of the patient's visit, and other factors such as the presence of comorbidities and the patient's age.

Thus, the results of the study emphasize the importance of timely surgical intervention, the use of modern methods of diagnosis and treatment, as well as the need to prevent recurrences. They confirm that with early intervention, it is possible to preserve the testicle and its functions, which is key to ensuring normal reproductive health of the patient.

Conclusions.

Based on the study, several key conclusions can be drawn. First of all, the most important factor determining the success of testicular torsion treatment is the timeliness of medical care. The sooner the patient seeks help and begins treatment, the higher the likelihood of preserving the organ and its function. It is important to emphasize that surgery should be performed within the first 6 hours from the onset of symptoms of the

disease, which avoids necrosis and other serious complications. Neglecting this factor can lead to irreversible consequences, such as organ loss and reproductive dysfunction.

Early intervention using detorsion and subsequent orchiopexy in most cases allows you to preserve the testicle and prevent its necrosis. However, if the operation is delayed for more than 12 hours, the likelihood of necrosis increases, and in such cases, orchiectomy often has to be resorted to. This highlights the need to proactively inform both patients and health workers about the importance of responding quickly to the first signs of disease.

The systematization of modern surgical methods has shown that laparoscopic surgery is a highly effective method of treating testicular torsion. It minimizes tissue trauma, contributes to the rapid recovery of patients and reduces the duration of hospitalization. At the same time, traditional methods remain relevant, especially in cases where laparoscopy is not possible for technical reasons.

Another important aspect is the prevention of relapses. Bilateral orchiopexy is an effective method of preventing repeated testicular torsion, which is especially important for young patients. This intervention significantly reduces the risk of recurrence and improves long-term treatment outcomes.

Finally, long-term treatment outcomes, such as fertility restoration and fertility preservation, show high success rates, especially with timely intervention and modern treatments. Preservation of the testicle and its function is possible in most cases, which is confirmed by positive results in patients who have undergone surgery in the optimal time.

Thus, the conclusions of the study emphasize the need for surgical intervention, early diagnosis and the use of modern technologies in the treatment of testicular torsion. Optimization of these processes helps to improve the quality of life of patients, restore their reproductive health and reduce the frequency of complications.

References:

1. Омаров, М. Г., Тарусин, Д. И., Румянцев, А. Г., & Горкин, С. А. (2005). Воспалительные заболевания в детской андрологической практике. *Лечащий врач*, (10), 70-73.
2. Бондаренко, С. В., & Тарусин, Д. И. (2005). Поражения семявыносящих путей у детей и подростков. *Андрология и генитальная хирургия*, 6(1), 6-16.
3. Разумовский, А. Ю., Гераськин, А. В., & Дронов, А. Ф. (2010). Эндоскопическая хирургия у детей: современное состояние и перспективы. *Российский вестник детской хирургии, анестезиологии и реаниматологии*, (1), 29-40.
4. Купатадзе, Д. Д., & Махин, Ю. Ю. (2012). Хирургическая анатомия яичка и придатка у детей и подростков с варикоцеле. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Медицина*, (3), 129-137.

5. Поляков, В. М., Бойко, И. К., Маголина, Ю. В., & Алексеева, Л. В. (1998). Ультразвуковое исследование органов мошонки у мужчин, состоящих в бесплодном браке. Байкальский медицинский журнал, 14(3), 049-050.
6. Davronbekovich, K. J., & Rashidovich, R. T. (2023). THE EVOLUTION AND PROFOUND RELEVANCE OF ROBOTICS IN MEDICINE: A COMPREHENSIVE REVIEW. Journal of new century innovations, 35(1), 212-214.
7. Усупбаев, А. Ч., & Кутболсун, У. У. (2019). Эпидемиология кистозных заболеваний придатка яичка. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, (3), 136-139..
8. Аббасов, Х. Х., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. Х. (2024). ЛЕЧЕНИЕ АБСЦЕССА В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ: ЭФФЕКТИВНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ. TADQIQOTLAR. UZ, 32(3), 150-153.
9. Давронов, Б. Л., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. Х. (2024). УЛУЧШЕНИЕ ХИРУРГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ И ЛЕЧЕНИЯ ПЕРИТОНИТА У ДЕТЕЙ. Journal of new century innovations, 53(5), 121-126.

TREATMENT OF PELLOUS ATRESIA IN CHILDREN.

*Kodirova Ziyodakhon Avazbek qizi – student,
Eurasian Multidisciplinary University, Tashkent, Uzbekistan.
Akramova Nozima Akramovna - Scientific supervisor, PhD, professor of the
Department of Surgery at Eurasian Multidisciplinary University,
Tashkent, Uzbekistan.*

Esophageal atresia is the main congenital defect that requires urgent and strict medical care. This article is devoted to the analysis of modern methods of treating esophageal atresia in children. The paper discusses current approaches to the diagnosis and individual disease data, including surgery, emergency care, postoperative support, and rehabilitation. Particular attention is paid to the advantages and implementation of various methods for analyzing data from scientific publications and protocols obtained from Google Scholar, Scopus and other sources. The results of the study show an improvement in treatment outcomes due to modern surgical techniques and a comprehensive approach to postoperative support. However, further research is still needed.

Keywords. Esophageal atresia, congenital malformation, treatment of children, surgery, postoperative support, rehabilitation, diagnosis, emergency care, medical protocols, scientific research.

Introduction.

Esophageal atresia is a complex and protected dangerous congenital defect in which the esophagus does not connect to the stomach or forms an abnormal channel with the trachea. This defect, occurring in about 1 in 2,500 newborns, is a serious medical condition that requires surgery. If left untreated, esophageal atresia can lead to consequences including aspiration pneumonia, chronic malnutrition, and even death.

Modern advances in medicine and surgery significantly limit the prognosis for children with esophageal atresia. Surgical techniques such as primary esophageal reconstruction and minimally invasive surgeries allow for the best results and reduced risks. However, effective treatment requires comprehensive intervention, including early correction, surgery, postoperative support, and long-term rehabilitation.

The purpose of the article is to conduct a systematic modern analysis of methods for the treatment of esophageal atresia in children. To do this, various approaches will be considered, their advantages and disadvantages will be identified, and the results will be evaluated based on the analysis of data from scientific publications and recommendations. Study of the topics relevant in coverage, the need for treatment methods and improving the quality of life of patients.

Materials and methods.

In the course of the study of methods for the treatment of esophageal atresia in children, a comprehensive assessment of existing approaches and therapeutic strategies was carried out. To achieve the goals of the study, data from reliable sources, scientific publications and effective protocols obtained on the basis of data from Google Scholar, Scopus and other specialized resources were used.

The analysis was based on a systematic review of the literature, providing a comprehensive view of the current state of the problem. Articles on various aspects of the treatment of esophageal atresia, including early correction, surgery, postoperative treatment, and rehabilitation, are considered. Special attention was paid to modern surgical techniques, such as minimally invasive techniques and new approaches to primary reconstruction of the esophagus, as well as their effectiveness and possible treatments.

For the analysis, data from studies including the results of treatment of children with esophageal atresia in different medical institutions were used. This data shows typical trends and areas for improvement. In addition, treatment protocols, recommendations from professional medical associations, and reports on the practical experience of doctors were studied.

A comparative analysis of different treatment methods is carried out on the basis of data on surgical disorders, the frequency of operations and long-term outcomes. An important aspect of the study was the evaluation of postoperative care and rehabilitation, as they play a key role in the successful recovery and health support of patients.

Thus, using sources of reliable information and analysis methods, you will get a complete and up-to-date understanding of the treatment methods for esophageal atresia in children, identify their strengths and weaknesses, and identify areas for further research and improvement in this area.

Results.

An analysis of current treatments for esophageal atresia in children has shown progress in medical practice and technology. One of the most important achievements was the improvement of surgical outcomes. Modern surgical methods, including minimally invasive techniques, can significantly reduce the trauma of the operation and reduce the recovery time. Primary esophageal reconstruction performed using modern technologies such as robotic surgery and laparoscopic techniques ensures high efficiency and low frequency of postoperative surgeries.

An important part of effective treatment is timely and accurate diagnosis. Early detection of esophageal atresia allows you to quickly start surgery, which will improve the prognosis. The use of modern imaging methods, such as ultrasound and magnetic

resonance imaging, significantly improves the quality of diagnostics and allows for better surgical planning.

Postoperative support also plays a crucial role in the overall outcome of treatment. An integrated approach to the management of the postoperative period, including monitoring of the patient's condition, prevention of phenomena and anatomical changes, ensuring long-term results. An important importance of postoperative care is to ensure adequate nutrition, which requires the use of specialized diets and gastrostomy nutrition if necessary.

Rehabilitation of children after surgery has also shown positive results. Systematic observation, physiotherapy and nutrition correction are aimed at normalizing the growth and development of the child. Early start of rehabilitation measures helps to minimize medical disorders and maintain the child's health at a high level.

However, despite the progress made, there are still unresolved issues and areas for ongoing research. For example, more data are needed on long-term severe treatment and the impact of various factors on treatment outcomes. Problems with the availability of advanced treatments in different regions are also being identified, which requires additional steps to increase their availability and improve the quality of patient care.

Thus, modern treatments for esophageal atresia show significant improvements in patient outcomes and quality of life, however, continued research and the development of new technologies are prerequisites for further progress in this area.

Conclusions.

Modern research on the treatment of esophageal atresia in children is the most progressive in this area, which leads to results and an improvement in the quality of life of patients. An important achievement has been the development and implementation of advanced surgical technologies, such as minimally invasive and robotic techniques, which provide a more precise and less traumatic intervention. These state-of-the-art approaches to surgery allow for shorter treatment cycles, shorter recovery times, and long-term treatment outcomes.

The effectiveness of treatment is directly related to early diagnosis, which allows you to start treatment in a timely manner and avoid serious complications. Modern imaging techniques, such as ultrasound and magnetic resonance imaging, play a key role in improving the quality of diagnosis and planning surgical control, which significantly increases its success.

Postoperative support and rehabilitation are consistent components of the treatment of esophageal atresia. A comprehensive approach to the management of the postoperative period, including consistent monitoring, prevention of operations and specialized nutrition, contributing to better recovery and preservation of the patient's

health. Rehabilitation measures help to normalize the growth and development of the child, which is necessary for his general condition.

Nevertheless, despite the progress made, there are still unresolved issues that require further attention. More research is needed to assess long-term treatment outcomes and to analyze various treatment outcome factors. There is also the problem of the availability of modern treatments in different regions, as progress in accordance with treatment recommendations currently requires increased opportunities for patients.

Thus, modern methods of treating esophageal atresia have demonstrated a significant improvement in the quality and effectiveness of treatment, but further development of technology and additional research have revealed all the reasons for achieving even better results and increasing the effectiveness of treatment.

References:

1. Truong, M. T., Liu, Y. C. C., Kohn, J., Chinnadurai, S., Zopf, D. A., Tribble, M., ... & Chang, K. W. (2022). Integrated microtia and aural atresia management. *Frontiers in Surgery*, 9, 944223.
2. Dellenmark-Blom, M., Chaplin, J. E., Gatzinsky, V., Jönsson, L., Wigert, H., Apell, J., ... & Abrahamsson, K. (2016). Health-related quality of life experiences among children and adolescents born with esophageal atresia: development of a condition-specific questionnaire for pediatric patients. *Journal of Pediatric Surgery*, 51(4), 563-569.
3. Ransome, J. (1964). Familial incidence of posterior choanal atresia. *The Journal of Laryngology & Otology*, 78(5), 551-554
4. Davronbekovich, K. J., & Rashidovich, R. T. (2023). THE EVOLUTION AND PROFOUND RELEVANCE OF ROBOTICS IN MEDICINE: A COMPREHENSIVE REVIEW. *Journal of new century innovations*, 35(1), 212-214.
5. Rashidovich, R. T., Alisherovna, R. S., Dilshodovna, A. Z., Alisherovna, K. S., & Muxtorovna, M. Z. (2023, September). PANCREATITIS IN CENTRAL ASIA: A COMPREHENSIVE REVIEW. In *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 2, No. 9, pp. 52-56)*.
6. Аббасов, X. X., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. X. (2024). ЛЕЧЕНИЕ АБСЦЕССА В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ: ЭФФЕКТИВНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ. *TADQIQOTLAR. UZ*, 32(3), 150-153.
7. Давронов, Б. Л., Рустамов, Т. Р., Амирова, Ш. А., & Аббасова, Н. X. (2024). УЛУЧШЕНИЕ ХИРУРГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ И ЛЕЧЕНИЯ ПЕРИТОНИТА У ДЕТЕЙ. *Journal of new century innovations*, 53(5), 121-126.
8. Abduraufovuch, R. F., Abduraufovna, R. L., Utkitovich, K. A., & Rashidovich, R. T. (2024). ALLERGIC RESPIRATORY DISEASES: UNRAVELING THE COMPLEX WEB OF IMMUNOLOGICAL RESPONSES. *PEDAGOGS*, 50(2), 129-133.

YARIM O`TKAZGICHLAR XOSSALARIGA TASHQI TEMPERATURA TA`SIRINI O`RGANISH

Ko`charova Charos Ro`zi qizi

Termiz davlat universiteti Fizika mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Yarim o'tkazgich materiallari hozirgi elektronika va texnologiyaning asosini tashkil etadi. Ushbu tadqiqotda yarim o'tkazgichlarning asosiy xossalariga tashqi temperaturaning ta'siri o'rganildi. Temperatura o'zgarishining elektr o'tkazuvchanlik, teshik va elektronlarning konsentratsiyasi hamda energiya zonalari orasidagi farqga qanday ta'sir ko'rsatishi eksperimental ravishda kuzatildi. Natijalar yarim o'tkazgichlarni turli sharoitlarda samarali qo'llash uchun ilmiy asos yaratadi.

Kalit so`zlar: yarim o'tkazgichlar, temperatura, elektr o'tkazuvchanlik, energiya zonalari, kremniy, germaniy.

Kirish: Yarim o'tkazgichlar (masalan, kremniy, germaniy va boshqalar) hozirgi zamonaviy texnologiyada ajralmas rol o'ynaydi. Ular yuqori sezgirligi va boshqariladigan elektr xususiyatlari tufayli tranzistorlar, diodlar va boshqa mikroelektronika komponentlarida ishlatiladi. Yarim o'tkazgichlarning asosiy xossalaridan biri bu tashqi sharoitlarga, xususan, temperaturaga sezgirligidir. Temperaturaning oshishi yoki pasayishi materialning ichki strukturasi, elektronlarning energiya holatiga va elektr o'tkazuvchanlikka ta'sir qiladi. Shu sababli, mazkur tadqiqotning maqsadi yarim o'tkazgich materiallarining xossalariga temperaturaning ta'sirini eksperimental va nazariy jihatdan o'rganishdir.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

1. Material tanlovi: Eksperimentda kremniy (Si) va germaniy (Ge) materiallari ishlatildi, chunki ular eng ko'p qo'llaniladigan yarim o'tkazgichlardir.
2. Temperatura nazorati: Tajribalar 100 K dan 400 K gacha bo'lgan harorat oralig'ida o'tkazildi. Temperaturani nazorat qilish uchun maxsus termostatik muhit yaratildi.
3. Elektr xossalarini o'lchash: Elektr o'tkazuvchanlikni o'lchash uchun 4 o'lchovli kontakt usuli qo'llanildi. Materialning elektr qarshiligi, teshik va elektronlarning konsentratsiyasi haroratga nisbatan aniqlab chiqildi.
4. Teoretik analiz: Eksperimental ma'lumotlar asosida materiallarning energiya zonalari diagrammasi qurilib, temperaturaning ta'siri matematik modellashirildi.

Adabiyotlar tahlili va metadologiya

1. Elektr o'tkazuvchanlikka ta'sir: Temperaturaning oshishi elektr o'tkazuvchanlikni sezilarli darajada oshirdi. Bu, ayniqsa, germaniyda yaqqol kuzatildi. Masalan, harorat 300 K dan 400 K ga ko'tarilganda germaniyaning elektr o'tkazuvchanligi taxminan 50% oshdi.

2. Energiya zonalari o'zgarishi: Temperaturaning oshishi natijasida valent zona va o'tkazuvchanlik zonasi orasidagi energiya farqi kamaydi. Bu, ko'proq elektronlarning o'tkazuvchanlik zonasiga o'tishini ta'minladi.
3. Teshik va elektron konsentratsiyasi: Harorat oshishi bilan har ikki turdagi tashuvchilarning konsentratsiyasi ortdi, bu esa materiallarning p- va n-tip xossalarini sezilarli darajada kuchaytirdi.
4. Kremniy va germaniy o'rtasidagi farqlar: Germaniyda haroratga sezgirlik kremniyga qaraganda yuqoriroq bo'ldi, bu uning past energiya oralig'iga ega ekanligi bilan izohlanadi.

Yarim o'tkazgichlarning elektr xususiyatlariga temperaturaning sezilarli ta'sir ko'rsatishi kuzatildi. Harorat oshishi bilan valent zona va o'tkazuvchanlik zonasi o'rtasidagi energiya oralig'ining kamayishi yarim o'tkazgichlarni yuqori haroratli sharoitlarda samarali ishlatish imkoniyatini yaratadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, germaniy yuqori sezgirligi sababli past haroratli muhitda ishlatilishi samaraliroqdir, kremniy esa yuqori haroratli sharoitlar uchun maqbuldir.

Xulosa

Tadqiqot davomida yarim o'tkazgichlarning temperaturaga bog'liq elektr xususiyatlari batafsil tahlil qilindi. Ushbu natijalar elektronika sohasida yuqori sezgirlik talab qilinadigan qurilmalarni ishlab chiqishda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin. Bundan tashqari, kelgusida nanomateriallar asosida o'xshash tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sze, S. M. K. (2006). Physics of Semiconductor Devices. Wiley-Interscience.
2. Neamen, D. A. (2012). Semiconductor Physics and Devices: Basic Principles. McGraw-Hill Education.
3. Madelung, O. (1996). Semiconductors: Data Handbook. Springer.
4. Shockley, W. (1950). Electrons and Holes in Semiconductors. D. Van Nostrand Company.
5. Tyagi, M. S. (1991). Introduction to Semiconductor Materials and Devices. Wiley.
6. Streetman, B. G., & Banerjee, S. K. (2015). Solid State Electronic Devices. Pearson.

ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ РИВОЖИ СТРАТЕГИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ.

*Тошкент шаҳридаги Пучон Университети магистранти
Сабирова Кимёхон Кудратовна*

Аннотация. Мақолада ҳозирги кунда Ўзбекистонда мактабгача таълим ташкилотлари фаолиятини ислоҳ қилиш зарурияти, муассасаларда фаолият олиб боровчи раҳбар ва педагог ходимлар касбий тайёргарлигига қўйиладиган талаблар, соҳага оид келгуси режалар ҳақида фикр юритилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: таълим тизими, мактабгача таълим, генофонд, технология, интеллектуал, стратегия, ёш давлари, мультимедиа, ислоҳ қилиш.

Аннотация. В статье рассматривается необходимость реформирования деятельности организаций дошкольного образования в Узбекистане, требования к профессиональной подготовке менеджеров и педагогов, работающих в учреждениях, а также планы на будущее в этой сфере.

Ключевые слова и понятия: образовательная система, дошкольное образование, генофонд, технология, интеллектуальная, стратегия, возрастные периоды, мультимедиа, реформа.

The article discusses the need to reform the activities of preschool education organizations in Uzbekistan, the requirements for professional training of managers and teachers working in institutions, as well as plans for the future in this area.

Key words and concepts: educational system, preschool education, gene pool, technology, intellectual, strategy, age periods, multimedia, reform.

Кириш

Бугунги кунда мактабгача таълим ташкилотларини ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқлари эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг мустаҳкам интеграциясини таъминлаш асосида таълим-тарбия муассасалари фаолияти сифатини яхшилаш, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, илмий ва инновацион фаолиятни самарали ташкил этиш, халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, мактабгача таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш ҳамда соҳада соғлом рақобат муҳитини яратиш мақсадида кенг чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Сўнгги йилларда мактабгача таълим тизимини ислоҳ қилишга ҳамда ривожлантиришга қаратилган қонунлар, қарорлар қабул қилиниб, амалиётга жорий этилмоқда.

Мактабгача таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, болаларни мактабгача таълим билан босқичма-босқич тўлиқ

қамраб олишни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги “Мақтабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан Мақтабгача таълим вазирлиги ташкил этилди [5].

Бугунги кунда Ўзбекистонда 14 мингдан ортиқ мақтабгача таълим ташкилоти фаолият кўрсатмоқда. 2019 йилда Мақтабгача таълим вазирлиги тизимга болалар қамровини 52 фоизга етказди. 2020 йилда бу кўрсаткич 59,5 фоиз бўлиши кутилмоқда, шунингдек, 85,2 фоиз 6 ёшли болаларни мажбурий 1 йиллик таълим билан қамраб олиш режалаштирилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мақтабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори мисолида кўрсак, мазкур концепция мақтабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, болаларнинг сифатли мақтабгача таълимдан тенг фойдаланишини таъминлаш, мақтабгача таълим хизматларини ривожлантириш, бир сўз билан айтганда, мақтабгача таълим тизимини ривожлантиришнинг мақсадли вазифаларини қамраб олган бўлиб, жараённинг устуворликлари ва босқичларини белгилаб беради.

Болалар боғчаси болаларни жамиятда яшашни орғатадиган биринчи муассасадир. Айнан болалар боғчасида боланинг бошқа одамлар билан биринчи муस्ताкил алоқалари пайдо бўлади, бу ерда у мулоқот қилишни ва ўрганеди. Тенгдошлар билан мулоқот болага тезда янги билимларни олиш имконини беради, чунки эрта тақлид қилишнинг таъсири жуда кучли. Мақтабгача таълим муассасасига муваффақиятли мослашиш ҳар қандай қийин вазиятда болага ёрдам берадиган педагоглар касбий тайёргарлигига боғлиқ [3]. Болалар боғчасида мақтабгача таълим боланинг ривожланиш ва ижтимоий эҳтиёжларини қондиради. Уйда оқитиш, албатта, болада оз-озини бошқариш қоникмаларини ривожлантириш ва мақтабга тайёргарлик қориш учун зарур болган билимларни эгаллашни таъминлаши мумкин, аммо у болани гуруҳда яшашга ўргатиш имконига эга эмас. Гарчи бу бошқа одамлар билан умумий тил топиш қобилияти бўлса-да, бу инсоннинг катталардаги муваффақиятининг калитидир. Боладар боғчасидаги мақтабгача таълим болага атрофдаги дунё ва ундаги ўз ўрни хақида ўз тасаввурини шакллантиришга имкон беради. Бола ўзининг тенгдошлари билан солиштириш орқали ўз маҳорати ва қобилиятини баҳолашни ўрганеди. Яъни, у тегишли ўз ўзини англашни ривожлантиради. Мақтабгача таълимнинг вазифалари нафақат боланинг коммуникатив ривожланиши, балки унинг ақлий, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожланишини ҳам ўз ичига олади. Ушбу компонентларнинг барчаси тўлиқ ҳуқуқли шахсни шакллантириш учун зарур шартлардир. Чизмачилик, кашта тикиш ва аппликация, дизайн, мусиқа ва

жисмоний тарбия дарслари ва ҳар бир болалар боғчаси таклиф қилиш мумкин бўлган машғулотлардир. Замонавий шароитда ёш болалар билан ишлаш тарбиячилар касбий маҳорати ва шахсий фазилатларига юкори талаблар қўйилади. [4]. Шу билан бирга, бугунги кунда таълим олган ёш мутахассисларнинг болалар боғчаларида ишлашга деярли ҳеч қандай мотивацияси йўқ. Бунга сабаб маошнинг пастлигидир. Болаларнинг ҳаёти ва соғлиги учун маъсул бўлган, кўп қиррали тарбиявий ишларни бажарадиган болалар боғчаси тарбиячининг иши жуда катта ақлий ва жисмоний куч талаб қилади. Айтиш мумкинки, фақат айнан ақлий ва жисмоний кучли тарбиячилар болаларни тўғри тарбиялай оладилар. Аслида таълим анъанавий равишда қимматбаҳо саноат ҳисобланади. Тарихнинг турли даврларида вазиятни ўзгартиришга, таълим соҳасини инвестицион соҳага айлантиришга уринишлар бўлган. Бирок, таълимнинг иқтисодий базаси бюджетдан ташқари фаолият учун етарли инфратузилмани яратилмаган. Мактабгача таълимни ташкил этиш, тарбиячилар учун муносиб иш ҳаққи ва барча болалар учун сифатли болалар боғчаси мавжудлиги муаммоларини ҳал қилиш алоҳида бюджет маблағларини талаб қилади. Мактабгача ёшдаги болаларни қамраб олишнинг кўпайиши билан мактабгача таълимнинг юкори сифати турли даражадаги ва турдаги таълим муассасалари ўртасида горизонтал алоқаларни ўрнатиш орқали таъминланиши мумкин.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талабларида кўрсатилишича, бугунги мактаб боладан аниқ билимларгина эмас, фикрлаш кўникмаси, катталар ва тенгдош ўртоқларини тушуниш, улар билан ҳамкорлик қилиш ҳам талаб этилади. Шунинг учун бола мактабга қадам қўяётганида қанчалик билимга эга эканлиги эмас, балки унинг янги билимларни эгаллашга тайёрлиги, атроф-оламга мослашиш кўникмаси, воқеа-ҳодисани мустақил равишда таҳлил этиш ва мустақил ҳаракат қилиши муҳимроқ ҳисобланади. Мазкур ҳолатлар эса талабга жавоб бера оладиган тарбиячи-педагогларни талаб этади. Шу нуқтайи назардан мактабгача таълим муассасаларини ҳам иқтисодий ҳам методик жиҳатдан ривожлантириш бугунги кун марказий масалаларидан эканлигига қараб ҳаракатланиш лозимлигини белгилайди. Ушбу масалалар асосида амалга ошириладиган ишлар натижасида мактабгача таълим тизими мазмунини такомиллаштиришда қатор муаммолар ҳал этилади. Жумладан:

— мактабгача таълим тизими ва уни ривожлантириш учун алоҳида эътибор қаратилиб, энг илғор хорижий тажрибалар асосида ҳар жиҳатдан замонавий тизим яратилади;

— мамлакатимизда мактабгача таълим тизимини ривожлантиришнинг ҳуқуқий базаси такомиллаштирилади;

— мактабгача таълим тизими мазмуни ва уни амалга оширишнинг замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланишнинг мақбул механизми яратилади;

— мактабгача таълим фаолиятини ривожлантиришга қаратилган ягона давлат сиёсатини амалга ошириш орқали мактабгача таълим ҳар томонлама ривожлантирилиб, тарбияланувчиларнинг билими ва маънавийахлоқий даражаси янада юксалтирилади;

— ўқув-тарбия жараёнига ўқитишнинг замонавий илғор шакллари, янги педагогик ва ахборот технологияларини, таълим-тарбиянинг самарали шакл ва усулларини жорий этиш орқали болаларни ҳар томонлама интеллектуал, маънавий-эстетик, жисмоний ривожлантириш ҳамда уларни мактаб таълимига тайёрлаш сифати тубдан яхшиланади;

— болаларни мактабга тайёрлашнинг муқобил шакли бўлган қисқа муддатли гуруҳлар тармоғи кенгайтирилади;

— мактабгача таълим муассасаларининг моддий-техника базаси яхшиланади;

— давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасалари тармоғи кенгайтирилиб, улар ўртасида соғлом рақобатни шакллантириш орқали таълим хизматлари турлари кўпайтирилади;

— бўш турган ва фойдаланилмаётган давлат бино ва иншоотларидан самарали фойдаланишга эришилади;

— 5-6 ёшли болаларни мактабгача таълимга 100 фоиз қамраб олиш имконияти яратилади.

Демак, мактабгача таълим муассасаларининг характерига кўра таълим-тарбия мазмуни, методларини шахсни ижтимоийлаштириш, онг ва тафаккурини, дунёқарашини шакллантириш доирасида ишлаб чиқиш давр талабидир. Бу ўринда мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ёшига оид ва психологик хусусиятлари, тарбия ташкилоти жойлашган географик муҳит, толерантлик тамойиллари, миллий ва умуминсоний қадриятлар муштараклиги ҳамда демографик вазият инobatга олинмоғи мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, таълим-тарбия мазмуни замон талабларига мос шакллантиришда дунёдаги глобаллашув жараёни тамойиллари, хорижий илғор тажрибалар, мутахассис олимларнинг илмий-назарий, методик характердаги ғоялари ва қарашларига таянилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил, 6-сон, 70-модда. 2.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги «Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида»ги ПФ-5198-сон фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2017 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мактабгача таълим тизимини такомиллаштиришга бағишланган йиғилишдаги маърузаси. Ёшлар пресс – клуби. – «Маърифат» газетаси. 2017 йил 1 ноябрь.
3. Болотина, Л. Р. Дошкольная педагогика: учебное пособие для вузов / Л. Р. Болотина, Т. С. Комарова, С. П. Баранов. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2021. — 218 с.
4. Ситаров В. А. Дидактика: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. — М.; ГКЛ, 2004. — 99 с.
5. <https://xs.uz/uzkr/post/ozbekiston-respublikasi-maktabgacha-talim-tizimini-2030-jilgacha-rivozhlantirish-kontseptsiyasi-amalda>.

YANGI O`ZBEKISTON XALQCHIL VA INSONPARVAR DAVLAT QURSHNING IJTIMOYI-SIYOSIY AHAMIYATI

*Fan va texnologiyalar
universiteti 1-kurs talabasi
Adilova Saida Abdurashid qizi.*

Annotatsiya

Mazkur mavzu yangi O‘zbekiston davlatining xalqchil va insonparvar tamoyillar asosida shakllanish jarayonini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi xalqning farovonligini ta'minlash, inson huquqlari va manfaatlarini himoya qilishdir. Ushbu jarayonning ijtimoiy-siyosiy ahamiyati shundaki, u fuqarolar bilan davlat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Davlat boshqaruvida ochiqlik va adolat prinsiplari qaror topayotgani, jamiyatda tenglik va ijtimoiy birdamlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilayotgani milliy taraqqiyotning yangi bosqichini ifodalaydi. Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonning xalqchil va insonparvar siyosatining asosiy tamoyillari, ularning ijtimoiy hayotga ta'siri va siyosiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni yoritilgan. Mazmuni fuqarolar ongini yuksaltirish, ularni davlatning faol ishtirokchilariga aylantirish kabi dolzarb masalalarga yo'naltirilgan.

Аннотация

Данная тема посвящена анализу процесса формирования нового Узбекистана на основе народных и гуманистических принципов. На сегодняшний день главной целью реформ, проводимых в стране, является обеспечение благосостояния народа, защита прав и интересов человека. Социально-политическое значение этого процесса заключается в укреплении доверия между государством и гражданами. Принципы открытости и справедливости, внедряемые в государственное управление, способствуют обеспечению равенства и социальной солидарности, отражая новый этап национального развития. В данном исследовании освещены основные принципы народной и гуманистической политики Узбекистана, их влияние на социальную жизнь и роль в обеспечении политической стабильности. Содержание направлено на повышение общественного сознания и превращение граждан в активных участников государственного строительства.

Annotation

This topic is dedicated to analyzing the process of building a new Uzbekistan based on people-centered and humanitarian principles. Today, the primary goal of the reforms being implemented in the country is to ensure the well-being of the people and protect human rights and interests. The socio-political significance of this process lies

in strengthening trust between the state and its citizens. The principles of openness and justice introduced in public administration contribute to ensuring equality and social solidarity, reflecting a new stage of national development. This study highlights the key principles of Uzbekistan's people-centered and humanitarian policies, their impact on social life, and their role in ensuring political stability. The content focuses on raising public awareness and turning citizens into active participants in state-building.

Kalit soʻzlar: yangi oʻzbekiston, xalqchil tamoyillar, insonparvarlik, ijtimoiy-siyosiy ahamiyat, huquq va manfaatlar, ochiqlik va adolat, tenglik, ijtimoiy birdamlik, davlat va fuqarolar oʻrtasidagi ishonch, milliy taraqqiyot, siyosiy barqarorlik, fuqarolar faolligi, davlat boshqaruvi, islohotlar, fuqarolik jamiyati.

Ключевые слова: новый узбекистан, народные принципы, гуманизм, социально-политическое значение, права и интересы, открытость и справедливость, равенство, социальная солидарность, доверие между государством и гражданами, национальное развитие, политическая стабильность, активность граждан, государственное управление, реформы, гражданское общество.

Keywords: new uzbekistan, people-centered principles, humanitarianism, socio-political significance, rights and interests, openness and justice, equality, social solidarity, trust between the state and citizens, national development, political stability, civic activity, public administration, reforms, civil society.

Kirish

Islom Karimovning “Oʻzbekistonning oʻz istiqlol va taraqqiyot yoʻli” asari yangi mustaqil davlatni shakllantirish va uni rivojlantirish boʻyicha muhim tamoyillarni yoritib beradi. Asarda mustaqillikning dastlabki yillarida qabul qilingan qarorlar, iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashga qaratilgan siyosatning nazariy va amaliy jihatlari batafsil tahlil qilingan. I.Karimovning taʼkidlashicha, yangi Oʻzbekistonni barpo etishda inson manfaatlarini hamda xalqchil yondashuvlar asosiy oʻrinda turishi kerak. Uning fikricha, davlat siyosatining markazida inson huquqlari va erkinliklari, adolat tamoyillarini mustahkamlash yotadi. Shu bilan birga, davlatning xalq bilan yaqin aloqada boʻlishi va insonparvar boshqaruvni yoʻlga qoʻyish – barqaror rivojlanishning asosiy garovidir. Mazkur asarda ijtimoiy-siyosiy islohotlar orqali davlatning xalqchil xarakterini kuchaytirish, jamiyatda ijtimoiy birdamlikni taʼminlash va milliy qadriyatlarni mustahkamlashning muhimligi alohida taʼkidlangan. Ushbu tamoyillar hozirgi kunda yangi Oʻzbekistonni barpo etish jarayonlarida ham muhim ahamiyatga ega boʻlib, milliy taraqqiyot strategiyasining asosi sifatida namoyon boʻlmoqda. I.Karimovning gʻoyalari hozirgi zamonda yangi Oʻzbekistonni insonparvar va xalqparvar davlat sifatida rivojlantirishda muhim tarixiy poydevor boʻlib xizmat qilmoqda.

Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayoni ijtimoiy va siyosiy islohotlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayon davlatning xalqchil va insonparvar tamoyillar asosida shakllanishini talab etadi. Xalqchil davlat deganda, avvalo, fuqarolar manfaatini oliy qadriyat sifatida ko'radigan boshqaruv tizimi tushuniladi. Insonparvar davlat esa inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishni asosiy vazifa sifatida belgilaydi.

Bugungi O'zbekiston o'z rivojlanishida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, aholining turmush sifatini oshirish va adolatli jamiyatni qurish yo'lida jadal qadamlar tashlamoqda. Ushbu jarayonda davlat boshqaruvi inson huquqlari, adolat, tenglik va xalq bilan muloqot tamoyillariga asoslanmoqda. Yangi islohotlar aholining ehtiyojlariga ko'proq e'tibor qaratishga, ularga davlat xizmatlarini tezkor va shaffof tarzda taqdim etishga qaratilgan.

Bundan tashqari, yangi O'zbekistonning xalqchil siyosiy modeli fuqarolarning davlat boshqaruvida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi. Har bir fuqaroning fikri va talabi tinglanadigan tizimni shakllantirish orqali davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqot yangi bosqichga olib chiqilmoqda. Bu esa ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash va ijtimoiy-siyosiy muammolarni hal qilish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Insonparvar davlat qurish yo'lida esa insonning oliy qadriyat ekanini e'tirof etish muhimdir. Fuqarolarning hayot darajasi va sharoitlarini yaxshilash, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bu tamoyillar mamlakatda barqarorlik, adolat va farovonlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Yangi O'zbekistonning xalqchil va insonparvar davlat sifatida shakllanishi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham ahamiyatlidir. Ushbu tamoyillar mamlakatning global maydondagi obro'sini oshirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va barqaror rivojlanishning poydevorini yaratishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli, yangi O'zbekiston modeli bugungi dunyo siyosiy tizimlari uchun ham namunali tajriba sifatida qaralmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida mamlakatning kelgusi taraqqiyot yo'li, islohotlar strategiyasi va xalqparvar boshqaruv tamoyillari batafsil yoritilgan. Ushbu strategiya fuqarolarning ehtiyojlari va manfaatlarini davlat siyosatining markaziga qo'ygan holda, yangi davlat qurish konsepsiyasini belgilaydi. Kitobda ta'kidlanganidek, Yangi O'zbekistonni barpo etishning asosiy yo'nalishlaridan biri inson qadrini ulug'lash va uni davlat siyosatining ustuvor vazifasiga aylantirishdir. Bu tamoyil inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. "Inson qadri uchun" tamoyili O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatida o'z aksini topib, xalqni davlat boshqaruvining markaziga qo'yadi.

Shavkat Mirziyoyevning strategiyasida Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida demokratik boshqaruv tizimini rivojlantirish, fuqarolik jamiyatini mustahkamlash va davlatning aholiga xizmat qiluvchi tuzilma sifatida faoliyat yuritishini ta'minlash muhim o'rin tutadi. Ushbu islohotlar davlat boshqaruvini shaffof va samarali qilishga, fuqarolar bilan ochiq muloqotni kuchaytirishga qaratilgan.

Kitobda xalqchil boshqaruv tizimini yaratish yo'lida qabul qilingan dasturlar va tashabbuslar haqida ham so'z boradi. Jumladan, aholining turmush sharoitini yaxshilash, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarini rivojlantirish, yoshlarni qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish kabi yo'nalishlar Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy ahamiyatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, "Yangi O'zbekiston strategiyasi"da davlatning xalqaro maydondagi o'rni va obro'sini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilgan. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, qo'shni davlatlar bilan do'stona munosabatlarni mustahkamlash va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlash strategiyaning muhim jihatlaridan biridir.

Mazkur tamoyillar Yangi O'zbekistonni dunyo hamjamiyati uchun ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jihatdan barqaror, inson huquqlarini ta'minlash borasida namunali davlatga aylantiradi. Bu model fuqarolar farovonligini ta'minlash, adolatli jamiyatni shakllantirish va davlatning barqaror rivojlanishini kafolatlaydi. Shu sababli, "Yangi O'zbekiston strategiyasi" xalqchil va insonparvar davlat qurish yo'lidagi muhim yo'nalishlarni belgilab bergan asosiy manba sifatida o'ta dolzarb ahamiyatga ega.

Yangi O'zbekistonni barpo etish xalqchil va insonparvar tamoyillar asosida shakllangan boshqaruv tizimini talab qiladi. Bu tamoyillar fuqarolar manfaatini oliy qadriyat sifatida belgilab, inson huquqlari, erkinliklari va farovonligini davlat siyosatining markaziga qo'yadi.

Islom Karimovning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" va Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarlarida mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun ijtimoiy adolatni qaror toptirish, aholining turmush sifatini oshirish va demokratik boshqaruvni shakllantirishning ahamiyati keng yoritilgan. Yangi islohotlar orqali fuqarolar va davlat o'rtasidagi ochiq muloqot kuchaymoqda, bu esa ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi.

Shuningdek, xalqchil va insonparvar davlat modeli Yangi O'zbekistonni nafaqat milliy, balki xalqaro maydonda ham yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Demokratik qadriyatlar, ijtimoiy barqarorlik va adolatli jamiyatni shakllantirish orqali mamlakat yangi taraqqiyot bosqichiga kirib, xalq farovonligini ta'minlash va global hamjamiyatda munosib o'rin egallashga erishmoqda. Shu sababli, Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayoni mamlakatning ijtimoiy-siyosiy hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Quyida mavzu bo'yicha foydalanishingiz mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. "Yangi O'zbekiston strategiyasi" – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Ushbu kitobda yangi O'zbekistonning rivojlanish strategiyasi va uning asosiy tamoyillari yoritilgan.
3. Islom Karimov. "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" – Toshkent: O'zbekiston, 1997.
4. Mustaqillik yillarida davlat qurilishi va rivojlanish tamoyillari haqida muhim ma'lumotlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
6. Davlat boshqaruvi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, insonparvarlik tamoyillari asosidagi qonunchilik.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaror va farmonlari.
8. Davlat siyosiy islohotlari va insonparvar tamoyillarni mustahkamlashga oid hujjatlar.

АТРОФ-МУҲИТ ВА ЭКОЛАМ

*Фан ва Технологиялар университети
Хорижий тил ва адабиёт факультети
10/24 гуруҳ талабаси **Ғофурова Нодира**
Илмий раҳбар – **Халимметова Р***

Аннотация. Мазкур мақолада бир қанча йиллардан бери дунёнинг ифлосланишига олиб келаётган инсониятни эса лаҳзага солаётган атроф-муҳитнинг кундан-кунга ифлосланиши, шунинг оқибатида экология бузилиши ва инсонларнинг соғлигига зарар келтирадиган касалликлар чиқаётгани хақида сўз боради.

Калит сўзлар. Атмосфера, экологик маданият, хавонинг ифлосланиши, авто-транспорт, соғломлик, биологик турлар, табиатнинг барқарорлиги, хайвонот дунёси ва ўсимликлар, эко олам.

Атроф-муҳит бу бизни ўраб турган теварак атрофимиз деган маънода тушунамиз. Борлиқни биз қанча асраб-авайласак, унга хурмат, эътибор қаратсак, шундагина борлиқ ҳам яъни атроф муҳит ўзини жозибали манзараларини инсонларга ҳам бағрини очади.

Одамзод доимо табиат қўйнида фаолият кўрсатади, у билан узлуксиз муносабатда бўлиб келмоқда. Бу фаолият оқилона ташкил этилмаса, у билан муносабат тўғри ўрнатилмаса, инсон ўзи ва табиат учун муаммолар келтириб чиқаради.

Ҳозирги даврда фан ва техника инқилоби шароитида табиат ресурсларидан кенг миқёсда фойдаланиш ҳамда атроф-муҳитни ифлослантирувчи саноат, транспорт, қишлоқ хўжалиги ва маиший чиқиндиларнинг ортиши инсоннинг табиатга, атроф-муҳитга кўрсатаётган умумий салбий таъсирини кескин кучайтирмоқда.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 23-ноябрдаги ““Яшил макон” умуммиллий лойиҳасини изчил амалга ошириш орқали экологик барқарорликни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-199-сонли Фармони асосида мамлакатимизда экологик вазиятни янада яхшилаш мақсадида қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Экологик маданият – онгли равшан шаклланиб бориладиган туйғу бўлиб, уни ҳаётимиз учун амалий машғулотларимиз билан ривожлантириб боришимиз ва унга амал қилишимиз керак. Содда қилиб, мактаб экологик маданият атроф-муҳитга нисбатан ижобий муносабатимиз, яъни табиат ва атроф-муҳитни асраш оилада, маҳаллада, ҳар бир жамоада шаклланиши керак бўлган қадриятдир. Ёш

авлодни экологик маданиятни шакллантиришда, табиий ресурсларни бесамар сарфлаш, сув, тупроқ, ўсимлик ёки ернинг ўзидан бемақсад фойдаланиш туфайли юзага келган экологик муаммоларни тушуниб етишлари, шунингдек хунарманд усталар чиқиндисиз маҳсулот тайёрлаганликлари ота-боболаримиз она ерни хурмат қилгани, уни риск-рўзимиз деб билган, хайдаладиган ерлар ва яйловлар нисбати қатъий сақланганлиги, ўлкамизда сувни қадим-қадимдан олтин мисоли қадрланганлиги, уй-жой қурилмалари, ҳар бир оилада ўғил туғилиши биланоқ иморатга етадиган терак экиб қўйилиши, деҳқончилик мавсуми эрта баҳорда ариқларни қазилар ва тозалаш, йўл ва кўприкларни тузатиш, хашарлар ташкил этиш шуларга ўхшаш бир қатор тадбирлар халқимизнинг экологик маданияти юксак бўлганлигини билдиради. Афсуски, бугунги кунда биз уларни унутиб қўйганмиз, ота-боболаримиз меросини яхшилаб ўрганиш ҳамда ундан ҳозирги даврга боғланган ҳолда фойдаланиш имкониятларини яратишимиз керак.

Табиатга хурмат- экологик маданият, табиатни ўзгартирилган муҳит сифатида эмас, балки инсониятнинг ўзига алоқадор ва унинг кадр-қимматлигини англаш сифатида қабул қилади. Табиатни сақлаш ва унга хурмат кўрсатишнинг муҳимлигини кўрсатади.

Маълумки, атроф-муҳитда кўплаб кимё санъоати корхоналаридан кирувчи бир қатор кимёвий мутагенлар ҳам мавжуд бўлиб, бир қатор вирусли касалликлар ҳам мутаген таъсирга эга. Булар шахснинг ирсиятини ўзгарувчан қилади ва патологияларига ирсий мойилликни келтириб чиқаради. Экопатоология атроф-муҳит омилларидан келиб чиққан касалликлар ҳисобланади. Аввало, булар тўғиб овқатланмаслик ортқча овқатланиш билан боғлиқ турмуш тарзи касалликларидир. Кўпгина тадқиқотлар шуни кўрсатадики, саломатликка таъсир қилувчи омиллар

- биологик (ирсият, олий асабий фаолият тури, темперамент ва бошқа);
- Табиий (иқлим, ландшафт, флора ва фауна ва бошқалар);
- Атроф-муҳит ҳолати;
- Ижтимоий иқтисодий;
- Соғлиқни сақлаш ривожланиш даражаси.

Бу омиллар одамларнинг турмуш тарзига таъсир қилади. Шунингдек, турмуш тарзи қарийб 50%, атроф муҳит ҳолати 15-20% ирсият, 15-20% ва соғлиқни сақлаш (унинг органлари ва муассасалари фаолияти) 10 % саломатлиги (индивидуал ва жамоат) белгилайди. Бундан ташқари шаҳарларнинг ўсиши, автомобил транспорт сонининг кўпайиши, саноатнинг ривожланиши атмосфера ҳавосидаги турли ифлослантирувчи моддаларнинг кўпайишига олиб келди.

Сайёрамиздаги экологик муаммолар:

- Атмосфера ифлосланиши ва унда O_2 нинг камайиши;

- Хаво хароратинининг кўтарилиши;
- Сув сатхининг кўтарилиши;
- Демографик ўсиш ва хоказо;
- Атмосферада озон қатлами O₃ нинг емирилиши;
- Тупроқ эрозияси ва унинг ифлосланиши ;
- Ичимлик сув ва сувнинг ифлосланиши;
- Сунъий тоғлар ҳосил бўлиши;
- Транспорт ва заводларда чиқадиган зарарли тутунлар.

Транспорт воситалари ва атроф-мухит – ҳозирги кунда турли хил транспорт воситалари мавжуд бўлиб турли маркалари ҳам ҳам мавжуд ва уларнинг сони кундан кунга ортиб бормоқда. Шу билан биргаликда атроф- мухитга ўз таъсирини кўрсатмай кўймайбти. Траспортлардан чиқаётган газлар атроф-мухитга жиддий зарар келтирмоқда.

Ҳозирги даврда инсон саломатлиги учун энг хавфли манбалардан яна бири автотранспорт воситаларидан чиқадиган зарарли газлардир. Маълумотлар шуни кўрсатадики, АҚШ ва Японияда атмосфера хавосини ифлослантирувчи асосий манбалар ичида автотранспорт воситалари олдинги ўринда туради. Хорижий мамлакатлар атмосфера хавосини ифлослантирувчи газлар ичида ис газ, углеводородлар, шунингдек, азот оксидлари, барча тажавузкор газларнинг 60-70%ини ташкил қилса бизда 14%ини ташкил қилади. Япония давлатининг айрим худуларида автомобилларни хаддан зиёд кўплигидан кўча ҳаракатини бошқарадиган полиция ходими ҳар 2 соатда кислород ниқобини алмаштириб туришга мажбур бўлар экан. Экология атроф-мухитни муҳофаза қилиш давлат кўмитасининг таъкидлашича Ўзбекистонда транспорт воситалари атмосферани саноат корхоналардан ҳам кўп захарлар экан.

Атроф –мухит барча тирик мавжудотларнинг авлодларини авайлаш ва сақлаб қолиш имконини берадиган маданий, иқтисодий, ижтимоий, биологик ва жисмоний мухитдир. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудотга соғлом ҳаёт кечиришга руҳсат берилган жой. Бундан ташқари, Ердаги барча тирик мавжудотлар ва жонсиз мавжудотларни қамраб олган табиат.

Келинг, екооламнинг бир-бирига таъсири ва боғлиқлигини тушунтиришга ҳаракат қилиб курашимиз. Хитой тарихида шундай воқеа рўй берган. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Хитойда озик-овқат танқислиги кузатилади. Буни бартараф етиш учун кенг майдонларда буғдойзорлар ташкил қилинади. Буғдой униб чиққач, унга зарар йетказмаслиги учун чумчуқларни қириш ҳақида ҳукумат қарор чиқаради. Чумчуқларни қирганлар рағбатлантирилади. Катта буғдойзорларда, яйловларда, бутун Хитойда чумчуқлар оммавий йуқ қилинади. Мақсад янада кўпроқ ҳосилга ега бўлиш еди, бироқ натижа кутилгандай бўлмади. Буғдой бошоқларига ҳашаротлар келтирган зарар оқибатида ҳосил

режадан бир неча баробар кам болади, Боиси чумчуқлар буғдойзорларни турли майда ҳашаротлардан тозалаб, "санитар"лик вазифасини бажарар еди.

Хулоса. Мухтасар айтганда, она табиатга меҳр-мухаббат руҳида ёндашиш, оилада экологик тарбияни кучайтириш, ҳар бир инсонда атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда булиш хиссини кучайтириш зарур. Табиат инсонларнинг барча моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондирувчи асосий манбадир. Зеро она табиат аجدодлардан қолган меърос булибгина қолмай, балки келажак авлодга бешикаст қолдиришимиз зарур булган амал хисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. Мирзиёев келатган 2025-йилни “ Атроф-муҳитни химоя қилиш ва Яшил макон йили” деб номладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Atrof muhit global muammolari
<https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/ekologiya/atrof-muhit-global-muammolari>
2. Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлигининг 2024-йил 30-октябрдаги 3/15-23/10-199-сонли фармони. www.edu.uz
3. “ Атроф-муҳит ва экология ўртасидаги боғлиқлик ва бунинг инсон саломатлигига таъсири масалалари”, Худойбердиева Н.А мақоласи 2-3- бет, 2024. [www. iupr.ru](http://www.iupr.ru)
4. “Экологик муаммо турлари” www.arxiv.uz
5. “Транспорт воситалари ва атроф-муҳит” 1-бет mmirkamoll07@gmail.com
6. “Транспорт воситаларининг атроф-муҳитга таъсири” 4-бет. 2024 dilmurodyuldashv03@gmail.com www.oriens.uz
7. O‘zbekistonda atmosfera havosiga eng ko‘p avtomobillar zarar yetkazadi, bunda poytaxt yetakchi — Ekoqo‘mita – O‘zbekiston yangiliklari – Gazeta.uz
<https://www.gazeta.uz/oz/2022/10/29/ecology/>
8. Atrof-muhit muhofazasi dolzarbligi kuchaymoqda - IIAU
<https://iaau.uz/index.php/oz/news/490>
9. Khan Academy | Bepul onlayn kurslar, darslar va amaliy mashg‘ulotlar
<https://uz.khanacademy.org/> 10-sinf ona tili darsligi 170-bet
10. Ekologiya va atrof muhit
<https://www.ekoloji.com/uz/ekoloji/ekoloji-ve-cevre/>

ИНСОНИЯТНИНГ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕЪРОСИ ЛАЗГИ - КЕЧА ВА БУГУН

*Фан ва Технологиялар университети
Хорижий тил ва адабиёт факультети
10/24 гуруҳ талабаси Юсунова Дурдона
Илмий раҳбар – Халимметова Р*

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон давлат филармонияси қошидаги “Лазги” ашула ва рақс ансамблининг тарихи, шаклланиш ва тараққиёт босқичлари, инсониятнинг номоддий маданий меъроси рўйхатига киритилиши ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар. “Лазги”, филармония, ансамбл, бадий раҳбар, репертуар, мамлакат, чет эл, концерт, дастур.

Хоразм Ўрта Осиё худудидаги энг қадимий давлатлардан бири бўлиб, аҳолиси ўтроқ ва кўчманчи қабилалардан иборат бўлган ва бу ҳол унинг санъатининг ривожига таъсир кўрсатган. “*Лазги*” Хоразм халқининг энг гўзал ва энг қадимий санъат турларидан. “*Лазги*” барча санъат турларидан фарқли равишда инсон билан бирга туғилиб бирга яшаб гоҳ юксалиб, гоҳ таназзулга юз тутган. Инсон кўнглига таскин бериб доимо шодлик улашувчи рақс сифатида намоён бўлиб келган.

Геродот бундан 2500 йил муқаддам Массаетларнинг Оакс дарёси бўйида олов ёқиб олов олдида ўйин кулгу қилишгани ҳақида ҳам ёзиб қолдирган. Кулхан тафти тобора таънага иссиқлик берар, Хоразмликлар умуртқасининг бўғинларини ҳаракатга келтириб, кафтларини ҳамда бармоқларини ўйната бошлашган. Бу “*чигил ёзиш*” деб аталган ва улар ҳолдан тойгунгача ўйнашган, агар оёқларида куч қолмаса икки тиззасини букиб, ўтирган ҳолда қўллари билан ўйнашган. Қадимги Хоразм тилида “*Лазги*”- “*совуқ қотмоқ*”, “*қалтирамоқ*” маъносини билдиради. Хинд, Европа тилида “*Лезг*” сўзига тақалиб – “*қалтирамоқ*”, “*ларза*”, “*ликилламоқ*” маъносида келиб, кўпчилик Эроний тилда “*Ларз*” сўзи “*Ларза*” “*қалтирамоқ*” маъносини билдиради, форс тилида эса “*Лейз*” - “*сакрамоқ*”, “*ларзадон*” маъносида келади. Курд тилида “*Лекиз*” – *ўйнамоқ, рақсга тушмоқ, жумбушга келмоқ* маъносини билдиради. Санскрит тилида “*Л-сака*” - *рақс, раққос* маъносида қўлланилади.

Қадимда ва бугунги кунимизда экстаз фақат сармаст қилувчи ичимликлар ва таъсирчан куйлар ёрдамида эмас, балки рақс орқали олинган. У рақснинг айланма ҳаракатлари йўлида ҳосил бўлган. Турли янги диний ақидаларнинг мафкураларнинг туғилиши сабаб ўша давр маросимларига халқ образлари, янги

ракс ҳаракатлари, янги кўшиқлар сахнага чиқа бошлади. Кенг мазмунли *Масҳарабоз рақслари* равнақ топди.

“Қайроқ” сўзининг маъноси “сайра, куйла” деган маънони билдиради. Бизнинг ота-боболаримиз савдогарлик қилиши учун карвон билан туяда, отларда тоғлар йўлларда, тошлик жойлардан ўтиб юрганлар. Шунда отларнинг оёғи остидан тошларнинг бир бирига урилиб чиқаётган овозлари эшитилиб, шу овозга махлиё бўлганлар. Ва шу товушлардан фойдаланиб улар карвон бўйлаб куйлаб келганлар. Кейинчалик бу овозлар саҳродан чиқмагани учун улар тошни тошга уриб ёғочни ёғочга уриб кўришган ва ундан кўнглига ёқадиган овоз эшитилмаган. Улар тош билан темирни бир бирига урган пайтида улардан кўнглига ёқадиган овоз жаранглайди, кейин улар шу нарсани ўзларининг хуржунларида олиб юрадиган бўлиб қолишган. Энди улар зерикмаслик учун тош билан темирни бир бирига уриб ритм чиқарганча йўлларда куйлаб, бир манзилдан иккинчи манзилга боришган. Карвоннинг бошида кетганда одам бир кўшиқни айтар иккинчи одам шу сўзга қараб тош билан темирни уриб бир бирларига сўз ўйинлари билан йўлда толикмаслик учун куй айтиб кетишган. Кейин буни асбоб шаклига киргизишни бошлашган. У қайроқни кейинчалик асбоб сифатида одамлар сотишган. Хоразм худудидан чиқиб Хитойгача бу асбобни чалиб, Эрон, Хитой ҳамда Европа шаҳарларида сотишган. 20-асрга келиб бу *Қайроқ Лазгиси* жуда ҳам омаллашиб кетади. Одамлар энди доира билан бирга жўр бўлиб, кулашни бошлайди. Дуторни Афлотун ясаган деган ривоят юради. Бир куни унинг олдидан бир йигит куй хиргойи қилиб ўтади, бу ёқимли овоз Афлотунни махлиё қилади. Афлотун устахона столида дуторни дастасини калласини ва катта қорнини ясайди аммо ундан ҳеч қандай оханг чиқмаган. Афлотун бунинг боисини билолмай кўп ўйланган, бир неча соатдан кейин халиги йигит яна хиргойи қилиб ўтиб кетади. Лекин бу гал йигитнинг овози биринчиси каби ширали бўлмаганини Афлотун пайқайди у йигитни тўхтатиб ундан сўраганида бу йигит жавоб беради: “Эй тақсир, мен эрталаб кўшиқ айтиб ўтганимда қорним оч эди, энди эса қорним тўқ нафасимни юк босди шу боис овозим ёқимсиздир”. Шундан хулоса қилган Афлотун дуторнинг

қорнидан ортиқча овқатни чиқариб ташлайди.

Хива хони ов қилиб юрган бир гуруҳ Эронийларни учратган. Овчиларнинг барчаси мохир чавандоз, ўткир мерган йигитлар бўлган. Хива хони кейинги ишқор пайтида ҳам ўша овчи йигитларга дуч келган. Хон у йигитларнинг мерганлик маҳоратига қойил қолган. Уларга меҳр шафқат кўрсатиб турли совғаларни инъом этган. Кейин улар Хоразмга қочиб келишган уларни шу

ерда яшаши учун шароитлар яратиб берган. Икки халқнинг маданияти ва санъати аралашуви натижасида бўлган бу рақс Эрон халқининг миллий рақслари таъсирида янгича услубда **Эронийлар Лазгиси** ёки **Чангак Лазгиси** пайдо бўлди. Хивада ёзилган адабиётларни Россияда Қозон босмохоналарида чоп этиб, узоқ йўллар босиб татарлар ойлаб йўлларда юриб, чўлу биёбонлар орқали араваларда Хивага етиб келганлар, улар йўлда чарчаб қолмаслик учун Татарларнинг миллий сози бўлган Гармонни ўзлари билан олиб, чарчоқларини чиқариб дам олиб, соз чалиб келганлар. **Гармон** созининг оддийлиги пардаларни босиш қулайлиги, хажминининг кичиклиги халфалар санъатига мос келган. Халфалар тез орада бу созни ўзлаштириб олиб гармон чалиб ашула айтадагина рақсга тушадиган бўлганлар. У тўй

марака аёллар базмида янада жонлантириб, дилларга олам олам завқ бағишлаган. Бу йўналишдаги халфалар ғазалларга куй басталаб соз чалиб, рақсга тушиб, эл оғзига тушган. **Гармон лазгиси** ижро этилганда халфа аёлларининг “**жакку жакку- киштак киштак**” деб олқишлаб туришлари Лазги рақсининг янгича кўринишида пайдо бўлишига сабаб бўлган. 18-асрнинг охирларида тўй маракаларда халфалар хотин қизлар ўтирадиган хонанинг тўрида ўтириб кун ботгандан тонггача бири куйлаб, бири рақсга тушган. Улар Хоразм шоирлари ғазалларидан халқ дostonчилигидан бир бирига жавоб бўладиган кўшиқлар айтишган. Улар кўпинча чолўу асбоблар ёрдамида эмас, балки урма пиёла, қайроқ, ангишвона ва ликочаларда бармоқларини қарсиллатиб ундан чиққан овозга жўр бўлиб уйлаганлар ва рақсга тушганлар.

Хоразм маданияти ва санъати 20-аср ўрталарига келиб, ўз ривожига янги поғонага кўтарилди. У янада оммавийлашди. Ўтмишдаги устозлар **Лазги куйини инсоннинг яралиш** куйи деб хисоблашгани учун унга сўз боғлашга ботинмай келганлар. Комилжон Отаниёзов эса биринчи бўлиб 1960-йилда сўз боғлаб айтди. Комил Хоразмийнинг шеъри асосда айтиладиган яллали **рақс Лазги** дунёга келди. Комилжон Отаниёзов рақс санъатининг ўта билимдони эди. У ўз ижоди билан ашулачилик, мусикачилик, рақс санъати ривожига катта хисса қўшган улуғ санъаткордир.

Марказий Осиёдаги энг машхур гуруҳлардан бири - “Лазги” ансамбли 1957 йилда Ўзбек давлат филармонияси қошида ташкил этилган. Бетакрор санъаткор, Ўзбекистон халқ артисти Комилжон Отаниёзов раҳбарлиги даврида ансамблда Ўзбекистон халқ артистлари Комуна Исмаилова, Рўза Сапаева, Шерози ота, Нурмамат ота, Фозил Харратов, Муҳаммаджон Мирзаев, Отахон Матёкубов, Нажот Тўрахўжаев, Шариф

Султонов, Мунаввара Султонова (Давлетова) каби таниқли устозлар фаолият юритишган. Таниқли олим Бобохон Муҳаммад Шариф тўғри таъкидлаганидек, "Ансамблнинг раҳбари сифатида Комилжон Отаниёзов фақат ишчан ташкилотчи, моҳир созандагина эмас, балки рақс санъатини ҳам

мукамал биладиган устоз сифатида ўзини кўрсатди. Филармонияда яккахон хонанда бўлган йилларида ҳам, ансамблга раҳбарлик қилган вақтларида ҳам у қадимий рақс санъатини тиклашга катта эътибор берди"¹.

1968 йили "Лазги" ансамблини қайтадан тузиш таклифи билдирилади. Ўзбекистон халқ артисти, тажрибали Гавҳар Раҳимова ансамблга бадиий раҳбар этиб тайинланади. У ҳам ўзбек санъатининг қадимий ёрқин миллий хусусиятларини имкон даражасида юзага чиқаришга ҳаракат қилди. Ансамблга турли йилларда Ўзбекистон халқ артисти Ортиқ Отажонов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Равшаной Шариповалар раҳбарлик қилишди. Мақомлар, суворалар қаторида замонавий ашула ва рақсларни мукамал ижро усулларини яратишга жиддий эътибор берилди.

Кейинчалик, 1989 йилдан 2007 йилгача "Лазги" ансамблига Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Раҳматжон Қурбонов раҳбарлик қилди. Отамурод Ҳожиев, Рашид Раҳмонов, Гулиммат Собиров, Нурилла Жуманиёзов, Мавлуда Ойнакулова, Урбигул, Олмагул Шурибоевалар, Нуржаҳон Сатторова, Назокат Жабборова, Ҳасан Каримов, Отамурод Бекжонов, Гулсара Ёкубова, Феруза Солиҳова, Илгиза Зарипова, Замира Гаффорова каби ҳофизу раққосалар ўз санъатлари билан элга танилдилар. Зуҳра Ғиёсова сахналаштирган рақслар билан "Лазги" ансамбли Тунис, Марокаш, Иордания, Миср, Ҳиндистон, Малайзия, Эфиопия, Хитой, Жанубий Корея, Россия, Исроил, Германия, Франция, Бельгия, Чехословакия, Полша, Туркия сингари мамлакатларда концерт дастурларини намойиш этди.

"Лазги" ансамбли фаолиятида 2015 йил 5 январдан янги босқич бошланди. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримов қарори билан "Лазги" ашула ва рақс ансамбли қайтадан ташкил қилинди.

¹Муҳаммад Б.Ш. Мен кетарман ишқнинг йўли. Тошкент-2017. Б.-164.

Ансамблга Ўзбекистон халқ артисти Оғабек Собиров бадиий раҳбар, Хоразм рақс усталаридан бири, маҳоратли педагог Шоназар Ботиров бош балетмейстер этиб тайинланди. Бугунги кунга қадар “Лазги” ансамбли бир қатор ҳукумат тадбирлари, гастрол сафарлари ва концерт дастурларида қатнашиб келмоқда.

Ансамблнинг янги дастурдаги илк концертида Хуршид Собиров, Анвар Собиров, Зафар Қурбонбоев ва Оғабек Собировлар иштирок этишди. Хозирги кунда ансамблда Оғабек Собиров, Ферузбек Норметов, Анвар Собиров, Хуршид Собиров, “Ниҳол” Давлат мукофоти совриндорлари Роҳила Рўзимова, Дилфуза Қобилова ва бошқа истеъдодли санъаткорлар фаолият кўрсатиб келмоқдалар. Рақс жамоасида 12 нафар раққоса ва 8 нафар раққос ҳамкорлик қилади.

“Лазги” ансамбли репертуари жуда ҳам бой ва ранг-баранг бўлиб, шу кунгача маҳоратли балетмейстер Шоназар Ботиров томонидан 100 дан ортиқ рақслар сахналантирилди. Булар ичидан мерос кўшиқларга, яъни “Гусфанд”, “Оразиборн”, “Норим-норим”², “Ушлини ифориси”, “Хоразм лазгиси”, “Қайроқ лазгиси”, “Дутор лазгиси”, “Масхарабоз лазгиси”, “Гармон лазгиси” ва “Яллали рақс”³ ҳамда бошқа миллий ва замонавий рақслар шулар жумласидандир.

“Лазги” – ҳаётбахш ижобий омилга эга рақс бўлиб, кишида қувонч ва ҳаётдан баҳра олиш ҳиссини уйғотади. Унинг жозибали ҳаракатлари инсоният яратилиши, унинг ҳаётсеварлигини ўзида акс эттириши қаторида, умумбашарий ҳиссиётлар ифодаси ҳамдир. Маълумки, “Лазги” ўзбек рақс санъатининг катта ўйинлари қаторига киради. Хоразм рақс санъатининг кўрки - гулистони бўлган бу мафтункор рақс қадимдан давом этиб келаётган ҳаракатлар услубини ўзида сақлаб келмоқда. У раққосаларнинг юз, кўз, қош, ияклар ҳаракати алоҳида мусиқага мос ритмлар, мазмунли ҳаракатларнинг мусиқага уйғунлиги билан характерли хусусият касб этади.

Хоразм рақсини энг аввало бармоқ панжаларининг ишлатилишидан, бу раққосанинг “Лазги”ни ижро эта оладими, йўқми, дарҳол сезилади. Оёқлари ҳаракатларида ҳам ўзгача сир бор. Тиззалар букилиб энгашган ҳолда, ўнгга кетса чап оёқда, чапга кетса ўнг оёқда юра бошлайди. Бу ҳолат бошқа ҳеч бир халқ рақсларида учрамайди.

² Норим-норим (форсча-анор) Хоразмда кенг тарқалган куй ва анъанавий рақс номи. / Ўзбек тилининг изоҳли луғати. / “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2007, Б-60

³ XX асрнинг ўрталарида Хоразм санъати рақсида ялла сўзи ишлатила бошлаган. Бу санъат биринчи марта К.Отаниёзов ижросида яллали рақс санъати йўналишини пайдо бўлишига олиб келди.

“Лазги” ансамбли 2019 йил 14-16 сентябр кунлари Хоразм вилояти, Хива шаҳрида ўтказилган, кўнгилларга завқ улашувчи, қалбларни бир-бирига яқинлаштирувчи халқаро анъанавий “Рақс сеҳри” фестивалида фахрли 3-ўринни қўлга киритишди. Бунда албатта тажрибали балетмейстер, устоз санъаткор Шоназар Ботировнинг меҳнатлари таҳсинга лойиқдир. Ансамбл балет артистларининг интилишлари, уларнинг бирдамлиги, меҳнатсеварлиги ҳамда касбига бўлган фидойилиги келгусида уларга бундан кўп ютуқларга эришишларига пойдевор бўлади.

Ансамбл аъзолари бугунги кунда кўплаб концертларда, давлат тадбирларида фаол иштирок этиб, ўзбек миллий рақс санъати тараққиётига ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар. Хоразм ” лазги” рақсига бугун бутун дунё кизиқиш

билдирмоқда ва эътироф этмоқда. Бунинг исботи сифатида Дунёда санокли рақслар каторидан ушбу рақс ҳам ЮНЕСКО томонидан инсониятнинг номоддий маданий меъроси рўйхатига яъни 2019-йили 13-декабр куни “Хоразм рақси-лазги” номи остида ЮНЕСКОнинг номоддий маданий мероси репрезентатив рўйхатига киритилиши ва ҳозирги кунда унга қаратилаётган эътибор, биргина

Ўзбекистонда эмас балки бутун дунёга танилиши санъат намоёндалари ва ихлосмандлари учун қувонарли ҳолдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020-йил 28-сентябрда “Лазги халқаро фестивалини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида” ги ПҚ 4843-сонли қарори қабул қилинди. Қарорга кўра 2022-йилдан бошлаб ҳар 2 йилда бир марта “Лазги” халқаро рақс фестивали 25-30-апрел кунлари Хива шаҳрида ўтказилиши белгиланди. Ундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021-йил 22-

январда қабул қилинган “Ўзбекистон хореография академиясининг Урганч фелилалини ташкил этиш тўғрисида”ги 31-сон қарори ҳам айнан “Лазги”ни асраб-авайлаш , уни илмий ўрганиш, жаҳон миқёсида кенг тарғиб қилишга қаратилгани билан ҳам ажралиб туради. Бугунги кунда “лазги” ҳақида бир нечта ҳужжатли филмлар ҳам суратга олинди. Улардан бири ёш режиссор Ихтиёр Бахтиёров томонидан суратга олинган “Лазги” ҳужжатли филми “Фиффлондон”, “Лифт-Офф Сeason Авардс”, “Бласкбоардс” , “ИФФТ” , “Арт Стреам” каби халқаро танловларида “Рақс ҳақидаги энг яхши ҳужжатли филм” номинацияси билан мукофотланди. 2021-йил 15-сентябр куни немис хореографи Раймондо Ребек ва Ўзбекистон халқ артисти Гавҳар Матёқубова билан биргаликда саҳналаштирилган “Лазги- муҳаббат ва қалб рақси” балети оммага тақдим этилди. Балетда бош қаҳрамонга айнан Хоразм фарзанди раққоса Дилноза Ортиқова танлаб олинди. Балет инсоннинг танасига жон кириши билан бошланиб асрлар давомида босиб ўтган машаққатли йўлини ҳикоя қилиб ,бугунги куни билан яқунланади. Бу балет жаҳонда биринчи миллий рақс балети сифатида эътироф этилди, чунки ҳали шу кунгача ҳеч бир миллий рақс балет сифатида саҳнага олиб чиқилмаган. Бу балет Дубай , Корея , Франция ,Туркия , Туркменистон давлатларида гастрол сафарларида бўлди ва томошабинлар эътирофига сазовор бўлди.

Асрлар давомида халқимизга хизмат қилиб келаётган Лазги рақси бугун давлатлар , халқлар ва миллатлар ўртасида дўстлик ришталарини боғлашга ва мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда . Санъат шундай кучки маданият балки ижтимоий ҳаётни ҳам ўзгартиришга қодир !.

Хулоса. Бундан хулоса қилиб ота-боболаримиз қолдирган санъат ҳозирги кунда мамлакатимиз иқтисодиётига ва туризмни ривожлантиришга қолаверса

бутун дунёга юртимиз доврўғини кўтариш учун жуда катта хисса қўшиб келмоқда. Нафақат моддий ва маънавий балки тиббий томонлама ҳам рақсларимизни жуда ҳам фойдали томонларини мавжудлигини ва юртимиздаги номоддий маънавий меросларимизни ардоқлаб, асраб янада кўркамлашиши учун ва янада дунёга довриғи кетиши учун бор имкониятларимиздан фойдаланган холда умрини янаям узайтиришимиз мумкинлигини унутмаслигимиз лозим.

Бизнинг юртимиз бошқа ўрта осий мамлакатларига қараганда номоддий маданий меъросимиз, санъатимиз ва маданиятимиз жуда хам бойдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримова Р. Хорезмский танец. Т. 1975.
2. Матёкубова Г. “Офатихон Лазги”. Тошкент.1993
3. Матёкубова Г., Эшжонова Ш. Лазги.Урганч. 2017
4. Авдеева Л. Хоразм фольклор аънаналари, лапарлари, халқ ўйинлари. “Меҳнат ва турмуш” журнали.1970 №4.
5. <https://youtube.com/@uzbektourismpress-service6610?si=OEbREQerCV7dHn53>
Лазги хужжатли филми
6. Қурбонова Г. “Лазги” ашула ва рақс ансамбли: тарихи ва тараққиёт босқичлари 2021 йил
7. “Туркистанский сборник” т .343. С.П . 1883й. 54-55б.
8. М.Аминов О`zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashryoti. Toshkent -2003.5-jild.703b.
9. <http://telegram.me/joinchat/AAAAAFX4R5ZzkvGRQ2m7yw>
10. Бабажанова С. “LAZGI” RAQSINING TARIXI VA BUGUNI. 2022

GENDER TENGLIK VA TA'LIMDAGI UNING IJTIMOIIYI TA'SIRI

*Fan va texnologiyalar universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi Ikurs
talabasi Tursunaliyeva Sevinch Ilhom qizi*

Annatsiya; Ushbu maqolada erkaklar va ayollarning teng huquqlari, imkoniyatlari va ma'sulyatlarini ta'minlashda nazarda tutuvchi ijtimoiyi tamoyili hisoblanadi. U inson huquqlari, adolat, jamiyat taraqqiyoti va barqarorlikka erishishda muhim omil hisoblanadi. gender tenglik nafaqat huquqiy darajada, balki ijtimoiyi, iqtisodiy va madaniy soxalarda ham amalga oshirilishi kerak. Bu prinsip erkaklar va ayollar uchun ta'lim olish, mehnatga teng haq to'lanishi va rahbarlik lavozimlariga erkin kirishish imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, statistik ba'za, erkak va ayollarning tenglik prinsplari, bugungi kunda olib borilayotgan islohatlar ko'lami, inson huquqlari va gender tenglikni taminlash, qonunchilikdagi o'zgarishlar BMT ko'rsatkichlari .

O'zbekiston gender tengligi ko'rsatkichi ro'yxatida 2019-yildan boshlab qatnashishni boshladi. 2019-yil holati bo'yicha O'zbekistonning gender tengligi ko'rsatkichi ro'yxatdagi 189 mamlakat ichida 62-o'rinni egalladi. BMT ning Aholishunoslik jamg'armasi ekspertlarining fikriga ko'ra, O'zbekistondagi har 100 000 dan 29 ayol gender tengsizlik tufayli vafot etishi va 15-19 yoshdagi har ming o'spirin qiz uchun tug'ish ko'rsatkichi 23,8 ni tashkil qiladi.

Xotin-qizlar sayyoramiz aholisining qariyb yarmini tashkil etsa-da, milliy parlamentlarning atigi 18,4 foizini ayollar tashkil etadi. Ish bilan ta'minlanish, karyera, oylik maosh miqdori, rahbarlik lavozimlariga tayinlanish masalalarida gender bilan bog'liq muammolar saqlanib qolmoqda. Jins bo'yicha ish haqidagi tafovut dunyo miqyosida 23 foiz, qishloq joylarida 40 foizgacha yetgan. Gender tenglik ayrim sohalarda kuzatilsa-da, ilm-fan, kibernetika, injeneriya yo'nalishlarida ayollar ishtirokini talab darajasida deb bo'lmaydi.

Global miqyosda erkaklar siyosatda ayollarga qaraganda ko'proq qatnashadi va lavozimlarini egallaydi. Mutaxxassislarning fikriga ko'ra, boshqa barcha kasblar orasida ayniqsa siyosat sohasida gender tengligiga erishish juda mushkul . Shunday qilib, jinsiy tavofut bo'yicha global hisobotga ko'ra, agar siyosiy vakillikdagi gender tengligining o'zgarish darajasi hozirgi darajada saqlanib qolsa, dunyoda gender tengligiga erishish uchun o'rtasida 95 yil, ta'lim soxasida gender tenglikka erishish uchun esa 12 yil kerak bo'ladi. Gender tenglik haqida so'z borganda, avvalo, uning mazmun-mohiyatini tushunib olish to'g'ri bo'ladi. Masalan, biologik jins inson tabiatining tub jihati sifatida erkak va ayolni ajratib turadigan genetik, somatik,

biofiziologik xususiyatlarni anglatadi, gender biologik jins tushunchasidan farqli ravishda, jinsga oid ijtimoiy xususiyatlarni ko'zda tutadi. Ya'ni, gender ijtimoiy-madaniy konstrukt, erkaklar va ayollarning ijtimoiylashuv jarayonida orttirilgan, jamiyat tomonidan modellashtirilgan va ijtimoiy institutlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan xulq-atvor xususiyatlari, turmush tarzi me'yorlari tizimidir. U madaniyatlar bo'yicha farq qiladi va vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin

Ta'lim tizimi har bir inson uchun teng imkoniyatlar yaratishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ammo dunyo bo'ylab ta'lim olish imkoniyatlari gender asosida farqlanishi hali ham uchraydi. Ushbu maqola ta'limda gender tengligini ta'minlashning ijtimoiy ta'sirini tahlil qiladi.

Ta'limdagi gender tengligi: holat va muammolar

Gender tengligi ta'lim tizimida erkaklar va ayollarning teng huquqlarga ega bo'lishini anglatadi. Biroq ba'zi mamlakatlarda qizlar va ayollar o'rta va oliy ta'lim olishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Buning asosiy sababi ma'daniy ana'analar, iqtisodiy qiyinchiliklar va ta'limga yondashuvdagi noxolislikdir.

Gender tengligining ta'limdagi foydalari

1. Ijtimoiy barqarorlik: ta'lim olgan ayollar oilalarning farovonligini oshiradi, sog'lom avlodlar tarbiyasida faol ishtirok etadi.

2. Iqtisodiy o'sish: ta'lim olgan ayollar mehnat bozorida faol ishtirok etib, iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

3. Xotin-Qizlar Huquqlarining Mustahkamlanishi: ta'lim gender tenglikka erishish yo'lida ayollarning o'z huquqlaridan foydalanishini ta'minlaydi.

Gender tengligi ta'limdagi qiyinchiliklar va ularni yengish yo'llari

Stereotiplarni yo'q qilish: o'quv dasturlarida gender tenglikka oid mavzularni joriy etish, o'qituvchilarni ushbu yo'nalishda malakalash.

Ta'limga Kirishni Ta'minlash: qizlar uchun xavfsiz ta'lim muhitlarini yaratish va iqtisodiy yordam dasturlarini amalga oshirish.

Ta'limdagi gender tengligi ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va inson huquqlarini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu tenglikka erishish uchun davlatlar siyosiy iroda va samarali ta'lim siyosatini amalga oshirishlari lozim. Genderga oid stereotiplar xulq-atvor, ijtimoiy rollar, dunyoqarash, mafkura, emotsional intellekt shaklini belgilaydigan barqaror obrazlar, shablonlar, ijtimoiy kutishlar, faoliyat majmuini anglatadi. Masalan, oilada ayollar va erkaklar ijtimoiy rollarining taqsimlanishiga oid gender tengsizlik tarixiy ildizlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, konservativ stereotiplarni shakllantirdi. Bunday stereotiplar ijtimoiylashuv jarayonida o'g'il va qiz bolalarning hayotiy ambitsiyalari, iste'dodi va qiziqishlarini to'liq aniqlashda cheklashlarni keltirib chiqarishi, qarama-qarshiliklarga, ziddiyatlarga, psixologik muammolarga olib kelishi va ushbu stereotiplarga javob berishni istamaslik boshqa odamlarning ta'qib qilinishiga sabab bo'lishi mumkin.

Yangi O'zbekistonda barcha sohalarda taraqqiyot va ma'rifatga erishish, avvalo, ilm-fan, ta'lim rivoji bilan bog'lanayotgani bejiz emas. Islohatlar avvalida, inson huquq va manfaatlarining ustunligi, xususan, erkak va ayol huquqlarining himoyasi, jamiyatda xotin-qizlarining huquq hamda imkoniyatlariga ahamiyat masalasi keng o'rin olgan. Bu borada huququqiy kafolatlar ham yaratilyapti. 2019-yilda 2-sentabrda O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyat kafolarlari to'g'risida" gi qonuni qabul qilindi. Ushbu hujjatda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlash sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalish va mehanizmlari belgilanib, amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Oliy Majlis Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil etildi. Alohida Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiya tashkil etilib, u xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi ishlarning holati to'g'risida har yili O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga axborot taqdim etishi belgilab qo'yildi. Aytishimiz mumkinki, ayollar va erkaklar tengligi madaniyatini shakllantirish – bu tizimli va doimiy jarayon bo'lib, keng jamoatchilik va fuqarolik institutlari bilan hamkorlikni talab etadi. Bu borada jamiyatning barcha jabhalari – davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari, biznes sub'ektlari, kasaba uyushmalari va keng aholi qatlamlarining birgalikdagi va hamjihatlikdagi.

Afsuski, bunday holatlar bizning davrimizda ham tez-tez uchrab turadi. Ijtimoiy hayotning ayrim sohalarda ayollar va erkaklar tengsizligi hamon saqlanib qolmoqda. Masalan, davlat boshqaruvi, siyosiy qarorlar qabul qilish, yirik va o'rta biznes sohasida erkaklarining ustunlik qilishi, uy yumushlari asosan ayollarining zimmasida ekanini inkor etib bo'lmaydi.

Aslida, gender tengligi siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, shaxslararo munosabatlarning rivojiga xizmat qiladigan ijtimoiy adolat tamoyillari asosida jamiyat hayotini tashkil etishning dolzarb muammosi hisoblanadi. U jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi va to'g'ridan-to'g'ri mavjud madaniyat, ijtimoiy munosabatlarga ta'sir qiluvchi omildir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jahon Banki (2021) Qizlar ta'limi va ayollar imkoniyatlarini kengaytirish global istiqbol.
2. Adam Smit ta'limdagi gebder tengligining ijtimoiyi ta'siri.
3. Mohira Xoliqulova maqolasidan foydalanilgan.
4. SH.M.Mirziyoyev ma'ruzasidan foylanilgan.
5. Yuristlar malakasini oshirish markazi xodimi N.Nurmuxammedova
6. Yunesko(2022) Ta'limda gender tengligi: asosiy strategiyalari.

THEORETICAL FOUNDATION OF EUPHEMISM

Raxmanova Sarvinoz Alisherovna

Teacher of Termiz State Pedagogical Institute

Qulsoatova Zilola Rashidovna

Samadova Nigina Sherzod qizi

First-year students of Termiz State Pedagogical Institute

Anotation: This article analyzes the theoretical foundations of euphemisms, their role and importance in language. Euphemisms are mild expressions used to soften negative, uncomfortable, or taboo topics. In the article, the main types of euphemism, its social, cultural and psychological aspects, as well as its importance in the process of communication are widely studied. It is intended to carefully analyze the place of euphemism in linguistics, its influence on language and its role in communication. Also, the article provides important information about the connection of euphemisms with social taboos and cultural norms and how they are used in language.

Key words: Euphemism, linguistics, communication, cultural norms, changes in language, psychological aspects

Euphemisms are one of the common phenomena in the process of human language use, they serve to improve communication between people, ensure that communication goes smoothly, and ensure that the conversation is conducted more effectively. In world linguistics, special attention is paid to the practical use of linguistic opportunities, the use of language units in speech, and to reveal the semantic and functional characteristics.

The word *euphemism* is of Greek origin where *eu* 'well' and *phēmē* 'speaking' form a compound that means "the use of auspicious words". The first mention of the term "euphemism" refers to 1656, when the English historian and lexicographer Thomas Blount in his dictionary of difficult words "Glossography" defined it as "a good or favorite interpretation of a bad word".

It should also be noted that the emergence of euphemism is related to the development of human thinking and moral values. It is not only a linguistic phenomenon (a word, phrase or sentence used in place of units that are inconvenient from the point of view of the speaker), but also manifested as a human tendency to change the speech situation in some way. By using an acceptable word, the negative atmosphere that can arise as a result of the use of forbidden (taboo) units by the speaker is mitigated. It is no exaggeration to say that forbidden words are equal to humanity. In Antiquity and the Middle Ages euphemisms were treated as a linguistic phenomenon, but each rhetorician categorized them differently. Aristotle regarded

them as a subtype of metaphor, Cicero termed them “*verba tecta*” (covered words) and Quintilian considered them a special form of allegory. English Renaissance made euphemisms prophets of a good end. For present-day research, however, these definitions are not precise enough. The notion of euphemisms presented in above-mentioned definitions is vague and does not suit the purposes of the thesis. More concrete observations, therefore, have to be presented.

The study of euphemism dates back to the 17th century, when Thomas Blount, an English lexicographer, defined the term "euphemism" as a good or positive interpretation of a bad word.

Rawson adds that nowadays “even those who pride themselves on being plainspoken, ever get through a day without using them”.

The Oxford Advanced Learner English-Chinese Dictionary (7th edition) defines euphemism as “an indirect word or phrase that people often use to mean something uncomfortable or unpleasant, sometimes to make it more acceptable, what he really is”. In the second half of the 16th century, the Puritans, vehemently defending their postulates, fought for socio-political superiority even through prohibitions, and the increase in books and theatrical productions made it possible to refer to a fixed text. Taboo topics and expressions have led to trends in literature and society to express the essence using euphemisms. This period is considered to be the heyday of euphemisms.

In Uzbek linguistics, the term "euphemism" was reflected in the research and dissertation of N. Ismatullaev entitled "Euphemisms in the Modern Uzbek Language" in 1963-1964. This phenomenon was studied by the Uzbek linguist A. J. Omonturdiev as an object of research, in which special attention was paid to the basics of euphemistic Uzbek speech, speech culture, euphemisms that provide unique beauty and attractiveness, and the results of his monographic research on euphemism of professional speech were comprehensively reflected. A. J. Omonturdiev is the author of Uzbek dictionaries such as "Бир сўз луғати" and "Ўзбек тилининг қисқача эвфемик луғати" dedicated to Uzbek language euphemisms. As mentioned above, with the development of the language, its euphemistic layer also develops. New forms of tabooing and euphemisms used due to new norms of morality and worldview appear on the field. Oriental forms of address, which are a reflection of the manners, level, and speech culture of the language owners, are naturally the product of euphemisms. The literature on euphemism is extensive. This brief overview only scratches the surface, providing a bird's eye view of the definitions and functions of euphemism, as well as the common linguistic devices with which euphemism is constructed. While we find similar euphemisms across a wide range of cultures, there are also cultural differences in the domains in which euphemisms are employed. The significance of euphemism also varies across languages because of culture-specific norms on verbal taboos. This said, at the heart of euphemism seems to be something

fundamentally, if not uniquely, human that unifies the cultural particularities and functional variabilities of this trope. That is, we are able to reason about epistemic mental states, namely beliefs, desires, emotions, and intentions.

Euphemism is an important tool in language and communication to soften interpersonal relationships, express negative or taboo topics in a gentler and more respectful way. It is used taking into account not only the social and cultural aspects of the language, but also the psychological state of people. The use of euphemisms increases the effectiveness of communication, helps to respect social norms and moral values. Thus, understanding the theoretical basis of euphemism serves as an important part of clear and appropriate expression in linguistics and communication.

Used Literature

1. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия. – Л.: ЛГПИ, 1989. – С. 15.
2. Никитина И. Н. Эвфемия в зарубежной и отечественной лингвистике: история вопроса и перспектива исследования / И. Н. Никитина // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – № 1. – 2009. – С. 49 – 64.
3. Burkhard A. Euphemism and truth / In: Burkhard Armin and Nerlich Brigitte (eds) Tropical truth(s): The Epistemology of metaphor and other Tropes. – Berlin: Walter de Gruyter, 2010. – Pp. 355-372.
4. Enright D. J. Fair of Speech: The Uses of Euphemism / D. J. Enright. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1985. – P. 13. (225 p.)
5. Kerry L. The Linguistics of euphemism: a diachronic study of euphemism formation// Journal of Language and linguistics 4 (2), 2005. – P.228. (P. 227-263.)
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Electronic data. – Oxford. – URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/euphemism?q=euphemism>.
7. Исматуллаев Н. Эвфемизмы в современном узбекском языке: автореф. дисс. ...канд. филол.; наук. – Ташкент, 1963. – 19 с.
8. Омонтурдиев А., Омонтурдиев Ж. Сўз кўллаш санъати. – Термиз: Жайхун, 1994. – 60 б.; Омонтурдиев А. Ўзбек нутқининг эвфемик асослари. – Тошкент: Халқ мероси, 2000. – 128 б.; Омонтурдиев А. Профессионал нутқ эвфемикаси. – Тошкент: Фан, 2006. – 232 б.; Омонтурдиев А. Бир сўз луғати. – Термиз: Жайхун, 1996. – 45 б.; Омонтурдиев А. Ўзбек тилининг қисқача эвфемик луғати. – Тошкент: Халқ мероси, 2006. – 134 б.

GENDER ASPECTS OF EUPHEMISM

Raxmanova Sarvinoz Alisherovna

Teacher of Termiz State Pedagogical Institute

Baxodirova Mahliyo Ilxomovna

First-year student of Termiz State Pedagogical Institute

Anotation: The article discusses how euphemisms are related to gender, specifically the differences in language use between women and men, as well as the influence of language on gender stereotypes, cultural traditions, and social roles.

Key words: men and women, gender and language characteristics, social norms, subtle language changes

Gender studies today is a dynamically developing branch of humanitarian knowledge. As you know, gender considers the relationship between socially significant aspects of public morality and real factors of behavior that really form modern society. One of the actively developing areas of linguistics is gender linguistics (linguistic gender studies), which has recently experienced, according to A.A. Grigoryan, a real boom¹. Studying stereotypes attributed to this or that sex, it is closely connected with cultural and social factors, which, in turn, determine the behavior of men and women, the attitude of society towards them.

Related to social function of language, or language and society, we have to consider several social categories such as social status, gender, and power, as these categories also the triggers of different motives and aims of language in different social contexts. For example, related to gender and language, one common assumption is that men talk differently than women in some ways. It is also informed that women have high language-politeness than men.

In recent years, the number of studies devoted to the study of gender parameters in language and speech has been growing in world linguistics. O.L. Kamenskaya proposes to divide them into two: gender linguistics and linguistic genealogy². While gender linguistics studies language and verbal behavior using gender methods, the subject of linguistic genealogy studies the category of gender use.

Initially, the term "gender" was used only as part of the definition of the lexical and grammatical category, to denote the masculine, feminine and neuter gender. American psychologist John William Money for the first time in the scientific field used this term. The concept of *gender* entered linguistics in an unusual way: the English

¹Григорян А.А. Состояние и перспективы гендерной лингвистики на Западе в конце XX – начале XXI веков: дис. ... д-ра филол. наук. – Иваново, 2005. – С.3. (372 с.)

²Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего // Гендер как интрига познания. – Москва: Рудомино, 2002. С.13-19.

term *gender* was removed from the linguistic context, which was subsequently transferred to the research field of philosophy, sociology, psychology, history, etc. The main goal of this process was to move away from the term *sexus*, which denoted biological sex. Today, gender is interpreted as a socio-cultural cause of gender differences, and not a natural one.

Having received wide application in various humanities, the term *gender* somewhat later returned to linguistics in the new meaning of socio-cultural gender. However, it is worth noting that at the same time, in English-language works on linguistics, the word "*gender*" is also used in its old meaning - the grammatical category of gender.

It should also not be forgotten that, along with the use of the term *gender* in Western gender studies, the term *sexus* is also often present, although one can clearly trace the tendency to use the word "*gender*" in the meaning of "*sex*" for the purposes of political correctness, even outside of scientific discourse.

The study of problems related to gender is currently very relevant. Consideration of any phenomenon of language in the gender aspect, as the researchers rightly point out, leads to an increment of new knowledge, as a result of which various phenomena of language and speech can be described from a new angle³.

In the sexual symbols of many cultures, "man" is likened to divine, spirit, voice, culture, activity, light, shape, and so on, "woman" – likened to matter, chaos, nature, vulnerability, passivity, emotionality, darkness, space. This is an example of Alan PISA's greetings from a man and a woman. Although in the past decades women had a serious role in the world of business, many still have the disadvantages to greet them. The ability to have a hand in men is passed on by their ancestors, but few women know it. "When a man handles a woman to greet her, the woman's hand is hanging in the air when she turns to her face and does not notice it. A man is ashamed to pull his hand away, but at the same time the woman feels the hand she loses and answers it. But now the woman's hand hangs in the air."⁴

Euphemisms can and should be an object of research not only philologists but also cultural science, because the spheres of appearing of euphemisms are defined by culture. Comparative researches about linguocultural euphemisms among male and female gender should be conducted more and more in order to establish linguistic friendship between different cultures. The use of euphemisms in speech promotes instilling of tact, the tolerant relation to people, decencies, which dictated by rules of a human society. So we can say that euphemisms are the high informative, effective

³Тарасова О.Н. Гендерная специфика поведения человека в аспекте взаимодействия вербальных и невербальных компонентов коммуникации (на материале англоязычных художественных текстов) [Текст]: дис. ... канд. фил. наук : 10. 02. 04 / Тарасова Олеся Николаевна. – Иваново, 2006 – С.2. (208 с.)

⁴Troitskaya O.G. Gender aspect of phonetic research [elektron resource] // <http://main.isuct.ru/files/konf/shcherba/trud/troickaya.htm>

and important unit of the language. The peculiarities of their structure help us to acquire knowledge about literary standards of the cultural speech.

The stereotype of women in society is delicate, more sensitive and vulnerable than men, and they use language express their characteristics. In addition, women tend to use metaphors, poetic images and specific vocabularies whereas men prefer to speak straight-forwardly and to the point⁵. Therefore, the way of using euphemistic expression is also differently between men and women, as women is more expressive and have more motives to use euphemism than men.

USED LITERATURE

1. Григорян А.А. Состояние и перспективы гендерной лингвистики на Западе в конце XX – начале XXI веков: дис. ... д-ра филол. наук. – Иваново, 2005. – С.3. (372 с.)
2. Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего // Гендер как интрига познания. – Москва: Рудомино, 2002. С.13-19.
3. Тарасова О.Н. Гендерная специфика поведения человека в аспекте взаимодействия вербальных и невербальных компонентов коммуникации (на материале англоязычных художественных текстов) [Текст]: дис. ... канд. фил. наук : 10. 02. 04 / Тарасова Олеся Николаевна. – Иваново, 2006 – С.2. (208 с.)
4. Troitskaya O.G. Gender aspect of phonetic research [elektron resource] // <http://main.isuct.ru/files/konf/shcherba/trud/troickaya.htm>
5. McConnell-Ginet, Sally. 2011. Gender, Sexuality, and Meaning. Oxford: Oxford University Press. – P. 27. (312 p.)

⁵McConnell-Ginet, Sally. 2011. Gender, Sexuality, and Meaning. Oxford: Oxford University Press. – P. 27. (312 p.)

BIRINCHI KURS TALABALARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA O'QITUVCHI-TALABA MUNOSABATLARINING O'RNI

Raxmanova Sarvinoz Alisherovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Amaliy ingliz tili kafedrasida o'qituvchisi

Qilicheva Aziza Qaxramon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

birinchi bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda birinchi kurs talabalarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda ustoz shogird munosabatlarining o'rni haqida ma'lumotlar keltirib o'tamiz. Bundan tashqari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali muloqotning, metodik yondashuvlar, pedagogik texnikalar va innovatsion o'qitish usullarining lingvistik ko'nikmalarni shakllantirishdagi roli o'rganiladi. Shuningdek, o'qituvchining motivatsiya berish, talabaning nutqiy faoliyatini faol tarzda qo'llab-quvvatlash va talaba-o'qituvchi munosabatlarini ijobiy tashkil etish orqali lingvistik kompetensiya darajasini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar : Lingvistik kompetensiya, o'qituvchi-talaba munosabatlari, muloqot, pedagogik yondashuv, , nutqiy faoliyat, kompetensiyani rivojlantirish, motivatsiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimida talabalarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb masalalardan biriga aylanib ulgurdi. Ayniqsa, birinchi kurs talabalarining tilni bilish jarayonidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatga bog'liq. Bugun kunda ta'lim sohasida kompetensiya, kompetentlik kabi tushunchalar muomalada juda keng foydalanilmoqda.

Kompetensiya (“competence”, “to compete” so'zidan kelib chiqib) so'zi o'zida “musobaqalashmoq”, “raqobatlashmoq”, “bellashmoq” ma'nolarini ifodalaydi. So'zma-so'z tarjima qilganda “musobaqalashishga layoqatlilik” ma'nosida ifodalanadi. Atamaning mohiyati shundan iboratki, “samaradorlik”, “moslashuvchanlik”, “yutuqlilik”, “uquvlilik”, “muvaffaqiyatlilik”, “natijalilik”, “tushunuvchanlik”, “xususiyat”, “sifat”, “miqdor” kabi tushunchalar bilan tasniflanadi ¹. **Lingvistik kompetensiya** “atamasi bir necha yillar davomida rivojlangan va tadqiqotning asosiy maqsadi sifatida qaraladigan bir nechta olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy fikrlar haqida so'z boradi. Lingvistik kompetensiya

¹ Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar o'quv moduli. – Toshkent. 2017. -110-b.

tilni to'g'ri va samarali qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Bu faqat grammatik qoidalarni bilish bilan cheklanib qolmay, balki mazmunli muloqot qilish, tinglash, yozish va o'qish ko'nikmalarini ham qamrab oladi. Lingvistik kompetensiya muloqot, kommunikatsiyada foydalaniladigan til tizimining usulidir. Noam Xomskiy umumiy grammatika konsepsiyasini ishlab chiqdi va unda lingvistik kompetensiya til tizimining bir darajasi bo'lib hisoblanadi. Xomskiy fikriga muvofiq, kompetensiya til tizimining ideal sistemasi va so'zlovchilarning o'z tillarida aniq gaplarini ifoda etishi uchun grammatik bilimga ega bo'lishi talab etiladi. 1970-yillarni bir eslab olaylik, ingliz tilini o'qitish, chet tillarini o'qitishda dolzarb muammolardan biriga aylangan.

Lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridan biridir. Haims(1972), Kanal va Swan(1980), Alkon(2000) yillarda ushbu olimlar tomonidan ko'plab tadqiqot ishlari olib borilgan. Birinchi kurs talabalari uchun lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda o'qituvchi-talaba munosabatlari katta ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida bunday munosabatlarni yo'lga qo'yish nafaqat til o'rganishni, balki talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Lingvistik kompetensiyaning rivojlanishida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijobiy munosabatlar talabaga o'z ko'nikmalarini erkin namoyon qilish va yangi bilimlarni qabul qilishda yordam beradi. O'qituvchi o'zining pedagogik malakasi, metodik yondashuvlari va innovatsion usullari orqali talabaning nutqiy faoliyatini shakllantirishi mumkin. Shuningdek, talabaning o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiyasini oshirishda o'qituvchining o'rni juda katta. O'qituvchi-talaba munosabatlari o'qituvchining talabaning nutqiy rivojlanishiga qaratilgan shaxsiy yondashuvi, fikrlar va mulohazalarni tinglashi, qiziqishlarni inobatga olgan holda darsni tashkil etishi orqali samarali bo'ladi. O'qituvchi o'z bilimini faqat dars davomida yetkazib berib qolmasdan, talabalar bilan doimiy muloqot o'rnatib, ularning fikr va izlanishlariga to'g'ri yo'l ko'rsatishi kerak. O'qituvchining metodik yondashuvi lingvistik kompetensiyaning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Birinchi kurs talabalarining lingvistik kompetensiyasini oshirishda interaktiv metodlar, roli o'ynash, guruhli ishlash va fikr almashish kabi pedagogik texnikalar muhim rol o'ynaydi. Bu metodlar talabaning faolligini oshiradi, ularni o'z fikrini erkin ifodalashga va boshqalar bilan muloqot qilishga o'rgatadi. O'qituvchi talabalarni bilim olish jarayonida faqat passiv tinglovchilar emas, balki faol ishtirokchilarga aylantirishi kerak. Shuning uchun darsda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlash uchun turli pedagogik texnikalarni qo'llash lozim. Shu bilan birga, talabaning nutqiy xatolarini tuzatish va ularga to'g'ri tahlil berish orqali o'qituvchi ularni to'g'ri nutqiy ko'nikmalarni egallashga yordam beradi. Lingvistik kompetensiyaning rivojlanishida talabaga motivatsiya berish juda muhimdir. Motivatsiya talabaning o'z bilimlariga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'qituvchining ishini yanada samarali qiladi. O'qituvchi talaba bilan o'zaro hurmat va ishonchli munosabatlarni o'rnatish orqali ularning

o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishi mumkin. Motivatsiyaning boshqa muhim omili – talabanning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirishdir. O'qituvchi har bir kichik yutuqni qadrlab, talabaga yaxshi natijalarga erishish uchun ilhom bera oladi. O'qituvchining ijobiy yondashuvi va talabanning qobiliyatiga bo'lgan ishonchi, o'z navbatida, talabanning o'zini o'zi rivojlantirishga va yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan istagini kuchaytiradi. Birinchi kurs talabalari uchun lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda o'qituvchi-talaba munosabatlari juda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining talaba bilan o'rnatgan ijobiy munosabati, metodik yondashuvlari, pedagogik texnikalari va motivatsiya berish usullari talabanning lingvistik ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Talabalar o'zlari bilan samarali muloqot o'rnatish va nutqiy faoliyatini rivojlantirishda o'qituvchining rahnamoligiga ehtiyoj sezadilar. Shu sababli, o'qituvchi-talaba munosabatlarini doimo takomillashtirish va yanada samarali qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sattorova Fazilat 2021. "Lingvistik kompetensiyaning ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitishdagi ahamiyati". O'zbekiston: til va madaniyat 2: 105-123
2. Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". O'zbek tili va adabiyotidan.
3. Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". "O'zbekistonda xorijiy tillar"
4. Xojaeva, N. (2020). Pedagogik kommunikatsiya va uning lingvistik jihatlari. Tashkent: Science.
5. Karimova, M. (2018). Talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishning innovatsion usullari. Tashkent: Academy Press.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	MAHMUD TOIR SHE'RIYATINING MAVZU KO'LAMI VA G'OYAVIY YO'NALISHI.	3
2	FACTORS OF FORMATION AND IMPROVEMENT OF VOCAL SINGING SKILLS THROUGH FOLKLORE SONGS	7
3	SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI MOLIYALASHTIRISHNING AHAMIYATI	12
4	ENG KO'P MUSTAMLAKALARGA EGA DAVLATLAR	16
5	SURXONDARYODA JOYLASHGAN SUV OMBORLARNING AHAMIYATI	19
6	DAVLAT OLIY TALIM MUASSASALARINI MOLIYAVIY TA'MINLASHNI TAKOMILLASHTIRISH (TTA URGANCH FILALI MISOLIDA)	25
7	РУС ТАДҚИҚОТЧИЛАРИ АСАРЛАРИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИ УЗУМЧИЛИГИ ТАРИХИ ВА ВИНОЧИЛИК САНОАТИГА ОИД МАЪЛУМОТЛАР ТАЛҚИНИ	28
8	ХИМИЧЕСКИЕ СОЕДИНЕНИЯ В ЛЕЧЕНИИ НЕЙРОДЕГЕНЕРАТИВНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: РОЛЬ ПРЕПАРАТОВ В БОРЬБЕ С БОЛЕЗНЬЮ АЛЬЦГЕЙМЕРА И БОЛЕЗНЬЮ ПАРКИНСОНА	34
9	FUTBOL O'YINIDA TO'PNI QABUL QILISH VA UZATISH TEXNIKASI	44
10	FUTBOL O'YINI TAKTIKASINING O'ZIGA XOS AHAMIYATI	48
11	UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI	53
12	PEDAGOGIK TADQIQOTLARNING MAZMUNI VA MOHIYATI	61
13	АСПЕКТЫ ПОВЕДЕНИЯ ИНВЕСТОРОВ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЦЕНЫ	65
14	ENDEMIK BO'QOQ BILAN KASALLANISHNING XUDUDLAR BO'YICHA TARQALISHI	70
15	ҲУДУДИЙ КЛАСТЕРЛАШ ВА РЕСУРСЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ	78
16	AMIR SHOHMUROD - BUHORONING ADOLAT VA DINDORLIKDA TENGSIZ HUKMDORI	81
17	DORI MODDALARINI ORGANIZMGA YUBORISH VA CHIQRISH YO'LLARI	87
18	INTRODUCTION OF PATIENTS WITH CYSTIC OCCURRENCES IN ADOLESCENT AGE.	91
19	SURGICAL TREATMENT TACTICS FOR OBSTRUCTION.	95

20	TREATMENT OF PELLOUS ATRESIA IN CHILDREN.	100
21	YARIM O`TKAZGICHLAR XOSSALARIGA TASHQI TEMPERATURA TA`SIRINI O`RGANISH	104
22	ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ РИВОЖИ СТРАТЕГИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ.	106
23	YANGI O`ZBEKISTON XALQCHIL VA INSONPARVAR DAVLAT QURSHNING IJTIMOYI-SIYOSIY AHAMIYATI	111
24	АТРОФ-МУҲИТ ВА ЭКОЛАМ	116
25	ИНСОНИЯТНИНГ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕЪРОСИ ЛАЗГИ - КЕЧА ВА БУГУН	120
26	GENDER TENGLIK VA TA'LIMDAGI UNING IJTIMOYI TA'SIRI	128
27	THEORETICAL FOUNDATION OF EUPHEMISM	131
28	GENDER ASPECTS OF EUPHEMISM	134
29	BIRINCHI KURS TALABALARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA O`QITUVCHI-TALABA MUNOSABATLARINING O`RNI	137

Eslatma!— Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi jurnali ma'naviy – ma'rifiy ilmiy ommabop jurnal, o'zbek, rus va ingliz tillarida bir oyda bir marotaba elektron tarzda internet tarmog'ida tarqatiladi va nufuzli xalqaro bazalarda indekslanadi.

**Bosh muharrir:
Saidova Mohinur Jonpo'latovna**

**Mas'ul kotib:
Vahobov Adxamjon Bahodirovich**

**Dizayn muharriri:
Xoliqov Tohirjon Shavkatjon o'g'li**